8

Katarzyna Stanek

Praca socjalna z osobą lub rodziną z problemem przemocy

Nowa Praca Socjalna

Katarzyna Stanek

Praca socjalna z osobą lub rodziną z problemem przemocy

Warszawa 2014

Autor:
Katarzyna Stanek

Wydawca:
Centrum Rozwoju Zasobów LudzkichAleje Jerozolimskie 65/79, 00–697 Warszawa
Tel.: 22 237 00 00
Fax: 22 237 00 99
e-mail: sekretariat@crzl.gov.pl
www.crzl.gov.pl

Opracowanie merytoryczne, druk i dystrybucja serii publikacji na zlecenie CRZL:
WYG International Sp. z o.o.
ISBN 978–83–7951–301–7 (seria)
978–83–7951–309–3 (8)

Skład:
AgrafKa Sp. z o.o.

Publikacja bezpłatna

Nakład: 3000 egzemplarzy

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Słowo wstępne

Oddajemy do rąk Czytelników serię publikacji będących efektem pracy ekspertów i specjalistów z zakresu polityki społecznej, w szczególności pomocy społecznej. Celem niniejszej serii było przybliżenie najważniejszego dorobku teoretycznego i praktycznego państw Europy Zachodniej i USA w zakresie nowatorskich koncepcji i metod prowadzenia pracy socjalnej. Chodziło o przybliżenie nie tylko rozwiązań i teorii zupełnie nowych także w tamtych krajach, ale także i takich, które już zdążyły „okrzepnąć" i były poddawane wielostronnym ocenom, choć w naszym kraju wiele z nich wciąż pozostaje nieznanymi lub niedocenianymi. Część publikacji dotyczy nowych rozwiązań, co prawda już funkcjonujących w naszych realiach, jednak często realizowanych jedynie w ramach pojedynczych projektów, wartych jednak szerszego upowszechniania, adoptowania i testowania w polskich warunkach. Przykładem może tu być chociażby tworzenie sieci franszyzy społecznej czy asystentury dostępnej w różnych sferach życia osób z niepełnosprawnością.

Adresatami opracowań są przede wszystkim praktycy, działający w jednostkach pomocy społecznej i realizujący jej ustawowe cele. Szczególnie ważnymi odbiorcami są pracownicy socjalni, których chcemy wyposażyć w nowe informacje oraz dostarczyć im wiedzy, która może zaowocować nowymi przedsięwzięciami, podejmowanymi przez nich w społecznościach lokalnych. Pracownicy socjalni w naszym kraju są bowiem grupą zawodową, której powierzono w ostatnich latach wiele zadań z zakresu pomocy społecznej, nie zawsze jednak wyposażając ich w odpowiednie i niezbędne do ich realizacji instrumenty. Najważniejszym zadaniem pracowników socjalnych jest wsparcie słabszych grup społecznych w pokonywaniu ich problemów: w wychodzeniu z ubóstwa, izolacji społecznej i nieporadności życiowej. Od sposobu zdefiniowania problemu, z którym boryka się człowiek – adresat przedsięwzięć podejmowanych w sferze pracy socjalnej, przyjętej wobec niego postawy (paternalistycznej bądź partnerskiej), dostrzegania całego kontekstu sytuacyjnego, często wiele zależy. Pracownik socjalny może w swojej pracy pełnić wiele ról - być coachem, doradcą, brokerem, pośrednikiem, mediatorem, negocjatorem bądź inicjatorem aktywności lokalnej. Aby unikać zrutynizowanego działania i jednocześnie zwiększać kompetencje zawodowe pracowników socjalnych potrzebna jest szeroka wiedza w zakresie

różnorodności metod ich pracy, obowiązujących standardów, znaczenia tworzenia sieci wsparcia koleżeńskiego, eksperckiego, superwizyjnego - zarówno nieformalnego, jak i ujętego w zasady współpracy, które można i należy wypracowywać lokalnie, także z reprezentantami innych instytucji.

W jaki sposób pracownicy instytucji pomocy społecznej mogą zatem towarzyszyć swoim klientom, beneficjentom, podopiecznym? Jak mogą wspomagać proces ich powrotu do życia w rodzinie i społeczeństwie, nauczyć dbania o istotne relacje międzyludzkie, odpowiedzialności za własny los, pokonywania lęków związanych z podejmowaniem nowych zobowiązań, wskazywać drogi wyjścia z sytuacji kryzysowych? Która z ról, w danym czasie, będzie najodpowiedniejsza w tym konkretnym, indywidualnym przypadku? Ufamy, że na te i wiele innych pytań, pracownicy znajdą odpowiedzi w przekazanych im publikacjach.

W polityce społecznej, w tym pomocy społecznej, coraz częściej zwraca się uwagę na efektywność i racjonalność podejmowanych działań. Zawsze zbyt mała ilość dostępnych środków finansowych w stosunku do zwiększającej się wciąż skali potrzeb, wymusza szukanie i podejmowanie prób implementowania na grunt społeczny rozwiązań wcześniej kojarzonych głównie z biznesem, pochodzących z teorii zarządzania. Od pracownika socjalnego wymaga się umiejętności menadżerskich, jego zadaniem jest „zarządzanie przypadkiem", „generowanie zmiany". Wymaga się od niego znajomości instrumentów nowego zarządzania publicznego oraz rozumienia uwarunkowań decydujących o skuteczności ich stosowania, prowadzących do wpisywania się na trwałe w pejzaż lokalnych partnerstw publiczno – prywatnych.

Opublikowane opracowania mogą być wreszcie użytecznym narzędziem dla innych aktorów polityki społecznej: polityków wyznaczających jej instytucjonalne ramy, naukowców i badaczy spierających się o zasadność przyjmowania za obowiązujące takich, a nie innych paradygmatów, wyznaczających cele i sposoby ich realizacji, a także samych uczestników życia społecznego. Nie chodzi o to, aby działać „na rzecz" osób i grupy, czy „wobec" jakichś problemów, lecz „ z" osobami i grupami, będącymi często niewykorzystanym potencjałem dla samych siebie i swoich środowisk.

Przedstawiana Państwu "Nowa Praca Socjalna" ma szansę stać się źródłem inspiracji dla przedstawicieli wielu środowisk zaangażowanych w realizację zadań z zakresu pomocy społecznej.

Zachęcam do lektury.

dr hab. Olga Kowalczyk prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Od Rady Redakcyjnej

Przedstawiamy Państwu ważną serię wydawniczą, która została zatytułowana jako „Nowa Praca Socjalna" wskazując na jej innowacyjny, często nowatorski charakter. Seria składa się z trzydziestu publikacji – dwudziestu przygotowanych przez wybitnych polskich ekspertów i praktyków, zajmujących się zagadnieniami pomocy społecznej i pracy socjalnej oraz dziesięciu, które zostały przetłumaczone z języka angielskiego i ukazują aktualny dyskurs międzynarodowy w omawianej problematyce.

Celem serii poświęconej nowym zagadnieniom lokalnej polityki społecznej, szczególnie w aspekcie systemu pomocy społecznej i pracy socjalnej, jest popularyzacja w Polsce nowych metod i instrumentów wsparcia społecznego oraz ukazanie aktualnych zagadnień instytucjonalno-organizacyjnych oraz prawnych, które kształtują ramy dla działań pracownika socjalnego i środowiskowego.

Treść publikacji niewątpliwie wzbogaca istniejący w Polsce dorobek intelektualny, zarówno naukowy jak i praktyczny, który musi być jednak stale uzupełniany przez nowości płynące z naszych doświadczeń 25 lat transformacji, ale także z rozwiązań, które sprawdziły się w krajach o rozwiniętych systemach zabezpieczenia społecznego. Aby właściwie ocenić w jakim miejscu rozwoju pracy socjalnej, czy szerzej pomocy społecznej, jesteśmy w Polsce, musimy mieć punkty odniesienia w innych państwach, które funkcjonują w różnych modelach polityki społecznej.

Wybór publikacji do druku miał charakter otwartego konkursu, do którego przystępowali eksperci z różnych środowisk akademickich oraz instytucji praktyki społecznej. Dziesięcioosobowa Rada Redakcyjna, składająca się z przedstawicieli nauki oraz instytucji pomocy społecznej, podczas swych posiedzeń oceniała merytoryczne uzasadnienie i cel pracy, strukturę książki oraz jej metodologię z bibliografią. Ważnym aspektem wyboru opracowań do publikacji była ich innowacyjność i nowatorskie podejście, chociaż nie oznacza to, że wszystkie książki prezentują tylko i wyłącznie nowe podejście do zagadnień pracy socjalnej. Siłą wsparcia społecznego jest także istniejąca tradycja i dorobek, który

także docenialiśmy łącząc to co wartościowe z przeszłości z tym co konieczne w przyszłości. Daje się to szczególnie zauważyć w niektórych publikacjach, które wskazują na istniejący współcześnie renesans sprawdzonych idei, rozwiązań i metod.

Wszystkie publikacje wydane w ramach serii były recenzowane przez trzech niezależnych ekspertów – specjalistów z zakresu polityki społecznej, pomocy społecznej i/lub pracy socjalnej. Recenzenci byli wybrani przez Radę Redakcyjną w procedurze konkursowej – są to wybitni specjaliści z obszarów: nauki i praktyki, najczęściej dobrze znani w środowisku polityków społecznych. Nierzadko recenzje były bardzo wnikliwe i krytyczne, co skutkowało koniecznością dokonywania uzupełnień i poprawek. Kilka publikacji po recenzjach Rada Redakcyjna odrzuciła.

Wydaje się, że istotną wartością całej serii jest to, że z jednej strony ukazuje ona teoretyczne i praktyczne wątki pracy socjalnej z konkretnym typem klienta lub społecznością lokalną; a z drugiej, że prezentuje szersze powiązania pracy socjalnej z takimi zagadnieniami jak przedsiębiorczość społeczna, nowe zarządzanie publiczne i governance czy wreszcie ukazuje swe silne związki z koncepcją empowerment. Ukazanie międzynarodowych doświadczeń w realizacji pracy socjalnej jest dodatkowym „ładunkiem" intelektualnym, który poszerza naszą wiedzę o rozwiązaniach w innych welfare states.

Jako Rada Redakcyjna zachęcamy wszystkich pracowników systemu pomocy społecznej, w tym pracowników socjalnych, działaczy społecznych oraz decydentów do zapoznania się z treścią rekomendowanych przez nas i opublikowanych publikacji. Mamy nadzieję, że znajdziecie Państwo w części z nich inspirujące wątki teoretyczne i praktyczne, które przydadzą się Państwu w życiu zawodowym.

Życzymy miłej lektury!

dr hab. Mirosław Grewiński prof. WSP
Przewodniczący Rady Redakcyjnej

Rada Redakcyjna:

dr hab. Mirosław Grewiński, prof. WSP - Przewodniczący Rady Redakcyjnej - Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie

dr Ewa Flaszyńska - Dyrektor Ośrodka Pomocy Społecznej Dzielnicy Bielany m. st. Warszawy

mgr Hanna Gumińska - Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Słupsku

dr hab. Jolanta Grotowska-Leder, prof. UŁ - Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytet Łódzki

mgr Barbara Kamińska-Skowronek - Kierownik Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Tyszowcach

prof. zw. dr hab. Janusz Kirenko - Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

mgr Danuta Koczkodaj - Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Słupsku

mgr Krzysztof Kratofil - Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tarnowskich Górach

dr hab. Jerzy Krzyszkowski, prof. UŁ - Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytet Łódzki

dr Anna Zasada-Chorab - Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka Warszawa oddział Katowice i Kolegium Pracowników Służb Społecznych Czeladź

Zespół Projektu Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich:

dr Adam Krzyżanowski - Kierownik Projektu

mgr Andrzej Bogdański - Sekretarz Projektu

Dominika Szeląg - Ekspert ds. e-learningu

Zespół realizacyjny WYG International Sp. z o.o.:

mgr inż. Ewa Płodzień-Pałasz - Kierownik Projektu

dr Monika Miedzik - Ekspert merytoryczny

dr Jarosław Pichla - Ekspert merytoryczny

Nota o Autorze

Katarzyna Stanek - urodzona w 1982 r. w Końskich. Tytuł doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki uzyskała w 2013 r. na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Do najważniejszych osiągnięć naukowych zaliczyć można udział w projekcie naukowo – badawczym „Społecznie Odpowiedzialna Uczelnia" – grupa robocza Pedagogika Społeczna oraz projekcie „Zagrożenia cyberprzestrzeni – nowe kompetencje pracownika socjalnego", gdzie pracowała jako specjalista ds. promocji i rekrutacji. W 2012 roku otrzymała stypendium dla doktorów w ramach II edycji projektu systemowego Samorządu Województwa Mazowieckiego pn. Potencjał naukowy wsparciem dla gospodarki Mazowsza, spośród 128 osób zajęła w rankingu 23 miejsce. Jednocześnie ukończyła studia podyplomowe na dwóch kierunkach (organizacja pomocy społecznej oraz Europejski Fundusz Społeczny a gospodarka społeczna) oraz odbyła wiele szkoleń, celem podniesienia swoich kompetencji i kwalifikacji. Jest czynnie zaangażowana na rzecz środowiska akademickiego i środowiska lokalnego.

Jest koordynatorem wielu działań, od organizacji konferencji naukowych, opiekuna praktyk studenckich po działalność w Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej i Uczelnianej Komisji Rekrutacyjnej oraz była członkiem Rady Wydziału. Dodatkowo posiada doświadczenie praktyczne w zakresie pomocy społecznej i edukacyjnej w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii nr 8 w Warszawie, Miejsko-Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Końskich. Jest prezesem Stowarzyszenia Radość oraz kuratorem społecznym.

Pani dr Katarzyna Stanek w swej działalności naukowej specjalizuje się w problematyce skupionej wokół pedagogiki społecznej i pedagogiki pracy.

Obecnie zatrudniona w Instytucie Pracy Socjalnej UP im. KEN w Krakowie na stanowisku - adiunkt oraz w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii nr 8 w Warszawie

Recenzenci publikacji:

prof. dr hab. Ryszard Bera - Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

dr Beata Hoffmann – Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego

mgr Piotr Lisek – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tarnowskich Górach

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE ... 3

OD RADY REDAKCYJNEJ ... 5

Rada Redakcyjna: ... 6

Nota o Autorze ... 8

WSTĘP ... 11

1. IDENTYFIKACJA ZJAWISKA PRZEMOCY W LITERATURZE ... 19

1.1. Pojęcie przemocy w ujęciu interdyscyplinarnym ... 19

1.2. Rodzaje i formy przemocy ... 24

1.2.1. Przemoc fizyczna ... 26

1.2.2. Przemoc psychiczna ... 28

1.2.3. Przemoc seksualna ... 29

1.2.4. Mobbing ... 31

1.2.5. Stalking i cyberstalking ... 35

1.2.6. Cyberprzemoc ... 37

2. PRZEMOC W LICZBACH ... 41

2.1. Skala zjawiska przemocy w Polsce – analiza raportów badań ... 42

2.2. Skala zjawiska przemocy w Europie i na świecie – analiza raportów badań ... 51

3. SYSTEM USŁUG I INSTYTUCJI SPOŁECZNYCH W ZAKRESIE PRACY Z OSOBĄ LUB RODZINĄ Z PROBLEMEM PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE – STUDIUM PORÓWNAWCZE ... 67

3.1. Usługi społeczne dla ofiar przemocy ... 68

3.2. Działania wobec sprawców przemocy ... 78

3.2.1. Prawo karne wobec sprawców przemocy ... 81

3.2.2. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy ... 85

3.2.3. Leczenie uzależnionych sprawców przemocy ... 86

3.2.4. Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci ... 88

3.3. Organizacje pozarządowe – usługi społeczne w obszarze przemocy wobec osób i rodzin z problemem przemocy ... 89

3.4. Usługi społeczne w zakresie pomocy i wsparcia ofiarom przemocy w wybranych krajach ... 94

4. PRACA SOCJALNA – DZIAŁANIA PRACOWNIKA SOCJALNEGO W OBSZARZE PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE – STUDIUM PORÓWNAWCZE 107

5. PRACOWNIK SOCJALNY – METODYKA PROJEKTOWANIA DZIAŁAŃ SOCJALNYCH I POMOCOWYCH Z OFIARAMI PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE 129

6. PRACOWNIK SOCJALNY – JAKO ANIMATOR DZIAŁAŃ W OBSZARZE POMOCY I PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE 137

7. PRACOWNIK SOCJALNY – JAKO OFIARA PRZEMOCY 147

8. METODY UDZIELANIA WSPARCIA OFIAROM PRZEMOCY – ZALECENIA DO PRACY DLA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH – DOBRE PRAKTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE 153

9. ZASADY PRACY PRACOWNIKA SOCJALNEGO Z OSOBAMI DOŚWIADCZAJĄCYMI PRZEMOCY 169

9.1. Etyka pracy z ofiarami przemocy. 170

9.2. Praktyczne zasady komunikowania się z ofiarami przemocy 172

PODSUMOWANIE 177

SPIS WYKRESÓW 181

SPIS TABEL 183

BIBLIOGRAFIA 185

Akty prawne 193

Strony internetowe 193

NOTATKI 195

Wstęp

Przemoc jako forma zachowań społecznych towarzyszy człowiekowi od zawsze i dotyka każdą sferę życia człowieka: osobistą, społeczną, gospodarczą, polityczną.

Prawie jedna piąta małżeństw boryka się z przemocą. Zbliżona liczba rodziców może krzywdzić swoje dzieci. Przemoc wobec starszych nie jest kwestią dobrze poznaną, ale coraz częściej zjawisko to uznawane jest jako problem społeczny. Co dzień media donoszą o kolejnych aktach przemocy, którymi ofiarami są ludzie na wszystkich kontynentach, z różnych kultur i różnorakich środowisk. Nie ma istotnego znaczenia jaką religię wyznajemy, jaki mamy kolor skóry, przemoc dotyka nas wszystkich. Wielu badaczy współczesnego społeczeństwa uważa, że następuje rozpad praworządnego społeczeństwa. Na jego miejsce przychodzi społeczeństwo, w którym coraz więcej ludzi czuje się niepotrzebnych lub wręcz niechcianych, społeczeństwo, w którym przemoc stała się nieodłączną częścią codzienności.

Czysta przemoc nie dba o cel, jakim jest „człowiek i jego godność", czyni z niego narządzie do osiągania własnych celów.

Etymologicznie słowo „przemoc" wiążę się z mocą, czyli władzą[1], dziś jednakże postrzega się ją zdecydowanie szerzej.

Problematyka zjawiska przemocy obecna jest w literaturze naukowej od połowy XX wieku i od tego momentu prowadzone są systematyczne badania naukowe oraz liczne analizy, które prowadzą do wypracowania trafnej definicji odnosząc się do wszystkich rodzajów przemocy oraz skutków tego zjawiska. Bez względu na podejście naukowe, wszystkie podkreślają aspekt intencjonalności przemocy oraz umyślności czynienia szkody drugiemu

[1] K. Fronczyk, M. Sacewicz, 1999, *Alkohol, przemoc, agresja*, „Alkohol i Nauka" nr 1/2001, s. 33.

człowiekowi, zgadzając się ze stwierdzeniem, że celem przemocy jest oddziaływanie na innych w celu uzyskania ich całkowitej uległości i podporządkowania. Sprawca stara się wymóc na ofiarach taki sposób postępowania, aby było one zgodne z jego oczekiwaniami i realizowało cele.

Przemocą jest każde zamierzone działanie osoby, instytucji, społeczeństwa lub państwa, które ujemnie wpływa na zdrowie, rozwój psychiczny i psychospołeczny[2].

Statystyki policyjne na świecie obejmują liczby i opisy przestępstw, których głównym motywem jest zadawanie bólu i cierpienia innej osobie. Zachowania ludzi nacechowane są coraz większym egoizmem i okrucieństwem. Niemal każdego dnia, media donoszą o kolejnych pobiciach, gwałtach, maltretowanych dzieciach, śmierci ludzi w wyniku przemocy. Wielokrotnie nie chcemy widzieć wokół nas zła, które ma miejsce. Udajemy, że nie widzimy, nie słyszymy krzyków docierających zza sąsiednich drzwi, nie zwracamy uwagi na siniaki pobitego dziecka.

We współczesnym świecie przemoc uważana jest również jako towar, traktowana jako rozrywka i zabawa. Bardzo chętnie oglądamy filmy akcji, wyposażamy dzieci w nowe nośniki informacji, kupujemy gry komputerowe, nasiąknięte agresją.

Przemoc stała się nieodłączną częścią naszego życia. Na każdym kroku jesteśmy narażeni na atak ze strony innych ludzi. Wszyscy spotykamy się z przemocą i najczęściej na scenie życia jak twierdzi jeden z czołowych znawców tematu odgrywamy jedną z trzech ról: ofiary, sprawcy lub świadka, a wielu z nas ma doświadczenie z każdą z nich[3].

Rodzina jest podstawowym środowiskiem życia człowieka, w którym wzrasta, rozwija się, formułuje poglądy, utrwala normy i zasady postępowania czy obyczaju. Jednocześnie z założenia rodzina powinna być miejscem gdzie czujemy się bezpiecznie, jesteśmy kochani i akceptowani. Istnieją jednak rodziny, w których jednostka odczuwa strach, lęk, doświadcza poniżenia, uwłoczenia jej godności, jest miejscem „piekła". Obraz takiej sytuacji ma miejsce w rodzinach z problemem przemocy. Najbardziej niepokojące aspekty życia rodzinnego to przemoc w domu i seksualne wykorzystywanie dzieci.

---

2 J. Brągiel J., *Pogotowie opiekuńcze*, [w:] J. Brągiel, S. Badroa, *Formy opieki i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, UO, Opole 2005, s. 296.

3 J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009.

Badania naukowe wskazują, że głównym obiektem przemocy w rodzinie są dzieci, następnie kobiety doświadczające aktów przemocy ze strony swoich mężów czy partnerów. Urazy doznane w wyniku pobicia prowadzą często do trwałego kalectwa lub śmierci, a urazy psychiczne powodując nieuleczalną traumę do końca życia.

Kolejnym miejscem występowania przemocy jest środowisko pracy, co stanowi coraz większy problem społeczny nie tylko dla pracowników i pracodawców, ale całego państwa.

Inny problem stanowi przemoc w cyberprzestrzeni. Szczególnie istotna jest tematyka krzywdzenia innych przy użyciu Internetu, interaktywnych lub cyfrowych technologii. Jeszcze kilka lat temu mówiono tylko o trzech rodzajach przemocy (fizyczna, psychiczna, seksualna), dziś identyfikuje się jako przemoc zjawisko mobbingu, stalkingu czy cyberstalkingu oraz cyberprzemocy.

Wskazane wyżej zagadnienia pozostają w kręgu zainteresowań wielu nauk społecznych. Zagadnienie przemocy znajduje zastosowanie w pedagogice, psychologii, socjologii, polityce społecznej czy naukach prawnych z naciskiem na szczególnie istotne dla tych dziedzina aspekty. W tym kontekście ważne jest pytanie o możliwość porozumienia przedstawicieli różnych grup (z sektora publicznego i sektora pozarządowego) oraz warunki dla skutecznego niesienia pomocy, jako wyzwania dla służb społecznych.

W polskiej literaturze naukowej pojęciu „służba społeczna" nadawane są dwa podejścia: podmiotowe i funkcjonalne. Według Michała Porowskiego (podejście podmiotowe), służba społeczna – to grupa zawodowa zajmująca się rozwiązywaniem problemów jednostkowych i społecznych[4]. W podejściu funkcjonalnym służba społeczna utożsamiana jest z opieką społeczną, a co za tym idzie określa struktury instytucjonalne, które działają w środowisku lokalnym na rzecz osób wymagających pomocy i wsparcia[5].

Kadrę służb społecznych tworzą zarówno osoby w nich zatrudnione, jak i wolontariusze. Szczególna rola przypada profesjonalistom, którzy świadczą zindywidualizowaną pomoc klientowi służb społecznych. Specjalistami tymi są m.in. pracownicy socjalni. Zawód pracownika socjalnego nakierowany jest na wielowymiarowe wsparcie i pomoc człowiekowi

[4] M. Porowski, *Służba społeczna – zakres pojęcia*, [w:] W. Kaczyńska, *Etyka służb społecznych*, IPSiR, Warszawa 1998, s. 33-46.

[5] B. Szatur-Jaworska, *Kilka uwag o „życiu wewnętrznym" służb społecznych w Polsce*, [w:] A. Raczaszek, *Sześćdziesiąt lat polityki społecznej w Polsce,* Katowice 2006.

w sytuacji kryzysu czy rozwiązaniu dotykającego go problemu. Jednocześnie w każdym swym działaniu odnosi się do społecznego funkcjonowania jednostki, grupy, środowiska.

W odniesieniu do pracy z osobami i rodzinami z problemem przemocy, instytucja pomocy społecznej jest bardzo często pierwszą, która dowiaduje się o doświadczaniu przez klienta przemocy i podejmuje interwencje w celu jej zapobieżenia. Pracownicy socjalni wypracowują coraz bardziej adekwatne metody rozpoznawania występowania przemocy i pierwszej interwencji. Szczególnie trudne i absorbujące są osoby i rodziny wieloproblemowe żyjące od kryzysu do kryzysu lub gdy następuje wiktymizacja ofiary.

Z problemem przemocy styka się współczesna praca socjalna. Zauważa się w jej strukturze braki w analizie teoretycznej i metodycznej dotyczącej przemocy do całego spectrum pomocniczości i profesjonalizacji. Równocześnie warto zwrócić uwagę, iż pracownicy socjalni sami narażeni są na akty przemocy, np. ze strony klientów pomocy społecznej.

Współczesne wyzwania stojące przed pomocą społeczną wskazują na wyposażenie pracowników służb społecznych w narzędzia i metody pracy, a także nowe kompetencje, które pomogą im sprawniej i efektywnie przeciwdziałać przemocy. Przemoc w kontekście pomocniczości instytucji pomocy społecznej, zarówno w perspektywie indywidualnej (pracownik socjalny), jak i społecznej, należy stwierdzić, iż problematyka przemocy warta jest pogłębionej refleksji teoretycznej i metodycznej w celu wypracowania skutecznych metod i strategii pomocy oraz wsparcia w pakiecie usług oferowanych przez instytucje pomocy społecznej w Polsce w zestawieniu z tymi, które proponowane są w innych krajach na świecie.

Założeniem niniejszej publikacji jest ustalenie wymiaru przemocy na gruncie Polski oraz na świecie oraz usług w zakresie pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy. Problem ten wydaje się niezmiernie istotny właśnie z perspektywy pracy socjalnej. Ponadto autorka dokonała analizy zjawiska przemocy pod kątem:

- założeń w nich zwartych,
- ustaleń terminologicznych,
- skali zjawiska w Polsce i na świecie,
- systemu pomocy osobom i rodzinom doświadczających przemocy w Polsce i na świecie
- metod i strategii w zakresie pomocy i przeciwdziałania przemocy w Polsce na świecie,

- roli pracowników socjalnych w kontakcie z osobami doświadczającymi przemocy i ich sprawcami.

Celem głównym niniejszej publikacji jest ***zgromadzenie danych merytorycznych i metodycznych pozwalających na zbadanie zjawiska przemocy.*** Jednocześnie publikacja będzie stanowić kompendium wiedzy teoretycznej i praktycznej dla pracowników socjalnych, których klienci doświadczają przemocy.

Cele szczegółowe stanowić będą rozwinięcie celu głównego:

C-1. Ustalenie czym jest przemoc.

C-2. Określenie cech charakterystycznych przemocy.

C-3. Wykrycie interdyscyplinarnych podstaw wymiaru przemocy w perspektywie pracy socjalnej.

C-4. Prezentacja systemu usług i instytucji społecznych działających w zakresie pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy w Polsce i na świecie.

C-5. Prezentacja metod i narzędzi pomocy ofiarom przemocy w obszarze pracy socjalne w Polsce i na świecie.

C-6. Przedstawienie metodyki projektowania działań socjalnych i pomocowych w odniesieniu do osób i rodzin z problemem przemocy w Polsce i na świecie.

C-7. Ustalenie czy i w jaki sposób pracownik socjalny doświadcza przemocy ze strony klienta oraz formy przeciwdziałania temu zjawisku z perspektywy Polski i świata.

C-8. Przedstawienie zasad pracy pracownika socjalnego z osobami doświadczającymi przemocy.

Problematykę badawczą niniejszej pracy tworzyć będą pytania dotyczące problemu głównego, a następnie szczegółowego, co pozwoli dostarczyć pogłębionej wiedzy na temat zjawiska przemocy.

Główny problem niniejszej publikacji brzmi: *Jak przedstawia się praca z osobą i lub rodziną z problemem przemocy w obszarze pracy socjalnej w Polsce i na świecie?*

Problemy szczegółowe przybrały następującą postać pytań:

P-1. Jakie są ustalenia teoretyczne przemocy?

P-2. Jakie są cechy charakterystyczne przemocy (rodzaje, formy)?

P-3. Jakie są interdyscyplinarne podstawy wymiaru przemocy w perspektywie pracy socjalnej?

P-4. Jaki wygląda system usług i instytucji społecznych działających w zakresie pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy w Polsce i na świecie?
P-5. Jakie są metody i narzędzia pomocy ofiarom przemocy w obszarze pracy socjalne w Polsce i na świecie?
P-6. Jaka jest metodyka projektowania działań socjalnych i pomocowych w odniesieniu do osób i rodzin z problemem przemocy w Polsce i na świecie?
P-7. Czy i w jaki sposób pracownik socjalny doświadcza przemocy ze strony klienta oraz jakie są formy przeciwdziałania temu zjawisku z perspektywy Polski i świata?
P-8. Jakie są zasady pracy pracownika socjalnego z osobami doświadczającymi przemocy?

Niniejsza publikacja będzie miała charakter przeglądowy, co wskazuje, iż zmierza do opisu pewnych zjawisk. Odnosząc się do poglądu S. Nowaka, który twierdzi, że w niektórych przypadkach uzasadnione jest rezygnowanie z wszelkich rozumowań hipotetycznych i stawianie hipotez roboczych, stąd też rezygnacja z hipotez.

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów.

Rozdział pierwszy „Identyfikacja zjawiska przemocy w literaturze" zawiera przegląd wybranych definicji i podejść teoretycznych do zjawiska przemocy. Znajduje się w nim opis i charakterystyka rodzajów i form przemocy, uwzględniając jej nowe formy, m.in.: mobbing, stalking i cyberstalking oraz cyberprzemoc. Dobór teorii na temat przemocy dokonany został z uwagi na wartość opisową i wyjaśniającą przyczyn, mechanizmów, symptomów oraz dynamiki zjawiska przemocy.

W rozdziale drugim „Przemoc w liczbach" dokonuje się ustalenia skali zjawiska przemocy w Polsce i na świecie. W tym celu dokonany został obszerny przegląd i analiza raportów badań naukowych, statystyk i diagnoz zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Rozdział trzeci jest prezentacją systemu usług i instytucji społecznych w zakresie pracy z osobą lub rodziną z problemem przemocy w Polsce i na świecie. W rozdziale tym uwzględnione zostały dostępne usługi w sektorze publicznym oraz przez organizacje pozarządowe oraz inicjatywy społeczne w oparciu o przepisy prawa. Ponadto dokonany został podział działań w odniesieniu do ofiar i sprawców przemocy.

W rozdziale czwartym „Praca socjalna – działania pracownika socjalnego w obszarze przemocy w Polsce i na świecie – studium porównawcze" zawarte zostały czynności pracownika socjalnego w aspekcie pomocy i wsparcia klientowi w oparciu o stanowiące je przepisy

w Polsce i na świecie. Ponadto w rozdziale tym zaprezentowana jest rola zawodowa pracownika socjalnego w jej przezwyciężaniu i przeciwdziałaniu.

Rozdział piąty „Pracownik socjalny – metodyka projektowania działań socjalnych i pomocowych z ofiarami przemocy w Polsce i na świecie" ukazuje metody, narzędzia i strategie pracownika socjalnego w pracy z osobami lub rodziną z problemem przemocy podkreślając znaczenie motywacji i współdziałania z przedstawicielami instytucji zajmujących się rodziną.

Rozdział szósty „Pracownik socjalny – jako animator działań w obszarze pomocy i przeciwdziałania przemocy w Polsce i na świecie" podkreśla znaczenie trzeciej metody pracy socjalnej jako jest praca środowiskowa oraz rolę pracownika socjalnego jako animatora działań skoncentrowanych na kliencie w środowisku lokalnym/społecznym. Jednocześnie w rozdziale tym uwzględnia się wartość wsparcia społecznego w przezwyciężaniu kryzysów przez osoby lub rodziny z problemem przemocy.

W rozdziale siódmym poruszona została kwestia „Pracownika socjalnego jako ofiary przemocy", uznana przez autora publikacji jako sprawa pomijana we wszystkich doniesieniach prasowych, a także opracowaniach naukowych, stąd też podniesienie tego problemu w niniejszej publikacji.

Rozdział ósmy „Metody udzielania wsparcia ofiarom przemocy – zalecenia do pracy dla pracowników socjalnych – dobre praktyki w Polsce i na świecie" stanowi kompilacje sposobów, narządzi i procedur stosowanych w pracy z osobami lub rodzinami z problemem przemocy w sektorze publicznym oraz przez organizacje pozarządowe. Kolejno przedstawia się instytucje, organizacje i programy przez nie realizowane w obszarze przemocy. Jednocześnie podkreśla się dobre praktyki w Polsce i na świecie

W rozdziale ostatnim „Zasady pracy pracownika socjalnego z osobami doświadczającymi przemocy" zawarte zostały reguły postępowania w kontakcie z klientem w kryzysie, który został wywołany przez doświadczaną przemoc. Ta część publikacji obejmuje etykę pracy z ofiarami oraz praktyczne zasady komunikowania się z osobami doświadczającymi przemocy. Wskazówki te mogą przyczynić się do efektywności oddziaływań w tym zakresie.

Pracę zamyka podsumowanie i wnioski, a także spis wykresów i tabel oraz bibliografia literatury, z jakiej korzystano podczas tworzenia publikacji.

1. IDENTYFIKACJA ZJAWISKA PRZEMOCY W LITERATURZE

1.1. Pojęcie przemocy w ujęciu interdyscyplinarnym

Przemoc jest zjawiskiem coraz częściej występującym w kręgach społecznych. Niemal każdego dnia jesteśmy świadkami przemocy, jego ofiarami czy obserwatorami zachowań demonstrujących czyjąś przewagę, władzę, siłę, która wywołuje cierpienia innych lub przeciwnie, działania manifestujące czyjąś bezsilność, potrzebę czyjejś uwagi, sprawiając ból, poniżając, zmuszając do uległości czy szukania pomocy. Jednocześnie prawie codziennie media donoszą o kolejnych porzuconych noworodkach, dzieciach maltretowanych przez swoich rodziców, lub ich partnerów, o maluchach, które umierają w skutek pobicia lub zaniedbania, aktach przestępczych na tle seksualnym.

Wśród wielu zatrważających zjawisk obserwujemy jeszcze jedno – przemoc staje się towarem sprzedawanym w licznych programach telewizyjnych, jest główną atrakcją filmów czy gier komputerowych. Ma swojego „odbiorcę" wśród niemal wszystkich grup wiekowych. Pomimo, iż przemoc czy agresja jako forma zachowań społecznych istniała od zarania dziejów we wszystkich kulturach i religiach, to właśnie obecnie obserwujemy zjawisko swoistego rozkwitu, eskalacji przemocy, a równocześnie wzrastającego nią zainteresowania naukowców oraz osób pracujących z osobami doświadczającymi przemocy[6].

Jednocześnie w związku z tym, iż problem przemocy występuje w życiu rodzinnym, w szkole a także środowisku pracy, stanowi zatem istotny obszar zainteresowań psychologów, socjologów, polityków, kościoła czy policji.

[6] J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychopedagogiczne akty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łodź 2007, s. 7.

Etymologicznie słowo „przemoc" wiąże się z mocą, czyli władzą, [...][7].

Według Józefy Brągiel, przemoc to każde zamierzone działanie osoby, instytucji, społeczeństwa lub państwa, które ujemnie wpływa na zdrowie, rozwój fizyczny lub psychospołeczny.

Jerzy Mellibruda wskazuje, iż przemoc stała się nieodłączną częścią naszego życia. W każdym momencie jesteśmy narażeni na atak ze strony innych ludzi. Wszyscy spotykamy się z przemocą i najczęściej w tych spotkaniach odgrywamy jedną z trzech ról: sprawcy, ofiary lub świadka. Wielu ludzi ma doświadczenia z każdą z nich.

Na gruncie kryminologii, „przemoc" to „rzeczywiste użycie siły fizycznej wobec człowieka lub groźba jej użycia, jeśli zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny"[8].

Od pierwszych dni swojego życia człowiek obserwuje, czasem doświadcza różnych form zachowań innych ludzi, które mają na celu krzywdzenie innych czy zadawanie im bólu. To przyczynia się do uczenia się zachowań, które bez wątpienia będzie powielał w swoim późniejszym życiu. Jednocześnie wpływ telewizji i emitowanych przez nią filmów jest szczególnie znaczący, jeżeli widz jest młody, mało krytyczny, nie ma dostępu do innych źródeł wiedzy, a jego system wartości, konsumpcji czy stylów życia, nie styka się z oceną oglądanych treści[9].

Wśród kryteriów pozwalających odróżnić przemoc w rodzinie od innych form ludzkich działań i zaniechań wymienia się[10]:

- intencjonalność sprawcy (motywacje zazwyczaj są niemożliwe do sprawdzenia),
- celowość działania sprawcy (nie są to przypadkowe działania czy będące zbiegiem okoliczności nieszczęśliwe wypadki, są to działania zaplanowane),
- zachowania krzywdzące drugą osobę, ich typy, rodzaje i formy,
- relacja władzy czy autorytetu służąca uwodzeniu i budowaniu patologicznej mocy (wykluczenie partnerstwa czy opieki),

[7] O Speck, *Być nauczycielem*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 31.
[8] J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2006, s. 262.
[9] L. Kirwil, *Wpływ telewizji na dzieci i młodzież*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze", nr 6/1995, s. 17.
[10] A. Widera-Wysoczańska, *Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 28.

- konsekwencje u ofiary w różnych sferach jej życia i ich wiele form, np. zewnętrzne--wewnętrzne, specyficzne-niespecyficzne, ostre i krótkoterminowe-długoterminowe, problemy życiowe i zaburzenia, nawracające, z opóźnionym początkiem,
- łamanie prawa oraz społecznie konstruktywnych norm i zasad dotyczących kontaktów międzyludzkich, odwoływanie się do norm „z pogranicza", a nie do prawa,
- używanie i odwoływanie się do destrukcyjnych i patologicznych mitów danego środowiska,
- dynamika (narastanie) przemocy i jej procesy.

Warto podkreślić, że przemoc jest zjawiskiem społecznym. Nie ma żadnych granic, więc dotyczy szeroko rozumianego społeczeństwa: rodziny, instytucji, środowiska pracy. Przemoc wobec najbliższych związana jest ze zwykłym, codziennym przejawem funkcjonowania rodziny, a jej występowanie jest częste i na tyle powszechne, że zjawisko to jest aprobowane kulturowo, a ofiary przemocy często pozostają z tym problemem same. Brak w nich siły, aby przerwać „koło" przemocy, przyzwyczajają się do istniejącego stanu rzeczy, aż w końcu zanika w nich nadzieja na zmianę swojego losu. Dość powszechne jest, iż ofiary przemocy nie mają wsparcia ze strony bliskich (rodziny, przyjaciół, znajomych) oraz brak im wiedzy na temat form pomocy i instytucji, które świadczą pomoc i wsparcie.

Nikt nie zasługuje na bicie, krzywdzenie, maltretowanie, czy uwłaczanie jego godności, bez względu na to, co zrobił czy powiedział. Nikt nie ma prawa znęcać się, poniżać, bić innych.

Przyczyny pozostawania ofiar przy sprawcy, wynika przede wszystkim z ich zależności od oprawcy, z trudności mieszkaniowych, z przekonań kulturowych, religijnych, nacisków, jakim są poddawane ofiary ze strony sprawcy, a także rodziny, kolegów, sąsiadów. Ponadto ogromną rolę odgrywają więzi emocjonalne. Osoba doświadczająca przemocy w całym jej cyklu wierzy w to, że sprawca nie chciał, kocha, ale nie umie wyrażać tej miłości. Często też tłumaczy zachowanie oprawcy. Przemoc to nie tylko działania pozostawiające siniaki, złamania czy oparzenia, to także poniżanie i obelgi.

Dom rodzinny powinien być przestrzenią bezpieczną, gdzie człowiek odczuwa akceptację, zrozumienie, gdzie nabieramy sił i chętnie tam wracamy. Jednak dla wielu, dom nie jest spokojną przystanią, jest miejscem niebezpiecznym, gdzie doznają cierpień fizycznych i emocjonalnych, gdzie są również wykorzystywani seksualnie[11].

[11] M. Markiewicz-Matyja, *Przemoc jako zjawisko społeczne*, [w] J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 44-45.

Miejsce pracy powinno być obszarem rozwoju człowieka pod względem umiejętności, zdolności, kreatywności, gdzie nie tylko zdobywa środki do życia, ale przede wszystkim odczuwa satysfakcję w wykonywanych zadań i czynności zawodowych. Niejednokrotnie jednak, miejsce pracy to przestrzeń, gdzie człowiek jest wykorzystywany, obrażany i poniżany.

Istnieje ogromna ilość definicji przemocy, natomiast punktem wspólnym wszystkich ich autorów jest cel przemocy, który polega na oddziaływaniu na innych, w celu uzyskania ich całkowitej uległości i podporządkowania. Sprawca stara się wymóc na ofiarach taki sposób postępowania, aby było one zgodne z jego oczekiwaniami.

Kwestią oddzielną jest przemoc skierowana na dzieci. Kiedy mówimy o przemocy wobec dzieci, odnosimy się do różnorakich zachowań, które mogą okazać się szkodliwe dla dzieci, określane często jako złe traktowanie. Można je ujmować w wielorakich perspektywach:

- ze względu na jego charakter i formę:
- - maltretowanie fizyczne,
- - maltretowanie psychiczne lub emocjonalne,
- ze względu na sposób zaistnienia:
- - przez działanie (aktywne): działanie zostaje zranione fizycznie, psychicznie i/lub seksualnie,
- - przez zaniedbywanie (pasywne): powstaje wtedy, gdy zaniedbane są podstawowe potrzeby dziecka,
- ze względu na miejsce zaistnienia:
  - w rodzinie: do maltretowania dochodzi w środowisku rodzinnym (ojciec, matka, rodzeństwo, rodzina w szerokim zakresie: dziadkowie, wujostwo etc.),
  - poza rodziną: złe traktowanie jest wynikiem działania osób, które nie są częścią rodziny dziecka, ale określonych instytucji lub społeczeństwa[12].

Na podstawie brytyjskich danych statystycznych, dotyczących dzieci i młodzieży korzystających z opieki służb je chroniących[13], krzywdzenie można zazwyczaj podzielić na: zaniedbywanie, przemoc psychiczną, przemoc fizyczną, przemoc mieszaną i przemoc seksualną.

[12] A, Soriano, *Przemoc wobec dzieci*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2002, s. 42.
[13] *Department for Children, Schools and Families*, SCSF, 2008.

Przemoc wobec dzieci często bywa wynikiem powielania przez rodziców wzorców wyniesionych z własnych domów. W przypadku osób, które doświadczyły przemocy w dzieciństwie, nie widzą oni nic złego w „klapsie",„pasku",„kablu", czy innym przedmiocie jako narzędziu wymierzenia kary. Ponadto, osoby, które same były świadkami przemocy, szczególnie mężczyźni, nieświadomie tworzą wyobrażenie, iż przemoc jest nieodzownym składnikiem określonej roli męża, ojca, mężczyzny.

Do psychologicznych przyczyn przemocy należą[14]:

- niska samoocena,
- niezdolność do empatii,
- brak samokontroli,
- niewłaściwy obraz ofiary przemocy,
- niezdolność do nawiązywania prawidłowych więzi społecznych,
- poczucie osamotnienia,
- depresja itp.

Wypada podkreślić, że przemoc pozostawia oprócz blizn fizycznych, również zmiany psychiczne i emocjonalne, zarówno wśród dzieci, jak i dorosłych.

Dziecko, które jest ofiarą przemocy tworzy obraz samego siebie, w którym to ono czuje się winne temu, że ktoś stosuje wobec niego kary fizyczne czy psychicznie, wstydzi się kar seksualnych.

Przemoc domowa ma najczęściej poważne konsekwencje fizyczne i psychiczne dla ofiar przemocy, stanowi tym samym zagrożenie życia. Skutki fizyczne obejmują obrażenia – od rozcięć i siniaków, pęknięć skóry i ugryzień a do poważniejszych, prowadzących do długotrwałych stanów, takich jak utrata słuchu, choroby przenoszone drogą płciową, poronienia, problemy ginekologiczne, przewlekły zespól bólowy miednicy mniejszej, zespół jelita drażliwego. Skutki dla zdrowia psychicznego obejmują natomiast: strach, depresję, obniżone poczucie własnej wartości, zaburzenia lękowe, bóle głowy, zaburzenia lękowe, bóle głowy, zaburzenia obsesyjno-kompulsywne, zespół stresu pourazowego (PTSD), dysfunkcje seksualne i zaburzenia odżywiania[15].

[14] P. S. Czarnecki, Praca socjalna, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 83.

[15] P. B. Naylor, L. Petch, P. A. Ali, *Przemoc domowa: mobbing w domu*, [w:] C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s.109.

1.2. Rodzaje i formy przemocy

W piśmiennictwie wyróżnia się trzy podstawowe formy, jakie przyjmuje przemoc w rodzinie – przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna, określana także jako „przemoc czynna"[16]. Przemoc wobec osób zależnych (dzieci, osoby chore, niepełnosprawne) może polegać na umyślnym niezaspakajaniu ich podstawowych potrzeb. Najczęściej różne formy przemocy występują łącznie (zwłaszcza przemoc fizyczna i psychiczna). Akty przemocy można też podzielić w zależności od kryterium celu, wyróżniając przemoc instrumentalną, która jest środkiem do osiągnięcia innych celów, oraz przemoc stanowiącą cel sam w sobie.

Uwzględniając emocjonalne aspekty zachowania sprawców, można wyróżnić:

- Przemoc „gorącą",
- Przemoc „chłodną".

U podstaw gorącej przemocy leży duża impulsywność sprawcy, przejawiająca się furią, czyli dynamiczne i naładowane gniewem zjawisko pękania tamy emocjonalnej, uruchamiające agresywne zachowanie. Furia jest wybuchem skumulowanych i niemożliwych do powstrzymania uczuć złości lub wściekłości. Towarzyszy jej pragnienie wywołania cierpienia i spowodowania jakichś szkód. Przemoc gorącą mogą powodować negatywne i intensywne przeżycia związane z frustracją, z zablokowaniem jakichś dążeń, z niespełnieniem pragnień i oczekiwań. Pojawia się również jako reakcja na stres, która nie zostaje powstrzymana i kieruje się przeciw członkowi rodziny. Znaczącym czynnikiem bywa przekonanie sprawcy o niezdolności ofiary do obrony i poczucie własnej bezkarności. Najczęściej słabość ofiary wynika z przewagi fizycznej sprawcy i okoliczności, w których sprawca uzyskuje władzę psychiczną[17].

Przemoc chłodna wydaje się znacznie spokojniejsza, ale zdarza się, że spokój ten jest tylko pozorny. Emocje sprawcy są przez niego tłumione i kontrolowane. Ten rodzaj nadużycia w stosunku do ofiary, polega na realizowaniu przez sprawcę specyficznego scenariusza zapisanego w jego umyśle, a czasem również w obyczajach i kulturze środowiskowej. Osoba, którą charakteryzuje taki model przemocy, zmierzając do jakiegoś celu, jest gotowy wtargnąć na terytorium psychiczne swego dziecka lub partnera (współmałżonka). Najczęściej, znajduje dla swojego zachowania i strategii działania usprawiedliwienie, nawet wówczas, gdy zdaje sobie sprawę z cierpienia, które spowodował. Przemoc chłodna

[16] S. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,Warszawa 2002, s. 16.

[17] J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2008, s. 14.

bywa narzędziem oddziaływania zmierzającego do wzniosłych celów, które uzasadniają bolesne dla bliskiej osoby środki[18].

Związki oparte na przemocy cechuje szczególna dynamika. Przemoc najczęściej ma charakter cykliczny – powtarza się w cyklach, składających się z trzech następujących po sobie faz: fazy budowania napięcia, epizodu przemocy fizycznej i fazy skruchy (miodowego miesiąca).

Faza narastania napięcia polega na stopniowym wzroście napięcia pomiędzy sprawcą a ofiarą przemocy. Sprawca staje się podirytowany i rozdrażniony, a następnie zaczyna zachowywać się w sposób zagrażający bezpieczeństwu emocjonalnemu ofiary(obraża się, krytykuje, upokarza, zastrasza). Każdy szczegół wywołuje jego złość, często robi awantury. Staje się patologicznie zazdrosny, kontrolujący i opresyjny. Oprawcy uzależnieni zaczynają więcej pić lub zażywać narkotyki. W tej fazie cyklu może dochodzić do mniejszych aktów przemocy fizycznej. Ofiara doskonale przewiduje nadchodzący atak i stara się nie wywoływać sytuacji konfliktowych, nie wchodzi sprawcy w drogę, nie daje „pretekstów" do awantur i niesnasek. Przez cały czas jest czujna, napięta i jednocześnie bardzo uważna. Niektóre ofiary w na tym etapie mają różne dolegliwości cielesne, takie jak bóle żołądka, bóle głowy, bezsenność, utrata apetytu. Są osoby, które wpadają w apatię, tracą chęć do życia lub stają się niespokojne i pobudliwe nerwowo. Faza narastania napięcia jest często momentem, w którym ofiary zaczynają szukać pomocy z zewnątrz, u rodziny przyjaciół, instytucji publicznych[19].

W fazie gwałtownej przemocy, następuje eskalacja przemocy oprawcy. Wówczas staje się on bardzo gwałtowny, wpada w szał, wyładowuje swoją wściekłość na ofierze. Zdarza się, że dochodzi do zagrażającego zdrowiu i życiu kobiety aktu przemocy fizycznej, któremu towarzyszy skrajna agresja werbalna. Wybuch wywołany jest czymś banalnym. Czasami, kobieta sama – świadomie lub nieświadomie – prowokuje partnera, aby nie musieć dalej żyć w poczuciu zagrożenia i strachu („aby mieć już to za sobą"). W drugiej fazie wściekłość sprawcy jest nieproporcjonalna do tego, co pobudza go do działania. Skutki przemocy mogą być różne – podbite oko, połamane kości, obrażenia wewnętrzne, poronienie, a nawet śmierć. Okres trwania tej fazy to 2 do 48 godzin. Niektórych sprawców cechuje ogromna brutalność. Zdarza się cucenie pobitej do nieprzytomności ofiary, aby móc dalej się nad nią znęcać. Dla kobiety etap ten może oznaczać walkę o przeżycie[20].

---

18 Tamże, s. 14-15.

19 J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Wydawnictwo CPK, Warszawa 2007, s. 26-27.

20 J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2008, s. 15.

Faza skruchy (miodowego miesiąca) obejmuje zachowania agresora przechodzące od zaprzeczania tego co się stało, do prób odpokutowania czy obietnic poprawy. Najczęściej okazuje skruchę i obiecuje, że to się nigdy nie powtórzy, przekonując, że był to incydent. Słowom wypowiedzianym, towarzyszą zachowania niewerbalne: przynoszenie kwiatów, kupowanie prezentów, pomoc przy pracach domowych, etc. W wyniku tego typu zachowań, kobieta zaczyna mieć nadzieję, że partner się zmienił. Faza skruchy przywiązuje kobietę do partnera stosującego przemoc. Okres ten niestety szybko przemija i znowu powoli dochodzi do narastania napięcia. Rozpoczyna się nowy cykl przemocy.

1.2.1. Przemoc fizyczna

Przemocą fizyczną jest każde zachowanie, którego celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego wbrew jej woli, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie jej zdrowia lub pozbawianie ją życia[21].

Według Ireny Pospiszyl przemoc fizyczna obejmuje różne formy zachowań, które mogą występować w postaci czynnej lub biernej.

Do czynnych form przemocy fizycznej autorka zalicza przede wszystkim bicie – począwszy od klapsów, wymierzonych policzków, poprzez bicie pięścią, przedmiotem, do bicia „na oślep". Czynne formy to także kopanie, zmuszanie do uwłaczających usług, oparzenia, okaleczenia, usiłowanie lub dokonanie zabójstwa.

Bierna przemoc fizyczna to różnego rodzaju zakazy – opuszczania domu, chodzenia, mówienia.[22]

W ujęciu węższym stosowanie przemocy polega na zamierzonym zadawaniu ran fizycznych, rozmyślnym powodowaniu obrażeń, których rezultatem są nieprzypadkowe okaleczenia: stłuczenia, cięcia, złamania, pręgi, poparzenia, uszkodzenia narządów wewnętrznych.[23]

Innymi przykładami przemocy fizycznej możemy uznać: ciągnięcie za włosy, wykręcanie rąk, duszenie, zadawanie ran klutych i szarpanych, pozbawianie jedzenia, picia, snu, zmuszanie do zażywania alkoholu czy narkotyków.

---

21 J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Wydawnictwo CPK, Warszawa 2007, s. 25.

22 I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*,, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.

23 E. Bielecka, M. Niesiobędzka, *Dziecko krzywdzone*, [w:] D. Iwaniec, J. Szmagalski, *Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002, s. 160

Badacze zajmujący się zjawiskiem przemocy fizycznej opierając się na literaturze zachodniej, wskazują na następujące objawy przemocy fizycznej, które można uznać za rodzaj złego traktowania najłatwiejszy do wykazania, a to w związku z powstałymi urazami[24]:

- sińce i obrzęki występujące na różnych częściach ciała: twarzy, ramionach, klatce piersiowej, plecach, pod pachami, po wewnętrznej stronie ud i ramion;
- krwawe pręgi i regularne przebarwienia skóry na plecach, pośladkach, na nogach, stopach, dłoniach, często przybierające kształt narzędzi, którymi zostały zadane;
- ślady rak od gwałtownego chwytania, potrząsania;
- ślady duszenia, wiązania;
- rany twarzy u niemowląt i małych dzieci, np. typowe u małych dzieci karmionych „na siłę" rany wędzidełka, obrażania warg mogące być wynikiem próby „uspokojenia" dziecka, naderwanie małżowiny usznej;
- blizny na ciele, szczególnie gdy jest ich wiele i w różnym stadium gojenia;
- trwale ubytki włosów powstałe w wyniku wyrwania ich razem ze skórą lub jako wyraz stresu emocjonalnego (trichotillomania-nalóg wyrywania włosów);
- nietypowe ślady po oparzeniach, np. punktowe po gaszeniu papierosa na skórze, oparzenia w innych miejscach niż kończyny, ale także „oparzenia skarpetkowe" na stopach małego dziecka;
- urazy głowy, najczęściej spowodowane biciem głowy lub ścianę, prowadzące do powstawania krwiaków podtwardówkowych z utratą przytomności i drgawkami włącznie; ciężką formą urazu głowy w przypadku niemowląt poniżej 6 miesiąca życia jest zespól dziecka potrząsanego, który obejmuje m.in. wylewy podoponowe, masywny obrzęk mózgu, krwawienia gałki ocznej;
- złamania i zwichnięcia kości, szczególnie złamania mnogie, na różnych etapach gojenia, złamania spiralne (u niemowląt spiralne złamanie kończyny dolnej oraz złamania żeber w wysokim stopniu sugerują krzywdzenie);
- obrażenia wewnętrzne jamy brzusznej (dominują wśród przyczyn zgonów);
- widoczna trudność w chodzeniu lub siadaniu;
- zwiększona wrażliwość na dotyk (szczególnie ramion, pleców, pośladków),
- brak reakcji na ból (w rezultacie długotrwałej przemocy fizycznej)
- ospałość, apatia, brak koncentracji;
- potliwość;
- reakcje regresyjne, np. brak kontroli fizjologicznej u dziecka powyżej 4 roku życia (brudzenie bielizny, moczenie, torsje);

[24] Tamże, s.162

- reakcje kompulsywne (np. ssanie palca, obgryzanie paznokci, reakcje niecelowe, masturbacja, obżarstwo).

1.2.2. Przemoc psychiczna

Przemoc psychiczna to każde zachowanie, którego calem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w ofierze strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem[25].

Termin „przemoc psychiczna" ma trzy znaczenia. Oznacza sprawowanie przez sprawcę psychologicznej kontroli nad ofiarą, a jednocześnie wskazuje, że krzywdzenie ofiary może się dokonywać za pomocą oddziaływań psychologicznych oraz zwraca uwagę na uszkodzenia psychiki spowodowane przez przemoc[26].

W ekstremalnych przejawach przemoc psychiczna w rodzinie, ujawnia podobieństwa do metod przymusu i terroru stosowanych w krajach totalitarnych wobec jeńców wojennych lub więźniów politycznych. Podobieństwa odnoszą się do izolacji społecznej, poniżania i degradacji, siły, doprowadzaniu do bezradności i wyczerpania, sporadycznych i nieprzewidywalnych objawach pobłażliwości i aprobaty dla przetrzymywanych, ośmieszaniu ich i kwestionowaniu racjonalności myślenia. Celem tego systemu jest uzyskanie pełnej kontroli nad psychiką i postępowaniem w stosunku do ofiary oraz zawładnięcie jego umysłem tak, by z przekonywaniem przyjął ideologię prześladowcy[27].

Sprawcy przemocy w rodzinie często starają się doprowadzić do izolacji społecznej ofiary. Kontrolują i ograniczają jej kontakty z innymi członkami rodziny, przyjaciółmi i sąsiadami. Zachowują się obraźliwie wobec jej znajomych lub robią awantury w ich obecności, co powoduje, że ofiara wstydzi się ich spotykać się lub kontaktować z nimi. Narastająca izolacja i ukrywanie faktu cierpienia, krzywdy pogłębia bezsilność i powiększa władzę sprawcy przemocy.

Wanda Badura-Madej wyodrębnia z przemocy psychicznej również jeden rodzaj – przemoc ekonomiczną. Zmierza ona do uzależnienia finansowego od sprawcy poprzez kontrolowanie wydatków, odbieranie zarobionych pieniędzy czy uniemożliwienie podjęcia pracy zarobkowej[28].

---

[25] J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Wydawnictwo CPK, Warszawa 2007, s. 25.
[26] J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009, s. 22-23.
[27] Tamże, s. 22-23.
[28] W. Badura – Madej, A. Dobrzyńska – Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

1.2.3. Przemoc seksualna

Przemoc seksualna to każde zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w ofierze strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem[29].

Ten rodzaj przemocy obejmuje m.in.: zgwałcenie, i wszelkie jego formy, tzn. inne czynności seksualne, kazirodztwo, ekshibicjonizm, zmuszanie do oglądania pornografii lub przyglądania się stosunkom seksualnym, czy zmuszanie do prostytucji[30].

J. Mellibruda określa przemoc seksualną pojęciem „krzywdzenie seksualne", wśród których wyróżnia: bezpośrednie napastowanie – dotykanie, angażowanie w sytuacje seksualne oraz deprywację, czyli pokazywanie, udostępnianie, nieuchronienie dzieci przed pornografią, przed aktów seksualnych.

Z uwagi na fakt, najczęstszymi ofiarami przemocy seksualnej są dzieci, stąd ważne jest zdefiniowanie pojęcia przemocy seksualnej w odniesieniu do tej grupy ofiar.

Przemoc seksualna wobec dzieci została określona jako „wciągnięcie zależnego, niedojrzałego rozwojowo i niezdolnego do wyrażania pełnej zgody dziecka lub osoby w okresie dorastania, w seksualna aktywność, do którego te nie są przygotowane, w aktywność naruszającą społeczne tabu oraz zasady życia rodzinnego"[31].

Problem przemocy seksualnej wobec dzieci w Polsce przez bardzo długi okres był marginalizowany zarówno przez środowiska akademickie, polityków społecznych, media, czego konsekwencją była niska świadomość społeczna dotycząca jego skali, jak i jego charakteru. Dziś sytuacja się zmieniła, a społeczeństwo jest coraz czulsze na akty seksualne w stosunku do dzieci.

Istnieje wiele wskaźników, które potencjalnie mogą być związane z doświadczeniem przemocy seksualnej i które powinny być powszechnie znane, szczególnie profesjonalistom zajmującym się tym rodzajem przemocy. Jednym z istniejących sposobów

---

29 J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego*, Wydawnictwo CPK, Warszawa 2007, s. 25.
30 K. Marzec-Holka, *Nie będziesz bił dziecka swego! Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Bydgoszcz 1996, s. 23.
31 Tamże, s. 23.

usystematyzowania jest ich podział na zaburzone sfery – sferę somatyczną, psychiczną, seksualna oraz społeczną[32].

W zakresie sfery somatycznej wskazuje się na skutki tj.: urazy zewnętrznych narządów płciowych oraz okołoodbytniczne, urazy pochwy, rozerwanie błony dziewiczej, infekcje moczowo-płciowe i choroby weneryczne, ciąża, bóle głowy, brzucha, nudności, wymioty, trudności w oddawaniu moczu, zaburzenia jedzenia czy zaburzenia snu. W odniesieniu do sfery psychicznej wyróżnia się: lęki, fobie, koszmary i leki nocne, depresja, przygnębienie, hipomania, nadpobudliwość ruchowa, drażliwość, złość, wstyd i poczucie winy, obniżenie poczucia własnej wartości, negatywna samoocena. Do sfery seksualnej zaliczono prowokacyjne zachowania seksualne, publiczną, uporczywą masturbację, nietypowe zachowania seksualne wobec rówieśników oraz nadmierne zainteresowanie seksualnością. Sfera społeczna obejmuje z kolei takie konsekwencje jak: zachowania regresywne (np. moczenie nocne), izolowanie się, problemy z nauką, wagary, ucieczki z domu, agresywność, konfliktowość, okrucieństwo i samouszkodzenia[33].

Bardzo ważnym, a zarazem gorącym tematem debat społecznych jest zjawisko związane z przemocą seksualną – wykorzystywanie seksualne dla celów komercyjnych. Zjawisko to obejmuje: prostytucję dziecięcą, handel dziećmi w celach seksualnych oraz pornografię z udziałem osób nieletnich. Każdy z wymienionych procederów uwzględnia wykorzystywanie dzieci do celów seksualnych przez osoby dorosłe w zamian za finansowe lub inne korzyści. Transakcja ta ma miejsce pomiędzy klientem, pośrednikiem lub agentem a osobami czerpiącymi zyski z udostępnienia dziecka do tych celów (np. rodzicem, członkiem rodziny, stręczycielem) lub ewentualnie samym dzieckiem[34].

Wraz z rozwojem technicznym i teleinformatycznym, coraz częściej do czynienia mamy również z wykorzystywaniem seksualnym dzieci w Internecie. Jest to:

- prezentowanie w Internecie materiałów pornograficznych,
- produkcja i prezentowanie w Internecie pornografii dziecięcej,
- wykorzystywanie serwisów internetowych przez pedofilów dla potrzeb komunikacji i wymiany informacji,

[32] M. Zielona-Jelenek,*Wykorzystywanie seksualne – trauma nadużycia czy trauma ujawnienia*?, [w:] A. Brzezińska, S. Jabłoński, M. Marchow, *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa,* Wydawnictwo Humaniora, Poznań 2003, s. 223-243.

[33] A. Izdebska, *Problem wykorzystywania seksualnego dzieci*, [w] M. Sajkowska, *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Wydawnictwo FDN, Warszawa 2010, s. 15-16.

[34] A. Morawska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problemu w perspektywie międzynarodowej, Dziecko krzywdzone,* Teoria, badania, praktyka, Nr 2/2003, s. 6

- wykorzystywanie serwisów internetowych przez pedofilów w celu kontaktu z potencjalnymi ofiarami[35].

Autorzy badania „The Youth Internet Safety Survey" na University of New Hampshire, podzielili zjawisko, określające wykorzystywanie seksualne dzieci za pośrednictwem sieci na:

- propozycje seksualne, charakteryzujące się propozycjami kontaktu seksualnego lub rozmową na tematy związane z seksem, prowadzone z dzieckiem online przez dorosłego,
- agresywne propozycje seksualne, czyli propozycje o charakterze seksualnym online, którym towarzyszy kontakt poza Internetem, przy pomocy wiadomości mailowych, telefonu, których celem jest zaaranżowanie spotkania z dzieckiem,
- niechciana prezentacja materiałów pornograficznych podczas eksplorowania zasobów Internetu czy też korzystania z poczty elektronicznej[36].

Istotne w pracy z osobami doświadczającymi przemocy seksualnej jest dostrzeżenie złożoności tego zjawiska, a profesjonalizm polega na akceptacji jego złożoności oraz przyjęciu braku prostych odpowiedzi i rozwiązań[37].

1.2.4. Mobbing

Przemoc w środowisku pracy szczególnie w ostatnim okresie przybiera coraz większą różnorodność, skalę i zasięg. Stanowi coraz większy problem społeczny nie tylko dla pracowników i pracodawców, ale już dla całego państwa. Coraz więcej psychologów, socjologów oraz specjalistów w zakresie stosunków pracy stara się zrozumieć przyczyny występowania przemocy w środowisku pracy.

Zgodnie z definicją Państwowego Instytutu Bezpieczeństwa i Zdrowia Zawodowego USA *(National Institute for Occupational Safety and Healt – NIOSH)*, przemoc w środowisku pracy to każdy fizyczny atak (napaść), zagrażające zachowanie lub słowna obelżywość w miejscu pracy. Dotyczy to, choć nie ogranicza się do pobicia, napaści z użyciem ostrych narzędzi, samobójstw, gwałtów, prób samobójczych, urazów psychicznych wynikających

[35] Ł. Wojtasik, Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie, Dziecko krzywdzone. Teoria badania praktyka, Nr 2/2003, s. 56

[36] Tamże, s. 62

[37] A. Morawska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problemu w perspektywie międzynarodowej, Dziecko krzywdzone,* Teoria, badania, praktyka, Nr 2/2003, s. 19.

z pogróżek, obscenicznych rozmów telefonicznych, zastraszających zachowań i molestowania zarówno seksualnego, jak i psychicznego[38].

Przyczyn przemocy w środowisku pracy upatruje się w konkurencyjności oraz bezrobociu.

W Polsce, regulacją prawną obowiązującą od 2004 roku, która ma minimalizować ryzyko powiązane z przemocą w środowisku pracy jest Kodeks Pracy[39]. Artykuł 94 ustawy, wyraźnie określa obowiązki pracodawcy względem pracownika, chroniąc go przed tego typu zachowaniami[40].

Coraz bardziej popularne w Polsce stało się pojęcie mobbingu odnoszące się bezpośrednio do środowisko pracy.

Pojęcie mobbing wywodzi się od angielskiego słowa to *mob*, które oznacza dręczyć, napastować, atakować, zaczepiać.

Zainteresowanie zagadnieniem mobbingu w środowisku pracy rozpoczęły się stosunkowo niedawno, pod koniec lat 80. XX w., a dziś świadomość oraz zainteresowanie tym zjawiskiem znacznie wzrosło na całym świecie. Początkowo w Skandynawii (np. Björkqvist i in, 1994; Leymann, 1996), dziś mobbing w miejscu pracy stanowi przedmiot zainteresowań na całym świecie: w Afryce (Marais-Steinman, 2003), Azji (Seo i Leather, 2008), Australii (np. Djurkovic i in., 2005), Europie (np. Hoel i in., 2001; Nielsen i in., 2009), Ameryce Północnej (np. Ferris, 2004; Lutgen-Sandvik i in., 2007) i Ameryce Południowej (De Souza i De Souza, 2008)[41].

Według Barbel Meschkutat „mobbing" to sytuacja, w której ktoś w miejscu pracy jest często i przez dłuższy czas szykanowany, dręczony lub traktowany gorzej niż pozostali pracownicy oraz czuje się izolowany[42].

W myśl art. 94 § 2. „mobbing oznacza działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwały, nękaniu lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności

38 Za: K. Świderski, *Przemoc jako problem społeczny XXI wieku – analiza socjologiczna*, [w] J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2007, s. 44-45.

39 Kodeks Pracy, Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. z późn. zmianami.

40 Tamże.

41 I.Coyne, *Mobbing w miejscu pracy*, C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 173.

42 S. M. Litzke, Horst Schuh, *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2007, s. 129

zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników"[43].

Mobbing osadzony jest w jasno określonych ramach społecznych, przede wszystkich w sferze zawodowej. Współpracowników nie możemy sobie wybrać. Grupa zawodowa prawie zawsze jest grupą formalną (organizującą się w wyniku przymusu, z uwagi na zadanie, które mamy wykonać, nie dlatego, że istnieje między nami sympatia). Zatem mobbing bardzo rzadko występuje w grupach zawiązujących się dobrowolnie. Dlatego sztywne warunki ramowe życia zawodowego stanowią przesłankę mobbingu.

Niewątpliwie jest to zjawisko, które może pojawić się w każdej grupie. Istotnym elementem różnych definicji mobbingu jest podkreślana nierównowaga sił pomiędzy stronami zaangażowanym w proces mobbingu. Wiąże się to nierzadko z pozycją jaka ofiara i sprawca zajmują w hierarchii organizacyjnej. Często sprawcą mobbingu jest zwierzchnik, a jego ofiarą podwładny, co w dużym stopniu ogranicza sposoby reagowania na akty mobbingu. W innych przypadkach grupa współpracowników prześladuje pojedynczego pracownika, który z podobnych powodów uważa, że trudno jest mu Bronic się przed atakami „przytłaczającej go" grupy oponentów. Zdarza się, choć rzadko, że to przełożony jest ofiarą mobbingu stosowanego przez podwładnych[44].

Heinz Leymann wyróżnił pięć typów praktyk mobbingowych stosowanych wobec jednostki, wśród których znajdują się:

- oddziaływania zaburzające możliwości komunikowania się,
- ataki na relacje społeczne,
- ataki na reputację,
- ataki mające wpływ na jakość sytuacji życiowej i zawodowej,
- bezpośrednie ataki na zdrowie.

Mobbing generuje szereg negatywnych dla jednostki stanów i dolegliwości, w pierwszej kolejności somatycznych, emocjonalnych, a następnie pojawiają się zaburzenia immunologiczne, alergie, możliwość aktywizacji nowotworów[45].

---

43 Kodeks Pracy, Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. z późn. zmianami.

44 J. Hałaj, *Mobbing w miejscu pracy – przyczyny i konsekwencje*, [w] J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie, Stalowa Wola 2010, s. 108.

45 B. Wasilewski, 2005, *Następstwa psychologiczne i fizyczne mobbingu*, [w:] Konferencje naukowe: *Samozatrudnienie – uwarunkowanie i konsekwencje w sferze praw pracowniczych, mobbing* ,Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich,Warszawa. s. 69-76.

W większości przypadków, działania mobbingowe polegają na rozpowszechnianiu nieprawdziwych informacji i plotek, na czym cierpi osobista i zawodowa reputacja ofiary. Przypisuje się jej na przykład, że jest chora psychicznie lub uzależniona od alkoholu. Z trudem można zidentyfikować osoby rozsiewające plotki, dlatego ofiara właściwie nie ma żadnej możliwości obrony. Można zaobserwować typowe cechy praktyk mobbingowych w zależności od płci, wieku, stanu zawodowego i stanowiska, na którym jest zatrudniony. Ataki wymierzone w kobiety są najczęściej osadzone w kontekście społecznym, a rzadziej odnoszą się bezpośrednio do wykonywanej przez nie pracy. W przypadku mężczyzn – są oni ofiarami mobbingu ukierunkowanego na sferę merytoryczną pracy, a rzadziej – ofiarami wrogich działań na płaszczyźnie relacji społecznych. W odniesieniu do młodych pracowników, są oni dyskredytowani w aspekcie merytorycznym, starszym pracownikom natomiast odbierane są na przykład wcześniej wykonywane zadania. W sytuacji urzędników, oprócz delegowanie ich zadań na innych, często zatajane są przed nimi informacje[46].

Dieter Zapf, określa praktyki mobbingowe w pięć strategii:

- mobbing jako działanie organizacyjne koncentruje się na zadaniach roboczych i odbieraniu kompetencji decyzyjnych.
- izolacja społeczna. Nie rozmawia się z ofiarą i jej samej również nie pozwala się nawiązywać rozmowy. Unika się ofiary, wykluczając ją z grupy.
- atak na osobę i jej sferę prywatną. Ośmieszanie ofiary i żartowanie z jej życia prywatnego.
- groźby słowne lub agresja werbalna – na przykład krzyczenie, krytykowanie i poniżanie w obecności innych pracowników.
- grożenie i przemoc fizyczna[47].

Z badań przeprowadzonych przez amerykańskich naukowców wynika, że występują poważne trudności rejestrowania przemocy w środowisku pracy. Blisko połowa zachowań mobbingowych nie była zgłaszana przez ofiary, a przyczyną takiego stanu rzeczy z uwagi na interpretację zjawiska jako ich problemy osobiste lub wydarzenia mało istotne. W Polsce, problem ten jest również rzadko zgłaszane, ale przyczyną tego jest obawa przed utratą pracy, brak wiary w pomoc policji, rządu czy też innych organizacji pracy i związków zawodowych, z których każdy ma swoje ważniejsze priorytety[48].

---

46 S. M. Litzke, Horst Schuh, *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2007, s. 136-137

47 S. M. Litzke, Horst Schuh, *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2007, s. 136-137

48 K. Świderski, *Przemoc jako problem społeczny XXI wieku – analiza socjologiczna*, [w] J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, WydawnictwoWSH-E w Łodzi, Łódź 2007, s. 55

W odniesieniu do zjawiska mobbingu, istotne jest, iż problem przemocy w środowisku pracy stanowi coraz częściej artykułowany postulat, aby krajowy system bezpieczeństwa pracy przekształcać z rekompensującego w kierunku prewencyjnego w środowisku pracy. Świadczyć o tym może zainteresowanie coraz szerszych grup naukowców z różnych dziedzin nauk społecznych. Tym bardziej, że przemoc psychiczna w polskich środowiskach pracy, której eskalacja postępuje, zwłaszcza obecnie na coraz trudniejszym rynku pracy, musi znaleźć odpowiednie rozwiązania tego problemu[49].

1.2.5. Stalking i cyberstalking

Wśród najnowszych form stosowania przemocy osoby zajmujące się zagrożeniami społecznymi zaliczają zjawisko stalkingu i cyberstalkingu.

„*Stalking*„ jest pojęciem zaczerpniętym z angielskiego języka łowieckiego, oznacza w nim potajemne skradanie się i osaczanie zwierzyny, która ma paść ofiarą myśliwego. W oderwaniu od tego pierwotnego znaczenia, *stalking* oznacza uporczywe i natrętne nękanie osoby, zazwyczaj przejawiające się w permanentnych próbach nawiązania kontaktu mimo wyraźnego sprzeciwu ze strony osoby kontaktowanej, bądź psychicznym dręczeniem ofiary w inny, często wyrafinowany sposób (dokonywanie zamówień na jej adres, inicjowanie spotkań z osobami trzecimi lub uciekanie się do gróźb)[50].

Zdaniem Brunona Hołysta „stalking to celowe, złośliwe, wielokrotne prześladowanie i molestowanie innej osoby zagrażające jej bezpieczeństwu"[51].

Przyjęło się rozróżnienie trzech rodzajów stalkingu, wśród których rozróżnia się:

- *After-intimate-relationship-stalking*, gdzie sprawca i ofiara dobrze się znają, są parą, sąsiadami lub kolegami,
- *Acquaintance-stalking*, który charakteryzuje mniejszy stopień znajomości i zażyłości pomiędzy ofiarą, a sprawcą. W tym przypadku sprawca i ofiara w jakiś sposób weszli w przeszłości w kontakt, natomiast znajomość ta mogła Mie charakter przypadkowy i marginalny, do tego stopnia, że ofiara o fakcie poznania sprawcy nawet sobie nie przypomina.

---

49 K. Świderski, *Przemoc jako problem społeczny XXI wieku – analiza socjologiczna*, [w] J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychologiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo WSH-E w Łodzi, Łódź 2007, s. 55-56

50 A. Chlebowska, P. Nalewajko, *Stalking – zarys problemu oraz analiza rozwiązań ustawodawcy niemieckiego, austriackiego i polskiego,* „PROKURATOR" 4(44)-2010/1(45)-2011, s. 30.

51 B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna,* Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 732.

- *Stranger-Stalking* – najbardziej znana forma stalkingu z uwagi na media. Tu ofiara nigdy nie poznała osobiście sprawcy i najczęściej ludzi „z pierwszych stron gazet"[52].

Kodeks karny określa *stalking* jako uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej, wzbudzając u niej poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność[53].

Pierwotnie zachowania związane z prześladowaniem objawiało się śledzeniem, obrażaniem innej osoby na forum publicznym, grożeniem, obserwowaniem, nachodzeniem w pracy bądź w domu itp. Natomiast w obliczu szeroko dostępnych mediów, takich jak telefonia komórkowa czy Internet, stalking może stanowić także wirtualne dręczenie ofiary poprzez natrętne telefony, obraźliwe esemesy, a także wysyłanie wiadomości e-mail z pogróżkami i innymi obraźliwymi treściami[54].

Anonimowość, jaką stwarzają nowoczesne media cyfrowe, daje poczucie władzy i sprawstwa, a także przewagi nad ofiarą, dzięki czemu zwalnia się poczucie odpowiedzialności za czyny związane ze stalkingiem. Stalkerzy mają coraz „większe pole do popisu". Coraz częściej zatem spotyka się wykorzystywanie tych technologii do zastraszania swojej ofiary. Jest to rozpowszechnione do tego stopnia, że wygenerowano specjalną odmianę stalkingu bazującą na wykorzystaniu telefonu i Internetu, a mianowicie cyberstalking. „Polega on na prześladowaniu e-mailowym w postaci przekazywania wiadomości na konto pocztowe ofiary wbrew jej woli, uniemożliwiania korzystania ze skrzynki pocztowej, rozsyłania niechcianych przesyłek do ofiary jako nadawcy"[55].

Według Waldemara Woźniaka i Massimo Lattanzi stalking występuje wtedy, gdy zachowania są zaplanowane, prześladowanie i zastraszanie występuje dziesięć razy w ciągu miesiąca, a także gdy zachowania sprawcy wywołują negatywne skutki u ofiary, m.in.: bezsenność, poczucie zagrożenia, lęk[56]. Warto podkreślić, iż sprawcą stalkingu może być każdy, z uwagi na fakt, iż nie ma określonej charakterystyki osobowościowej stalkera.

Ważną cechą charakterystyczną zjawiska stalkingu jest długotrwałe dręczenie przy stosowaniu określonych zachowań, które regularnie się powtarzają. Stalker działa z pełną świadomością swego postępowania, którego celem jest osiągnięcie określonych korzyści,

---

52 B. Kerbein, P. Pröbsting, *Stalking,* ZRP, 2002, s. 77.

53 Kodeks karny (Dz.U.1997.88.553 - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.), art.. 190 a.

54 A. Andrzejewska, *Stalking,* [w] J. Lizut, *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie, Warszawa 2014, s. 172.

55 A. Andrzejewska, *Stalking,* [w] J. Lizut, *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie, Warszawa 2014, s. 173.

56 W. Woźniak, M. Lattanzi, *Stalking – między przemocą a uzależnieniem,* Wydawnictwo Bernard Cichosz, Kutno 2010, s. 9.

przede wszystkim: wzbudzenia strachu i poczucia zagrożenia w swojej ofierze, poniżenia jej, a nawet zmuszania do określonych czynów. Powodem takiego działania upatruje się przede wszystkim w uczuciu zazdrości, odrzuconej miłości czy upokorzeniu. Stąd, bardzo łatwo wyprowadzić wniosek, iż stalkerami najczęściej kieruje chęć zemsty na innych.

Osoby te wykorzystują do swojej aktywności stalkerskiej coraz bardziej popularne serwisy społecznościowe. Bez zahamowań umieszczają tam różnorodne wpisy, komentują zdjęcia użytkowników, potrafią podszywać się pod inną osobę w celu zdobycia określonych informacji, które służą do zastraszania i nękania[57]. Zdarza się wykorzystywanie informacji o danej osobie i tworzenie w jej imieniu fikcyjnych profili na portalach społecznościowych; wykorzystywanie danych ofiar w ogłoszeniach erotycznych; podszywanie się za nie na czatach. Osoba prześladowana zostaje uwikłana przez agresora w intrygę, swego rodzaju „grę", której reguły ustala stalker. Sprawca jest mocno i silnie nastawiony na osiąganie wyznaczonych celów. Jego motywacją jest zdobycie władzy, wyższości nad ofiarą, dzięki czemu będzie mógł nie tyle planować swoje działania, co sterować zachowaniem ofiary.

1.2.6. Cyberprzemoc

Postęp techniczny i cywilizacyjny sprawił, iż dostępność komputerów osobistych oraz innych nośników technologii komunikacyjnych jest nieograniczona. Niemalże w każdym gospodarstwie domowym znajduje się komputer z dostępem do Internetu oraz telefon komórkowy, co skutkuje możliwością komunikacji z każdym osobnikiem (posiadającym dostęp) na świecie. Sytuacja ta odbierana jest jako postęp cywilizacyjny, techniczny, czy komunikacyjny, ale musimy pamiętać, że nowe nośniki informacji i porozumiewania się oraz stały dostęp do sieci stanowi również zagrożenie współczesnego świata.

Cyberprzemoc nie jest czymś nowym, niezaprzeczalnie jednak zjawisko to ewoluowało wraz z rozwojem i zwiększającym się dostępem do Internetu oraz coraz większą dostępnością komputerów osobistych.

Przed wejściem w użycie pojęcia „cyberprzemoc" czy „cyberbullying" agresywne interakcje w sieci były różnie określane, np. jako „flaming", „footing", „kicking" i „spamming" (Garbasz, 1997; Turkle, 1995; Young, 1996). W obszarze natomiast gier on-line cyberprzemoc określana bywa jako „griefing" i trolling" (Warner i Reiter, 2005)[58].

---

[57] *Jak się bronić przed agresją w Internecie,* pod. red. A. Szumilak, „Świat Wiedzy", 3/2011, s. 58.

[58] Za: I. Rivers, T. Chesney, I. Coyne, *Cyberbulling*, [w] C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 227.

Zjawisko cyberprzemocy definiuje się jako przemoc z użyciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Technologie te to głównie Internet oraz telefony komórkowe. Często definicje ogranicza stosowanie terminu *cyberbullying* czy *cyberprzemoc* wyłącznie do przemocy rówieśniczej, inne natomiast nie stawiają ograniczeń wiekowych. Podstawowe formy zjawiska to nękanie, straszenie, szantażowanie użyciem sieci, publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających, kompromitujących informacji, zdjęć, filmów z użyciem sieci oraz podszywanie się w sieci pod kogoś wbrew jego woli. Narzędziami stosowanymi w cyberprzemocy są głównie: poczta elektroniczna, czaty, komunikatory, strony internetowe, blogi, serwisy społecznościowe, grupy dyskusyjne, serwisy SMS i MMS[59].

W najszerszym rozumieniu cyberbullying to forma mobbingu zachodząca za pośrednictwem mediów i urządzeń komunikacyjnych. Może dotyczyć: krzywdzące czy obraźliwe telefony, wiadomości SMS, e-maile, obraźliwe czy zawierające groźby komentarze na forach bądź czatach, opublikowane w elektronicznych biuletynach lub przez grupy dyskusyjne. Jednocześnie jest to także rozsyłanie niestosownych zdjęć, filmików czy komentarzy na portalach społecznościowych, stronach WWW i blogach. W grach on-line, może obejmować również niestosowne strategie, w nieuczciwy sposób dające przewagę nad jednym czy większą liczbą graczy lub wręcz zapewniające wygraną w grze[60].

W Wielkiej Brytanii, Peter K. Smith wraz z współpracownikami, określają cyberprzemoc jako „agresywne, celowe działanie grupy osób lub pojedynczej osoby za pośrednictwem elektronicznych form kontaktu, w sposób cykliczny przeciw ofierze, która nie może się łatwo bronić"[61].

Istotnym elementem cyberprzemocy jest wysoki poziom anonimowości sprawcy. Jednocześnie siłą oprawcy nie jest w tym wypadku siła fizyczna czy społeczna, a umiejętność wykorzystywania możliwości jakie dają media elektroniczne. Problem tego rodzaju stosowanej przemocy jest szybkość rozpowszechniania materiałów skierowanych przeciwko ofierze oraz ich powszechna dostępność w sieci, dlatego jest to zjawisko szczególnie niebezpieczne. Pojawienie się informacji w Internecie następuje bardzo szybko, ale ich usunięcie jest praktycznie niemożliwe. Dodatkową uciążliwością dla ofiar cyberprzemocy jest stałe narażenie na atak, niezależnie od miejsca czy pory dnia lub nocy. Inną ważną

---

59 Ł. Wojtasik, *Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska*, [w] Ł. Wojtasik, *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół.*, Wydawnictwo Fundacji Dzieci Niczyje, Warszawa 2009, s. 6.

60 Za: I. Rivers, T. Chesney, I. Coyne, Cyberbulling, [w] C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 228-229.

61 P.K.. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett, *Cyberbulling: its nature and impact in secondary school pupils*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49, S. 376

cechą problemu jest stosunkowo niski poziom kontroli społecznej tego typu zachowań. Jednocześnie sytuacja doznawana przez ofiarę krzywdy za pośrednictwem mediów elektronicznych jest często trudna do zaobserwowania przez najbliższe otoczenie[62].

Ty samym, uwzględniając ten kierunek i perspektywę psychologiczną, Young wskazuje, że podczas gdy świat materialny dostarcza nam punktów odniesienia hamujących czy regulujących nasze zachowania, to brak owych granic w świecie wirtualnym lub fakt, że bariery nie są takie oczywiste, może wyzwalać zachowania ekstremalne, często bez potrzeby usprawiedliwiania ich, co z kolei zwalnia z poczucia winy[63].

W swojej publikacji Nancy Willard zidentyfikowała sześć różnych odmian, w jakich przejawia się cyberprzemoc[64]:

1. **Flaming** – odnosi się do nagłych wybuchów gniewu i stanowi właściwość komunikacji za pośrednictwem komputera (computer Mediated Communications, CMC) i najczęściej związany jest z emocjami, czego wyrazem są wrogie czy obraźliwe komentarze w formie wiadomości tekstowej[65].
2. **Zastraszanie online** – polega na regularnym wysyłaniu obraźliwych wiadomości e-mailowych lub w innej formie tekstowej do osoby zastraszanej.
3. **Cyberstalking** – dotyczy zaszczuwaniu w przestrzeni wirtualnej danej osoby poprzez groźby.
4. **Dyskredytacja** – sprowadza się do rozsyłania fałszywych, oszczerczych, brutalnych komunikatów online o ofierze do innych lub zamieszczanie takich informacji na różnego rodzaju portalach.
5. **Podszywanie się pod kogoś** – polega na podawaniu się za konkretną osobę i wysyłaniu lub zamieszczaniu w jej imieniu informacji w sieci w celu poniżenia jej.
6. **Wykluczenie** – odnosi się do wyłączania czy eliminowania w bezwzględny sposób kogoś z grupy online.

Niewątpliwie, Internet jest wynalazkiem otwierającym wielkie, nowe możliwości, ale związany jest również z zagrożeniami wynikającymi z posługiwania się nim, stąd tak istotne jest podejmowanie tego tematu w gronie zarówno teoretyków jak i praktyków w celu opracowania stosownych metod i strategii zapobiegania przemocy w sieci.

---

62 Tamże, s. 6-7.

63 Za: I. Rivers, T. Chesney, I. Coyne, Cyberbulling, [w] C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 239.

64 N. E. Willard, *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*, Research Press, 2007.

65 P. A. Tompsen, An *episode of flaming: a creative narrative. ETC: A Review of General Semantics*, 51, 1994, s. 51-72

2. PRZEMOC W LICZBACH

Przemoc jako forma zachowań społecznych obecna jest w życiu człowieka od początku istnienia. Co dzień stykamy się z informacjami na temat kolejnych zachowań ludzi z użyciem siły, aktach krzywdy i upokorzeniach wyrządzonych przez inne jednostki, o maltretowaniu dzieci, wykorzystywaniu seksualnym, o znęcaniu się nad najbliższymi, o agresji wobec podwładnych czy osób zależnych w jakikolwiek sposób. Przemoc prezentowana w programach telewizyjnych, filmach, czy grach komputerowych. Przemoc istnieje we wszystkich kręgach kulturowych i religijnych, w każdym zakątku świata. Przemoc towarzyszy ludziom w różnych typach relacji i na różnych etapach życia i pojawia się wszędzie tam, gdzie istnieją nierówności wynikające z posiadanej władzy, dominacji oraz uzależnienia jednej osoby (społeczności) od drugiej (innej osoby czy grupy osób).

We współczesnym, globalnym świecie przerażające, a zarazem groźne dla społeczeństwa jest nie występowanie zjawiska przemocy, a jego eskalacja i zasięg. Z uwagi na specyfikę i złożoność zjawiska przemocy jako zjawiska społecznego – jej form, rodzajów, czynników generujących, mechanizmów działania – jest obszarem badań i poszukiwań zarówno naukowców jak i działaczy sfer społecznych.

Ważne, obok aspektów definicyjnych, jest pytanie o zasięg zjawiska: w jakim stopniu przemoc jest problemem poważnym i powszechnym? Zarówno w literaturze polskiej, jak i światowej są podawane bardzo szerokie zakresy występowania zjawiska. Liczne gremia naukowe oraz polityczne są zainteresowane skalą zjawiska przemocy w celu zwrócenia uwagi na jego rozmiar, zwiększenie świadomości społecznej oraz opracowanie strategii przeciwdziałania czy metod pracy z osobami czy grupami doświadczającymi przemocy. W Polsce najwięcej danych odnosi się do przemocy domowej. O ile badania na temat mobbingu w miejscu pracy zostały rozwinięte, o tyle skala zjawiska nie jest dobrze znana. Jednocześnie pojawienie się nowych form przemocy (stalking, cyberstalking, cyberprzemoc) wskazuje na konieczność określenia zasięgu zjawiska przemocy.

2.1. Skala zjawiska przemocy w Polsce – analiza raportów badań

Mimo, że w Polsce coraz częściej dyskutuje się na temat przemocy w szerokim znaczeniu tego słowa (przemoc w rodzinie, w szkole lub innych instytucjach, w pracy, na podwórzu), jednakże najpopularniejszym jest zagadnienie przemocy w rodzinie. Dzięki rozległym badaniom, raportom etc., pojawia się coraz więcej informacji na ten temat, co z założenia powinno przyczyniać się do wzrostu wiedzy o problemie. Jednakże nadal istnieje przekonanie, że skala zjawiska przemocy w rodzinie jest niewielka i obejmuje ona osoby z niższych warstw społecznych, często w sprzężeniu z innymi dysfunkcjami w rodzinie. Niemniej jednak jest to mylne myślenie. Jednocześnie, pomimo, że niezwykle trudno ocenić skalę zjawiska, a dane na ten temat mają charakter wyłącznie szacunkowy, to z pewnością, nie jest to zjawisko marginalne.

Wiedzę na temat rozmiaru zjawiska przemocy w Polsce dostarczana jest poprzez: badania opinii publicznej przeprowadzone przez CBOS, statystyki Komendy Głównej Policji, statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości czy raporty dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w celu tworzenia programów przeciwdziałających przemocy w rodzinie. Obraz problemu ujawniają również instytucje, które na co dzień zajmują się pomocą ofiarom przemocy (m.in.: Centrum Praw Kobiet, **Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia", Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, Stowarzyszenia anty-mobbingowe).**

Jednym z dokumentów prezentujących skalę zjawiska przemocy w Polsce jest *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski,* raport sporządzony na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Celem niniejszego badania była analiza zjawiska przemocy w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski. Zostało ono przeprowadzone w listopadzie 2011 r., a próba badawcza wynosiła 1500 respondentów[66].

Przemocą w rodzinie nazywamy każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny naruszające jego

[66] *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, s. 3-4

godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody. Przybiera ona różne formy: od przemocy fizycznej przez przemoc psychiczną i seksualną po przemoc ekonomiczną. Może pojawić się na każdym etapie małżeństwa czy związku lub nawet po wielu wspólnie spędzonych latach[67].

Według danych wyżej wspomnianego raportu 82% respondentów uważa, że **przemoc w rodzinie występuje** w co piątej polskiej rodzinie. Istotne jest, iż osoby, które same były sprawcami przemocy częściej niż ogół respondentów sygnalizowały taką skalę problemu. Opinię taką podziela blisko 9 na 10 osób, które stosowały przemoc we własnych domach – odpowiednio 87% osób, które stosowały przemoc fizyczną, oraz 89% osób, które stosowały przemoc psychiczną[68].

Badanie Komisji Europejskiej z 2010 r. na temat *Przemocy domowej wobec kobiet*, sygnalizują, że zjawisko to jest powszechne dla 66% respondentów, a jedynie 26% uznało przemoc domową wobec kobiet jako zjawisko niepowszechne[69].

Badania na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z 2007 r. stwierdzają, że problem przemocy w rodzinie dotyczy średnio około połowy rodzin. Jednocześnie badania pokazały, iż częściej niż co trzeci Polak doświadczył w swoim życiu jakiejś formy przemocy od kogoś z najbliższego otoczenia, a co piąty był sprawcą przemocy wobec członków swojego gospodarstwa domowego[70].

Osoby, które uciekają się do aktów przemocy psychicznej, rzadziej niż ogół populacji badanej sądzą, że problem przemocy w rodzinach występuje w nie więcej niż 19% rodzin. Natomiast osoby, które stosowały przemoc fizyczną w rodzinie, oceniają skalę zjawiska na 40-59%[71].

W odniesieniu do **przemocy psychicznej** w rodzinie, aż 69% badanych twierdziło, że na przestrzeni ostatnich 5 lat, przemoc psychiczna występuje częściej. Opinia ta pokrywa się z opinią na temat skali tego zjawiska osób, które stosowały przemoc w rodzinie (wykres 1).

---

67 J. Różyńska, Przemoc wobec kobiet w rodzinie, Warszawa 2007, s. 24.

68 *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, s. 9

69 *Przemoc domowa wobec kobiet*, Komisja Europejska, 2010, s. 2.

70 *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie. Opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie,* wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2007.

71 *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, s. 9

Wykres 1. Opinia nt. skali przemocy psychicznej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat.

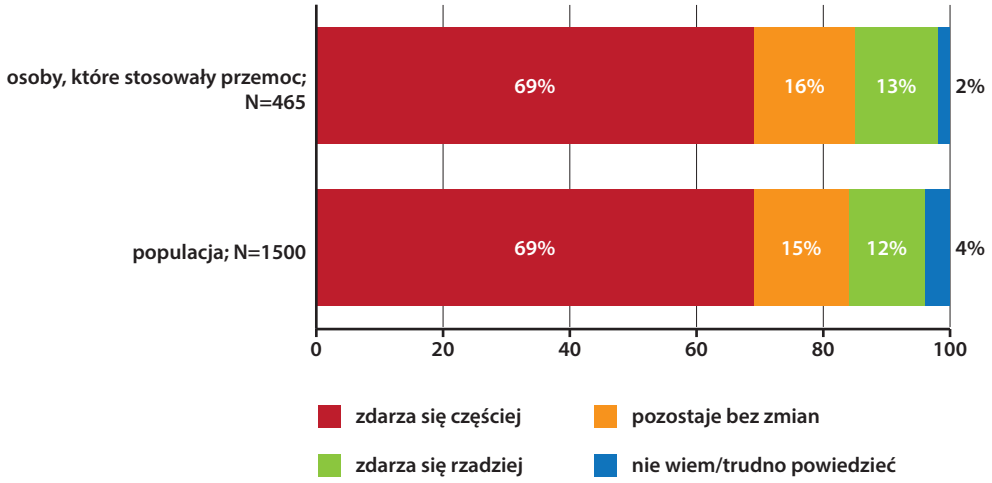

Źródło: Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 15.

Wiedzę o problemie przemocy w najbliższym otoczeniu zdeklarowało, aż 43% badanej populacji, a prawie 59% osób stosujących przemoc fizyczną i 57% stosujących przemoc psychiczną.

Interesujące jest to, iż sprawcy przemocy fizycznej istotnie częściej (29%), stwierdzają, że w ich najbliższym otoczeniu obecna jest przemoc psychiczna w jednej lub dwóch rodzinach. Jednocześnie osoby stosujące przemoc psychiczną, jak i osoby stosujące przemoc fizyczną w rodzinie, częściej deklarują znajomość co najmniej kilka takich rodzin.

Za godne uwagi uważam, wskaźnik sugerujący, że 59% respondentów uważa przemoc psychiczną za bardzo poważny problem w Polsce. Jest on jednakże stosunkowo niski w porównaniu z wynikiem ankietowanych w innych państwach Unii Europejskiej (71%)[72].

Jak już wcześniej zasygnalizowałam w polskim społeczeństwie nastąpiła eskalacja zjawiska przemocy. Potwierdzają to statystyka Komendy Głównej Policji, która wskazuje, iż liczba wypełnionych formularzy „Niebieskiej Karty" w 2013 r. (61 047) wzrosła o 10 tysięcy w porównaniu z rokiem 2012, kiedy to wszczęcie procedury nastąpiło w 51 292 przypadkach[73]. Pogląd ten podzielają również co drugi respondent *Diagnozy dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski.*

[72] *Przemoc domowa wobec kobiet*, Komisja Europejska, 2010, s. 3.
[73] Informacje na podstawie: http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,dok.html

Ten sam obraz prezentują statystyki Niebieskiej Linii, według których liczba rozmów do Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" z roku na rok sukcesywnie wzrasta[74].

Jednocześnie osoby biorące udział w badaniu Eurobaromentru dla Komisji Europejskiej (72%) uważają, że przemoc fizyczna jest bardzo poważnym problemem, przy czym, aż 85% respondentów UE uznali tak samo[75].

Odnosząc się do wyżej zaprezentowanych badań, stwierdzić można, że Polacy są coraz bardziej świadomi istnienia zjawiska przemocy rodzinie w różnych jej formach, a tym samym zwiększa się ich wrażliwość na krzywdę wyrządzaną innym jednostkom. Fakt ten może być rezultatem m.in. zwiększeniem kampanii przeciwko przemocy czy ulepszaniu organizacji usług dla ofiar przemocy.

Opinie na temat przemocy psychicznej w rodzinie zawiera wykres 2.

Wykres 2. Opinia nt. skali przemocy fizycznej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat.

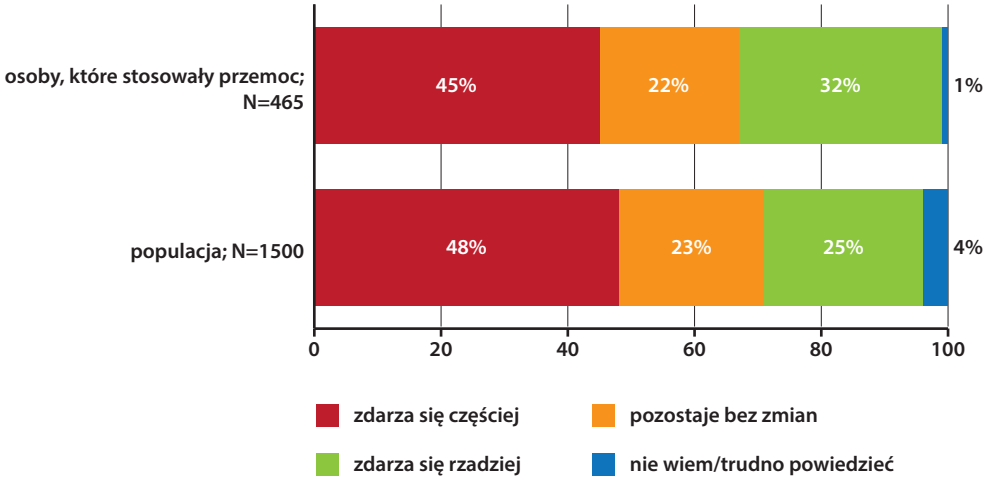

Źródło: Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 17.

Interesujące wydaje się, iż 37% respondentów wie o co najmniej jednej rodzinie, w której występuje **przemoc fizyczna**. Spośród sprawców przemocy w rodzinie, odsetek ten jest

[74] Statystyki Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" realizowanego przez Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" na zlecenie PAPRA (lata 2008-2010), s. 2

[75] *Przemoc domowa wobec kobiet*, Komisja Europejska, 2010, s. 3.

znacznie wyższy i wynosi odpowiednio 55% osób, które stosowały przemoc fizyczną i 49% osób, które stosowały przemoc psychiczną. Jednocześnie osoby uciekające się do używania siły, wyraźnie częściej twierdzili, że przemoc fizyczna dotyczy kilku znanych im rodzin.

Wyniki badania dowodzą również o **przemocy seksualnej** w rodzinach. Aż co trzecia badana, wskazywała na nasilenie tego problemu (32%). Opinię tą podzielali Ci, którzy stosowali przemoc fizyczną w rodzinie. Jednostki znęcające się psychicznie nad swoimi ofiarami, rzadziej dowodzili, że zjawisko przemocy seksualnej wzrasta, a zdecydowanie częściej niż ogół badanych uznają, że utrzymuje się ona na tym samym poziomie (42%).

Niemniej jednak ankietowani (69%) badania *Przemoc domowa wobec kobiet,* twierdzi, że przemoc seksualna stanowi bardzo poważny problem[76].

Wykres 3. Opinia nt. skali przemocy seksualnej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat.

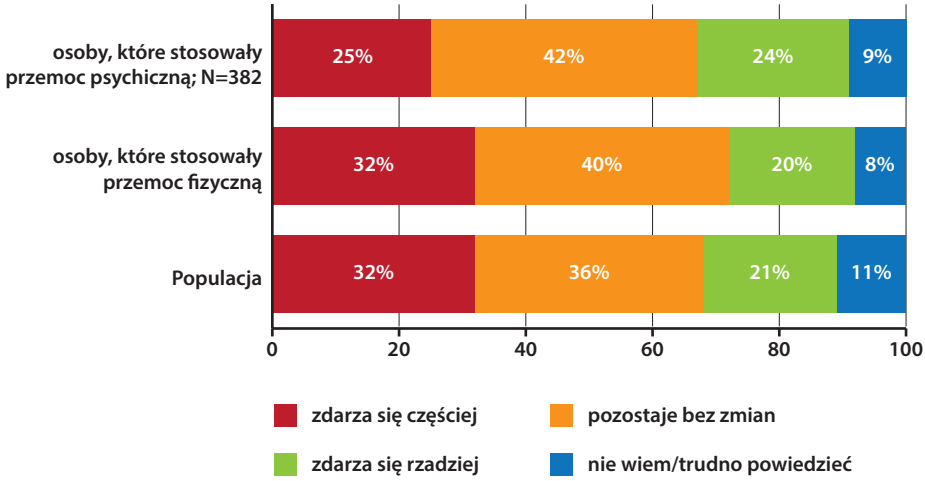

Źródło: Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 19.

Spośród badanych, 87% uznało, że w ich najbliższym środowisku nie ma rodzin, w których występowałby problem przemocy seksualnej. Opinię tę podziela zdecydowanie większość osób, które stosowały przemoc w rodzinie – odpowiednio 84% stosujących przemoc fizyczną i 83% stosujących przemoc psychiczną.

[76] *Przemoc domowa wobec kobiet*, Komisja Europejska, 2010, s. 3.

Istotne z punktu widzenia problemu wydają się efekty badania *Przemoc domowa wobec kobiet* Komisji Europejskiej. Rezultaty bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych na zlecenie Komisji Europejskiej poświadczają prezentowany stan. Wypływa z nich wniosek, iż co trzecia osoba (31%) zna kogoś, kto zastosował wobec kobiety przemoc domową, bez względu na jej formę. Jednocześnie porównywalnie, 36% respondentów wskazało, iż zna kobiety, które padały ofiarą przemocy domowej, bez względu na jej formę[77].

W toku analiz, autorzy badania dokonali segmentacji polskiego społeczeństwa pod względem ich stosunku do zjawiska przemocy w rodzinie. Podział oparty został o opinii na temat przemocy w rodzinie i wyróżnił pięć segmentów. Istotne jest, iż głównym wskaźnikiem poszczególnych segmentów okazał się silnie skorelowany z wiekiem poziom akceptacji zjawiska przemocy w rodzinie (tabela 1a.).

Spośród badanych wyróżniono[78]:

1. Segment świadomych problemu pesymistycznych – 37% ogółu badanej populacji, która reprezentuje nurt radykalny przeciwko przemocy w rodzinie. Cechą charakterystyczną tych osób jest ich młody wiek, dorywcza praca, oraz zdecydowana większość kobiet.
2. Segment świadomych problemu, optymistycznych – 19% ogółu badanej populacji, nie daje przyzwolenia na stosowanie jakichkolwiek form przemocy. Jednocześnie są to osoby młode, z niewielką przewagą mężczyzn, stanu wolnego, ale w przeciwieństwie do wyżej prezentowanej grupy – posiadający stałą pracę.
3. Segment akceptujących przemoc wobec dzieci – reprezentuje 16% respondentów. Są to jednostki negatywnie postrzegający przemoc, jednakże nie uznający za przemoc stosowanie kar cielesnych wobec dzieci. Jednocześnie osoby te dają przyzwolenie na stosowanie przemocy w stosunku do małoletnich. Sądzą oni, że problem przemocy nasila się w ostatnich latach, tym samym grupa ta przyznaje się do stosowania przemocy fizycznej i psychicznej w stosunku do członków swojej rodziny. Same również (w niektórych przypadkach) były ofiarami przemocy. Zdecydowana większość to mężczyźni.
4. Segment dopuszczających przemoc psychiczną w rodzinie – 16% badanych. Osoby, które znalazły się w tej grupie znacznie rzadziej w odniesieniu do ogóły były ofiarami przemocy psychicznej i fizycznej oraz stosunkowo rzadziej same były sprawcami

[77] Przemoc domowa wobec kobiet, Komisja Europejska, 2010, s. 1.
[78] Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 21-22.

aktów znęcania się fizycznego. O ile reprezentują pogląd krytykujący stosowanie przemocy fizycznej, o tyle dają wysokie przyzwolenie na stosowanie przemocy psychicznej. Częściej niż ma to miejsce w populacji, występują wśród nich osoby starsze, emeryci i renciści.

5. Segment dopuszczających przemoc psychiczną i fizyczną w rodzinie stanowił 10% populacji badanej. Cechami charakterystycznymi tej grupy są: przyzwolenie na używanie przemocy fizycznej i psychicznej, obojętność wobec krzywdzenia dzieci, reprezentowany przez osoby starsze, emerytów i rencistów w trudnej sytuacji finansowej.

Pogrupowanie społeczeństwa polskiego przeprowadzona została za pomocą analizy rzetelności (reliability analysis). Eksploracja wyników poprzedzona została analizą czynnikową, która połączyła wybrane zmienne w segmenty. Analiza rzetelności pozwoliła wyselekcjonować zmienne, które posłużyły do zbudowania trzech skal: skali optymizmu w stosunku do zjawiska przemocy w Polsce, Skali uzasadniania braku reakcji jako świadek przemocy w rodzinie oraz Skali akceptacji przemocy w rodzinie w stosunku do dzieci. Warto wspomnieć, że skale zostały zbudowane na podstawie uśrednionych odpowiedzi respondentów z pytań wyselekcjonowanych w opisany wyżej sposób[79].

Wśród 1000 badanych w Polsce na zlecenie Komisji Europejskiej[80], jedynie 1% uznało przemoc domową wobec kobiet „do przyjęcia w każdych okolicznościach", a 3% spośród ankietowanych „do przyjęcia w pewnych okolicznościach". 15% respondentów uznało zjawisko przemocy domowej za „nie do przyjęcia, ale nie zawsze powinna być karana przez prawo", a aż 80% nie przyjmuje nadużywania siły wobec słabszych i uważa, że zawsze powinna być karana.

W odniesieniu do przemocy w środowisku pracy, badania przeprowadzone w 2004r. na zlecenie ówczesnego Rzecznika Praw Obywatelskich, ok. 40% respondentów wskazało, że było ofiarą mobbingu. Porównując z badaniami przeprowadzonymi przez CBOS w roku 2002, czyli przed wprowadzeniem regulacji prawnej w Kodeksie Pracy, wówczas 17% pracowników w Polsce uznało, że było ofiarami szykanowania w miejscu pracy przez przełożonych (procent szykanowanych przez współpracowników był mniejszy i wynosił jedynie 6%)[81].

---

79 *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski*, op.cit. s. 244.

80 *Przemoc domowa wobec kobiet*, Komisja Europejska, 2010, s. 3.

81 Informacje na podstawie: http://www.competitiveskills.pl/eksperci/mobbing-w-miejscu-pracy-wywiad-z-ekspertem-366.html

Tabela 1a. Segmentacja polskiego społeczeństwa pod względem ich stosunku do zjawiska przemocy w rodzinie

		Świadomi problemu pesymistyczni; N=552	Świadomi problemu optymistyczni N=284	Akceptujący przemoc wobec dzieci N=247	Dopuszczający przemoc psychiczną; N=238	Dopuszczający przemoc psychiczną i fizyczną N=150
Płeć	Kobieta	40%-	53%	58%+	44%	55%
	Mężczyzna	60% +	47%	42%-	56%	45%
Wiek	18-29 lat	12%	17%	16%	12%	5%-
	30-39 lat	25%+	25%	19	13%-	9%-
	40-49 lat	19%	17%	19%	10%-	8%-
	50-59 lat	26%	23%	20%	30%	42%+
	60 lat +	18%-	18%-	26%	35%+	36%+
Stan cywilny	Żonaty (zamężna)	62%	58%	58%	64%	66%
	Konkubinat	5%	4%	5%	2%	2%
	Rozwiedziony (a)	7%+	4%	3%-	4%	7%
	W separacji	2%+	0%	0%	0%	0%
	Wdowiec (wdowa)	5%-	5%	10%	10	12%
	Kawaler (panna)	19%	30%+	24%	20%	13%-
Sytuacja zawodowa	Stała praca	48%	56%+	49%	37%-	37%-
	Praca dorywcza	10%+	4%-	6%	9%	5%
	Emerytura/renta	26%-	21%-	28%	44%+	46%+
Sytuacja materialna	Brak pieniędzy nawet na najpilniejsze potrzeby	6%	1%-	2%-	9%	10%
	Musimy odmawiać sobie wielu rzeczy, aby starczyło na życie	15%	8%-	12%	19%	29%+
	Na co dzień pieniędzy starcza	46%	49%	47%	44%	41%
	Na co dzień pieniędzy starcza, można nawet odłożyć	30%	38%+	36	26%	20%-
	Jesteśmy zamożni	1%	4%	2%	1%	0%
	Nie wiem/trudno powiedzieć/ odmowa odpowiedzi	0%	1%	1	1%	0%
Niepełnoletni w gospodarstwie domowym	Brak	53%+	64%	64%	65%	71%+
	Są	47%-	36%	36%	35%	29%-

Źródło: Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 17.

Tabela 1b. Segmentacja polskiego społeczeństwa pod względem ich stosunku do zjawiska przemocy w rodzinie

		Świadomi problemu pesymistyczni; N=552	Świadomi problemu optymistyczni N=284	Akceptujący przemoc wobec dzieci N=247	Dopuszczający przemoc psychiczną; N=238	Dopuszczający przemoc psychiczną i fizyczną N=150
Stosowanie przemocy psychicznej	Zdarzyło się co najmniej raz	24%	26%	33%	21%	24%
	nie zdarzyło się to nigdy	76%	73%	67%	79%	75%
Doświadczanie przemocy psychicznej	Zdarzyło się co najmniej raz	40%	39%	40%	30	34%
	nie zdarzyło się to nigdy	60%	60%	60%	70	66%
Stosowanie przemocy fizycznej	Zdarzyło się co najmniej raz	13%	16%	25%	10%	18%
	nie zdarzyło się to nigdy	87%	84%	75%	90	82%
Doświadczanie przemocy fizycznej	Zdarzyło się co najmniej raz	30%	26%	35%	22%	26%
	nie zdarzyło się to nigdy	70%	74%	64%	78%	74%
Skala optymizmu w stosunku do zjawiska przemocy w Polsce	Zdarza się częściej	73%	2%	49%	45%	55%
	Pozostaje bez zmian	26%	55%	42%	43%	36%
	Zdarza się rzadziej	1%	43%	9	12%	9%
Skala uzasadniania braku reakcji jako świadek przemocy w rodzinie	Brak powodów by nie reagować	96%	96%	92%	1%	58%
	Nie mam zdania	4%	4%	8%	31%	24%
	Wiele powodów by nie reagować	-	-	0%	68%	18%
Skala akceptacji przemocy w rodzinie w stosunku do dzieci	Niska akceptacja	94%	95%	8%	66%	55%
	Średnia akceptacja	5%	4%	39%	18%	25%
	Wysoka akceptacja	1%	1%	53%	16%	20%

Źródło: Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski, s. 17.

Jak wskazuje dr R. Romański – ekspert w zakresie mobbingu w pracy, wyraźna różnica danych, wynika z tego, iż zanim zdefiniowano pojęcie mobbingu w Kodeksie Pracy, znaczna część pracowników nie zdawała sobie sprawy z faktu, iż to z czym stykają się w miejscu pracy jest lobbingiem. Uważa się, że w wielu wypadkach respondenci nie zwracali uwagi

na czas trwania działań mobbingowych, kwalifikując sporadyczne szykany jako mobbing. Ważnym źródłem informacji o tym jak często dochodzi w naszym kraju do działań mobbingowych mogą być również dane pochodzące od Państwowej Inspekcji Pracy.

W roku 2004 zarejestrowała ona niemal 400 skarg, w których podnoszono zarzut mobbingu. Co prawda, ponad połowa z nich została uznana później za bezzasadne, ale w ponad 70 przypadkach zarzut mobbingu został potwierdzony. W roku następnym zgłoszono już 750 skarg, a w 2006 nieco mniej, po 693. Są to niewątpliwie dane szacunkowe, wobec czego nie należy na ich podstawie określać skali zjawiska w Polsce. Jednakże, pozwala stwierdzić, że niestety plasujemy się pod tym względem na odległym miejscu wśród krajów Unii Europejskiej i wyprzedzamy pod tym względem nawet Finlandię w której jedynie 15% pracowników jest narażonych na zastraszanie i mobbing w miejscu pracy. Zastanawiające, że najlepiej pod tym względem sytuacja przedstawia się we Włoszech i Portugalii w których to krajach z różnymi przejawami mobbingu styka się jedynie 4%[82].

2.2. Skala zjawiska przemocy w Europie i na świecie – analiza raportów badań

Nie tylko Polska boryka się z brakiem kompleksowych danych na temat przemocy wobec kobiet, również wiele państw członkowskich zmaga się z tym problemem. Według polityków i praktyków zajmujących się problemem przemocy w krajach Unii Europejskiej przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w nie zgłaszaniu aktów przemocy przez jej ofiary, co utrudnia równocześnie oszacowanie skali i określenie charakteru tego problemu.

Potrzeba zgromadzenia kompleksowych danych na temat zjawiska przemocy wobec kobiet przyczyniła się do przeprowadzenia przez FRA badania na ten temat w skali UE. Studium stanowi najbardziej całościowe studium tego problemu, jakie przeprowadzono na świecie.

Oszacowano, iż 13 milionów kobiet w UE doznało przemocy fizycznej oraz 3,7 milionów przypadków przemocy seksualnej w trakcie 12 miesięcy przed prowadzonym badanie[83]. Dane zawiera tabela 3.

[82] Tamże.

[83] *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, FRA European Union Agency fof Fundamental Rights, Luxemburg 2014, s. 21.

Tabela 3. Doświadczenie przemocy fizycznej i/lub seksualnej 12 m-cy przed badaniem wśród kobiet w UE

Państwo członkowskie UE	Obecny partner (a)	Poprzedni partner (b)	Partner (były i/lub obecny) (c)	Osoba nie związana w żaden sposób (d)	Partner i/lub osoba nie związana (e)
Austria	(2)	(2)	3	2	5
Belgia	4	4	6	7	11
Bułgaria	6	(5)	6	3	8
Cypr	(2)	(2)	3	2	5
Czechy	3	(2)	3	6	8
Niemcy	3	(1)	3	6	8
Dania	4	(2)	4	8	11
Estonia	(3)	(1)	(2)	3	5
Grecja	5	3	6	2	7
Hiszpania	(1)	(1)	(2)	2	4
Finlandia	4	(2)	5	7	10
Francja	4	4	5	7	11
Chorwacja	(2)	(1)	3	3	5
Węgry	4	4	6	5	9
Irlandia	(2)	3	3	5	8
Włochy	5	(5)	6	4	7
Litwa	4	(1)	4	2	6
Luksemburg	(2)	(2)	(3)	4	7
Łotwa	6	(1)	5	(2)	6
Malta	2	(4)	4	2	5
Holandia	4	(3)	5	7	11
Polska	2	(1)	2	3	4
Portugalia	4	(4)	5	(2)	6
Rumunia	6	(3)	6	2	7
Szwecja	(2)	4	5	7	11
Słowenia	(1)	(1)	(2)	(2)	33
Słowacja	7	(2)	6	5	10
Wielka Brytania	(2)	4	5	5	8
UE - 28	3	3	4	5	8

Uwaga:

a) Skutki na podstawie niewielkiej liczby odpowiedzi są statystycznie mniej niezawodne więc obserwacje na podstawie mniej niż 30 odpowiedzi są położone w nawiasie i obserwacje na podstawie mniej niż pięciu odpowiedzi są powstrzymane (ozn. z „-"),

b) Z wszystkich kobiet, które wyszły za mąż, mieszkając razem z kimś (związek konkubencki) albo w relacji emocjonalnej (bez mieszkania razem) w czasie badania (n = 30,675),

c) Z wszystkich kobiet, które były wcześniej w stanie małżeńskim, mieszkając razem z kimś bez zostania poślubionym, albo w związku emocjonalnym (bez mieszkania razem) co najmniej raz (n = 25,870).

d) Z wszystkiego kobiety, które były wyszły za mąż, mieszkając razem z kimś bez zostania poślubionym, albo w związku emocjonalnym (bez mieszkania razem) w czasie wywiadu albo wczesniej (n = 40,192).

e) Z wszystkich respondentów (n=42,002).

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

Patrząc na powszechność fizycznej i seksualnej przemocy w seksualnej w trakcie 12 miesięcy przed prowadzonym badaniem, 8% kobiet w Unii Europejskiej (18-74 lata) doświadczyły fizycznej, seksualnej lub obu łącznie przemocy.

Zważywszy na wyniki, pokazujące doświadczanie przemocy fizycznej i seksualnej należy zwrócić uwagę, iż nie ma dużej różnicy w poszczególnych krajach. Wskaźniki obejmują od 6% kobiet, które doświadczyły przemocy przez obecnego lub poprzedniego partnera przemocy fizycznej i/lub seksualnej w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Belgii, Bułgarii, Grecji, Węgrzech, Włoszech, Rumunii i Słowacji do ok. 2% kobiet z obecnym albo poprzednim partnerem doświadczającym takiej przemocy w Estonii, Polsce, Słowenii i Hiszpanii. Szczegółowe wyniki są mniej rzetelne m.in. w dla Estonii, Słowenii i Hiszpanii z powodu małej liczby kobiet w tej próbie.. Jest nieco więcej różnic między poszczególnymi Państwami Członkowskimi UE jeśli chodzi o fizyczną/i/lub seksualną przemoc ze strony jakiegokolwiek partnera albo osobą obcą w czasie 12 miesięcy. W tym przypadku, wyniki wiktymizacji obejmują 11% w Belgii, Danii, Francji, Holandii i Szwecji do 3-4% w Słowenii, Polsce i Hiszpanii.

Badania przeprowadzone wśród kobiet w Unii Europejskiej wskazują, że 33% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej lub seksualnej po ukończeniu 15 roku życia, a 5% kobiet zostało zgwałconych po ukończeniu 15 roku życia. Spośród wszystkich kobiet, które miały lub mają partnera, 22% doświadczyło przemocy fizycznej lub seksualnej z jego strony, a 20% kobiet po ukończeniu 15. roku życia doświadczyło przemocy fizycznej ze strony innej osoby niż partner.

Dość istotna informacja wypływająca z badań, iż zaledwie 33% ofiar przemocy ze strony partnera i 26% ofiar przemocy ze strony osoby innej niż partner skontaktowało się z policją lub inną organizacją (np. organizacją udzielającą wsparcia ofiarom) po tym, jak padły ofiarą najpoważniejszego w swoim życiu aktu przemocy. W sumie, ofiary najczęściej zgłaszały się na policję w przypadku poważnego użycia siły ze strony partnera w 14% przypadków i oraz osoby innej niż partner w 13% przypadków.

Dla około jednej czwartej ofiar, nie zgłoszenie się na policję w przypadku doświadczanej przemocy spowodowane jest poczuciem wstydu, obwiniania się za to co się stało. Dotyczy to przede wszystkim przypadków nadużyć natury seksualnej ze strony partnera lub osoby innej niż partner. Osoby te nie zgłaszają o popełnieniu przestępstwa nie tylko policji, ale także innych organizacji. Kiedy zapytane, o wskazanie typu pomocy, który byłby dla nich przydatny, kobiety dają do zrozumienia, że w następstwie w sytuacji poważnego

użycia siły, chciałby mieć kogoś z kim mogłyby porozmawiać, kto dałby im wsparcie (33-54% polegając na typie przemocy i sprawcy), zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa (12-25%) i inna praktyczna pomoc (13-21%). W większości przypadków (57-60%) w zależności od sprawcy i typu przemocy) ofiary dzielą się swoimi doświadczeniami, przezyciami i emocjami z osobami najbliższymi. Jedna trzecia ofiar przemocy ze partnera (35%) otrzymuje wsparcie ze strony rodziny i przyjaciół, którzy pomagają jej przezwyciężyć trudną sytuację.

Doświadczanie przemocy odbijają się na stanie zdrowotnym i psychicznym jednostki. Jak wskazują zespół badawczy SWPS w Warszawie[84], przemoc najbardziej wpływa na obniżenie poczucia własnej wartości, wzrost lęku oraz poczucie zawstydzenia.

Kobiety, które doświadczyły przemocy seksualnej najbardziej odczuwały wstyd, zażenowanie czy obarczały siebie winą za to co się stało. Te reakcje częściowo mogą świadczyć o piętnie, którego kobiety wciąż doświadczają jako ofiary seksualnej przemocy. Sytuacja ta jest również bardziej wspólna dla ofiar seksualnej przemocy – boi się, prawie dwie trzecie (64%) ofiar z seksualnej przemocy, ponownego aktu przemocy ze strony sprawcy.

Najwięcej w przypadku kobiet doświadczających przemocy seksualnej ze strony innej osoby niż partner odczuwają strach (62%), w porównaniu z 42% przypadkami przemocy fizycznej.

Tabela 4. Emocjonalne skutki przemocy od roku do 15 lat, według typu przemocy i sprawcy wśród kobiet w krajach UE

	Partner		Osoba inna niż partner	
	Przemoc fizyczna	Przemoc seksualna	Przemoc fizyczna	Przemoc seksualna
Gniew, złość	63	58	58	56
Agresja	23	26	22	23
Wstąp	34	37	34	50
Strach	52	64	42	62
Wstyd	21	47	12	49
Zażenowanie	18	34	12	37
Poczucie winy	12	32	8	32
Rozdrażnienie	32	37	35	30
inne	3	9	5	9

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

[84] *Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie – doświadczenia dotyczące sposobów pomagania I nasilenia stresu pourazowaego (PTSD) z perspektywy osób dotkniętych przemocą w rodzinie* – Raport z badania, Warszawa 2013, s. 19-20.

Badanie FRA pokazuje, że emocjonalne i psychologiczne konsekwencje przemocy fizycznej i seksualnej mogą mieć długotrwały i głęboki charakter:

- 21% ofiar przemocy seksualnej cierpiało w późniejszym czasie na ataki paniki.
- 35% cierpiało na depresję w wyniku doświadczenia przemocy seksualnej.
- 43% doświadczało trudności w nawiązywaniu dalszych relacji.

Szczegółowe wyniki zawiera tabela 5.

Tabela 5. Długoterminowe konsekwencje przemocy od roku do 15 lat, według typu przemocy i sprawcy wśród kobiet w krajach UE

	Partner		Osoba inna niż partner	
	Przemoc fizyczna	Przemoc seksualna	Przemoc fizyczna	Przemoc seksualna
Depresja	20	35	8	23
Stany lękowe	32	45	23	37
Ataki paniki	12	21	8	19
Utrata pewności siebie	31	50	17	40
Uczucie poddania się	30	48	24	47
Problemy ze snem	23	41	13	29
Koncentracja na trudnościach	12	21	7	16
Trudności w relacjach	24	43	9	31
inne	3	5	4	4

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

Instytucją, do której kobiety doświadczające przemocy fizycznej lub seksualnej, najczęściej się kontaktują się/zgłaszają to na policji, następnie udają się do lekarza pierwszej pomocy, schroniska dla kobiet lub organizacji zajmujących się wsparciem i pomocą dla kobiet doświadczających przemocy.

W badaniu wyróżniono również **przemoc psychiczną** (tabela 6) w stosunku do kobiet. Wyniki wskazują, że co trzecia kobieta (32%) doświadczyła psychicznego znęcenia się ze strony partnera. Zachowania ze strony partnera obejmują m.in.: upokorzenia respondentek publicznie lub prywatnie, zakaz opuszczania domu czy zamykania w domu, pokazywanie filmów pornograficznych, celowe straszenie czy zastraszanie, groźby przemocą lub groźby sprawienia bólu w inny sposób.

Ogólnie 43% kobiet doświadczyło jakieś formy psychicznej przemocy ze strony partnera, która obejmowała inne formy nadużycia psychicznego obok brutalnego traktowania.

To może obejmować zachowania kontrolujące tj. usiłowanie zatrzymania aby przyjaciele czy rodzina nie widziała, przemoc ekonomiczna (zakaz kobiecie pracy poza domem), szantaż.

Spośród badanych kobiet, 5% doświadczyło przemocy ekonomicznej ze strony obecnego partnera i 13% w poprzednim związku. Zachowania przemocowe obejmują w tym wypadku, m.in. decyzyjność partnera co do finansów domu czy zakaz pracy poza domem.

Tabela 6. Przemoc psychiczna w czasie trwania związku przez sprawcę wobec kobiet w krajach UE

Państwo członkowskie UE	Obecny partner (a)	Poprzedni partner (b)	Partner i/lub osoba nie związana (e)
Austria	24	36	38
Belgia	23	52	44
Bułgaria	25	58	39
Cypr	27	50	39
Czechy	23	50	47
Niemcy	25	51	50
Dania	35	56	60
Estonia	32	54	50
Grecja	21	30	33
Hiszpania	17	37	33
Finlandia	27	55	53
Francja	25	56	47
Chorwacja	21	46	42
Węgry	29	50	49
Irlandia	11	37	31
Włochy	25	46	38
Litwa	38	56	51
Luksemburg	23	55	49
Łotwa	41	63	60
Malta	22	59	37
Holandia	27	51	50
Polska	25	41	37
Portugalia	21	47	36
Rumunia	30	45	39
Szwecja	20	51	51
Słowenia	20	46	34
Słowacja	34	46	47
Wielka Brytania	15	52	46
UE - 28	23	48	43

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

Na poziomie UE, wyniki obejmują od 60% kobiet w Danii i Łotwie i 53% kobiet w Finlandii doświadczywszy jakiejś formy psychologicznej przemocy w ich stosunkach, do jednego w trzech kobietach w Irlandii (31%), Grece (33%) i Hiszpania (33%) doświadczywszy tego.

Różne formy psychicznej przemocy, wymienione w badaniu, różnią się pod względem powszechności występowania. Rozróżnienie to obejmuje tabela 7.

Tabela 7. Formy przemocy psychologicznej wobec kobiet w krajach UE

Państwo członkowskie UE	Obecny partner (a)	Poprzedni partner (b)	Partner i/lub osoba nie związana (e)
Zachowania kontrolujące			
Domaganie się wiedzy gdzie jest przekraczając ogólne zainteresowanie	8	29	23
Wpadanie w złość jeśli rozmawia z inną kobietą lub mężczyzną	9	27	23
Podejrzewanie o niewierność	7	27	21
Powstrzymywanie jej przed spotkaniami z przyjaciółmi/znajomymi	6	23	19
Ograniczanie kontaktu z najbliższą rodziną i krewnymi	4	15	12
Przemoc ekonomiczna			
Uniemożliwianie podejmowania decyzji o rodzinnym budżecie i robienia zakupów	5	11	10
Zakazywanie pracy poza domem	2	5	5
Niewłaściwe zachowanie			
Umniejszanie lub upokarzanie osobiste	11	28	25
Upokarzanie przed innymi	7	21	19
Celowe robienie rzeczy	7	22	18
Groźby zranienia fizycznego	4	18	14
Zakazywanie wychodzenia z domu, zabieranie kluczy czy zamykanie w domu	1	7	5
Groźby skrzywdzenia kogoś bliskiego	1	4	3
Szantaż z dziećmi/znęcanie się nad dziećmi			
Groźby zabrania dzieci	2	9	7
Sprawianie bólu dzieciom	1	4	3
Groźby zranienia dzieci	1	4	3

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

Rozmaite formy psychologicznej przemocy, jak wymieniony w badaniu, różnić się pod względem ich przewagi, w przypadku zarówno obecnego partnera jak i poprzednich partnerów, trzy najbardziej wspólne formy psychologicznej przemocy obejmują partnera umniejszającego albo upokarzający respondenta w zaufaniu, nalegając by na wiedzeniu gdzie ona jest w pewnym sensie to przekroczyło ogólne zainteresowanie, i rozzłościć się

jeśli ona rozmawia z innym mężczyzną albo jeśli ona rozmawia z innymi kobietami, w tych przypadkach w badaniu gdzie kobieta ma partnerkę.

Kobiety wiążą wszystkie formy psychologicznej przemocy częściej ze swoimi poprzednimi partnerami niż swoi obecni partnerzy. Ta różnica może odzwierciedlać powody dlaczego kobiety zostawiły swoich partnerów - z powodu ich niewłaściwego zachowania - albo oni również mogą być oznaką niechęci by ujawnić negatywną cechę w obecnym partnerstwie.

W 28 państwach UE 18% kobiet po ukończeniu 15 roku życia padło ofiarą **nękania.**

W przypadku 5% kobiet miało to miejsce w okresie 12 miesięcy przed przeprowadzeniem rozmowy. W skali UE-28 odsetek ten odpowiada 9 milionom kobiet – tyle mogło doświadczyć nękania w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

14% kobiet otrzymało obraźliwe lub grożące wiadomości lub telefony pochodzące od tej samej osoby. Jedna na dziesięć kobiet (9%) była ofiarą stalkingu przez byłego partnera, 7% nękanych było przez osoby, które znajome (z pracy, szkoły czy osoby z kręgu znajomych), 8% spośród badanych nie wiedziało kim był stalker.

Spośród wszystkich kobiet, które padły ofiarą nękania, w przypadku co piątej (21%) trwało ono ponad dwa lata.

Najczęstsze formy stalkingu prezentuje tabela 8.

Tabela 8. Powszechne formy stalkingu

Telefony	11
Śledzenie	6
Przebywanie w przestrzeni ofiary, wyczekiwanie na nią	6
Maile, wiadomości tekstowe, szybkie wiadomości	5
Szkody mienia	3
Listy lub kartki	1
Komentarze w Internecie	1
Wspólne zdjęcia lub filmy	0

Uwaga: na podstawie wszystkich respondentów (42,002).

Źródło: FRA gender – based Violetce against women survey dataset, 2012.

Wśród badanych, 23% ofiar nękania podało w badaniu, że było zmuszone do zmiany adresu e-mail lub numeru telefonu z powodu najpoważniejszych przypadków *stalkingu*. Warte podkreślenia jest fakt, iż 74% przypadkach, przypadki stalkingu nigdy nie zostały zgłoszone na policję.

Badanie na zlecenie Rady Europy opisało również osiem typów aktów, które mają miejsce w przypadku stalkingu. Trzy z nich można odbierać jako cyberstalking, z uwagi na fakt, iż odnosi się do używania Internetu, mailu lub telefonu komórkowego.

W tym kontekście, występują trzy pozycje pochodzące z badania jako cyberstalking:

- Wysyłanie obraźliwych lub z groźbami wiadomości e-mail, wiadomości tekstowych (SMS) lub szybkie wiadomości,
- Wysyłanie obraźliwych komentarzy na temat osoby w Internecie
- Udostępnianie osobistych fotografii lub filmów o osobie w internecie lub przez telefon komórkowy.

Stalkingiem są wszystkie zachowania wyżej przedstawione, które muszą być działaniem jakiejś osoby w określonym czasie.

Zgodnie z badaniem, 5% kobiet w Unii Europejskiej doświadczyło raz albo więcej form cyberstalkingu powyżej 15 roku życia, 2% doświadczyło w ciągu 12 miesięcy w okresie trwania badania. Biorąc pod uwagę wiek ofiary, w ciągu 12 miesięcy doświadczyło 4% wśród od osób wieku 18 - 29 roku życia do 0,3% wśród kobiet do 60 roku życia i starszych.

Opierając się na liczbach z badań wynika, że liczba kobiet, które doświadczyły **molestowania seksualnego** waha się pomiędzy 83 miliony a 102 miliony kobiet (45-55% kobiet) powyżej 15 roku życia. Oszacowano, iż między 24 -39 milionów kobiet (13-21%) w krajach Unii Europejskiej doświadczyło molestowania seksualnego w okresie 12 miesięcy przed przeprowadzoną rozmową.

Molestowanie seksualne jest wielowymiarowe, obejmując swym zasięgiem zarówno formy fizyczne do słownych czynów, a także niewerbalne czyny, takie jak molestowanie w cyberprzestrzeni. Przykładami molestowania są:

- Fizyczne formy molestowania – 29% kobiet w Unii Europejskiej doświadczyło niepożądanego dotykania, przytulania, i całowania, powyżej 15 roku życia
- Słowne czyny molestowania – 24% kobiet były obiektem seksualnych komentarzy lub żartów,

- Niewerbalne formy w tym molestowanie w cyberprzestrzeni – 11% kobiet otrzymało niechciane, obraźliwe, seksualne wiadomości mailowe, wiadomości tekstowe (SMS) lub na portalach społecznościowych[85].

Warto zwrócić uwagę, iż wśród 32% wszystkich ofiar molestowania seksualnego, sprawcą był przełożony, kolega lub klient. Jednocześnie, dane wskazują, iż spośród wszystkich, 75% kobiet wykonujących zawody wymagające wysokich kwalifikacji bądź zajmujących stanowiska w kadrze kierowniczej wyższego szczebla.

Zwiększone ryzyko napastowania seksualnego występuje wśród kobiet w wieku pomiędzy 18 a 29 rokiem życia. Więcej niż jedna trzecia kobiet (38%) w wieku 18-29 lat doświadczyła w ostatnim czasie jedną z form seksualnego molestowania, w tym 20% młodych kobiet (od 18. do 29. roku życia) padło ofiarą napastowania seksualnego z użyciem nowych technologii, a 24% kobiet w wieku 30-39 lat jednej z wyżej podanych. Ryzyko wystąpienia napastowania wyraźnie zmniejsza się wraz z wiekiem.

Jednocześnie badania wskazują, że 12% kobiet przed ukończeniem 15. roku życia doświadczyło jakiejś formy wykorzystywania seksualnego lub zachowań o charakterze seksualnym ze strony osoby dorosłej, co odpowiadałoby 21 milionom kobiet w skali UE.
97% kobiet, które doświadczyły przemocy seksualnej w dzieciństwie, podało, że sprawcą była osoba płci męskiej.

Wśród ofiar napastowania na tle seksualnym, aż 67% kobiet nie zgłosiło najpoważniejszych przypadków przemocy ze strony partnera policji ani żadnej innej organizacji.

Różnice w opiniach respondentek na temat tego, czy zjawisko przemocy wobec kobiet jest powszechne w ich kraju, jest ściśle powiązana z osobistymi doświadczeniami przemocy domowej lub przemocy ze strony osoby innej niż partner oraz ze znajomością przypadków innych kobiet, które padły ofiarą przemocy; zależy także od tego, czy dana osoba zetknęła się z kampaniami nagłaśniającymi problem przemocy wobec kobiet. Współzależności między tymi czynnikami muszą zostać wzięte pod uwagę przy interpretowaniu danych oraz opracowywaniu strategii na rzecz zwiększenia poziomu świadomości na temat przemocy wobec kobiet w różnych krajach.

[85] Wszystkie dane odnoszą się do kobiet powyżej 15 roku życia.

Odnotowane w badaniu FRA różnice między państwami dotyczące natężenia zjawiska przemocy należy postrzegać przez pryzmat szeregu czynników. Trzeba pamiętać, że w badaniu na temat przemocy wobec kobiet, przeprowadzonym w 10 krajach przez Światową Organizację Zdrowia, również zaobserwowano między poszczególnymi państwami istotne różnice w skali zjawiska przemocy domowej wobec kobiet. FRA podaje pięć powodów, które mogą wyjaśniać zaobserwowane różnice w natężeniu zjawiska przemocy wobec kobiet w poszczególnych państwach, i które wymagają dalszego zbadania:

1. poziom społecznego przyzwolenia na rozmawianie z innymi osobami, w tym również z ankieterami, o doświadczeniach związanych z przemocą wobec kobiet;
2. wyższy poziom równouprawnienia płci może przekładać się na większą liczbę ujawnianych przypadków przemocy wobec kobiet, ponieważ w społeczeństwach o wyższym poziomie równouprawnienia akty przemocy wobec kobiet częściej spotykają się z otwartą reakcją i potępieniem;
3. stopień narażenia kobiet na ryzyko zetknięcia się z przemocą może być badany na poziomie państw członkowskich w zestawieniu z czynnikami potencjalnie zwiększającymi narażenie na akty przemocy, takimi jak modele zatrudnienia (praca poza domem), a także sposoby spędzania wolnego czasu i styl życia (spotykanie się z innymi osobami lub chodzenie na randki);
4. występujące pomiędzy poszczególnymi państwami różnice w ogólnej ilości przestępstw z użyciem przemocy, które należy analizować w zestawieniu z ustaleniami na temat przemocy wobec kobiet. Na przykład wyższy stopień urbanizacji danego państwa zasadniczo często wiąże się z wyższymi wskaźnikami przestępczości;
5. ponieważ istnieją dowody, w tym również badania przeprowadzone przez FRA, potwierdzające zależność między nawykami związanymi ze spożywaniem alkoholu przez sprawców a stosowaniem przemocy wobec kobiet, różnice we wzorcach spożywania alkoholu w poszczególnych państwach członkowskich mogą ułatwić wyjaśnienie niektórych aspektów zjawiska przemocy wobec kobiet.

Wyniki badania przeprowadzonego przez FRA są w przeważającej mierze zgodne z wynikami krajowych badań poświęconych zjawisku przemocy wobec kobiet. Na przykład wyniki badania przeprowadzonego na próbie 10 000 kobiet w Niemczech wykazały, że 37% respondentek po ukończeniu 16. roku życia doświadczyło co najmniej jednego przypadku napaści fizycznej lub groźby użycia przemocy przez partnera lub osobę niebędącą partnerem. W Anglii i Walii badanie przeprowadzone na próbie 5 991 kobiet wykazało, że 18% kobiet po ukończeniu 16. roku życia doświadczało jakiejś formy nękania, natomiast wyniki badania przeprowadzonego przez FRA wskazują, że w Wielkiej Brytanii 19% kobiet po ukończeniu 15. roku życia padło ofiarą *stalkingu*.

Kobiety padają ofiarą nadużyć w miejscu pracy, w domu i w Internecie. Ponieważ większość respondentek jest przekonana, że przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem powszechnym w ich kraju, organy unijne i organy krajowe muszą dokonać krytycznego przeglądu obecnie podejmowanych działań, tak, by uwzględniały one wszelkie formy przemocy wobec kobiet, niezależnie od miejsca i okoliczności, w jakich ma ona miejsce. Ratyfikacja konwencji stambulskiej w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej oraz dostosowanie prawa krajowego do jej postanowień, a także zapewnienie pełnego wdrożenia unijnej dyrektywy w sprawie ochrony ofiar, to przykłady działań, które przyczynią się do osiągnięcia istotnych postępów w tym zakresie.

Funkcjonariusze policji oraz pracownicy służby zdrowia i instytucji zapewniających ofiarom specjalistyczne wsparcie powinni posiadać właściwe przeszkolenie oraz dysponować odpowiednimi zasobami i uprawnieniami umożliwiającymi dotarcie do ofiar, tak, by wszystkie formy przemocy wobec kobiet (i dziewcząt) były niezależnie od kontekstu rozpoznawane i rejestrowanie, i by spotykały się z odpowiednią reakcją.

Należy wśród przedstawicieli obu płci upowszechniać wiedzę na temat przemocy wobec kobiet za pomocą działań informacyjnych bazujących na szczegółowych danych - dzięki temu opracowywane komunikaty dotrą do odpowiednich odbiorców. Może to przyczynić się do zwiększenia liczby przypadków przemocy zgłaszanych właściwym organom i służbom wspierającym ofiary.
Ustawodawstwo krajowe regulujące kwestie związane z nękaniem powinno w kompleksowy sposób uwzględniać potrzeby ofiar.

Platformy internetowe i media społecznościowe powinny aktywnie wspierać ofiary napastowania seksualnego/nękania z użyciem nowych technologii w zgłaszaniu nadużyć, a podmioty zarządzające tymi platformami należy zachęcać do podejmowania działań służących ograniczeniu niepożądanych zachowań.

W odniesieniu do cyberprzemocy, badania naukowe dotyczące zagrożeń związanych z użytkowaniem Internetu przez dzieci należą do nielicznych. Istniejące dane dotyczące pornografii dziecięcej i działalności pedofilów w Internecie stanowią jednak podstawę do oszacowania skali problemu. Jednym z największych sondaży dotyczący tej problematyki przeprowadzony został w USA w latach 1999-2000 na reprezentatywnej próbie 1501 dzieci w wieku 10-17 lat, korzystających regularnie z Internetu[86].

[86] Badanie The Youth Internet Safety Survey, przeprowadzone w Crimes against Children Reseach Center, University of New Hampshire.

Wyniki badań wskazują, że:

- 20% dzieci otrzymało w ciągu ostatniego roku propozycję o charakterze seksualnym,
- 3% dzieci otrzymało agresywne propozycje seksualne,
- 25% dzieci zaprezentowano wbrew ich woli materiały pornograficzne,
- 25% dzieci zgłaszających wyżej wymienione zdarzenia przezywało związany z nimi stres[87].

Sondaż na temat bezpieczeństwa młodzieży korzystającej z Internetu w USA, wyraźnie określa poziom ryzyka wystąpienia niebezpieczeństwa. Bardziej narażone na propozycje seksualne *online* są dziewczęta oraz młodzież starsza w wieku 14-17 lat, w tym młodzież z problemami oraz ta, która częściej korzysta z Internetu, biorąca udział w czatach i zachowująca się ryzykownie *online* oraz korzystająca z Internetu poza domem[88].

Internet Safety Group (ISG) w Nowej Zelandii przeprowadziła sondaż „Nastolatki w Internecie" (Girls on Net), którego celem podstawowym było zidentyfikowanie ryzykownych zachowań, które mogą prowadzić do skrzywdzenia bądź wykorzystywania. Wyniki badań pokazały, iż 68,5% korzysta z Internetu codziennie. 33,5% spokało się osobiście z kimś poznanym w Internecie, a aż 60% respondentek angażowało się w co najmniej jedno niebezpieczne zachowanie online (w tym: 35,5% podawało nieznajomym swoje dane: adres, telefon; 26% wysyłało swoje zdjęcia; 22% zgłaszało poczucie zagrożenia i niepokoju z Internetu, które dotyczyło przekazów o charakterze seksualnym.

Badania przeprowadzone na zlecenie Rady Europy również wskazują na stosunkowo częste niebezpieczeństwo mimowolnego oglądania treści pornograficznych w Internecie przez najmłodszych (28%)[89]. Ponadto, wyniki badań wskazują, że aż 86% dzieci korzystających z pokoi rozmów (tzw. czatów) otrzymało propozycję osobistego spotkania.

Inne dostępne ustalenia badawcze informują, że:

- Jedno na 4 dzieci w Internecie korzysta z internetowych pokoi rozmów,
- Jedno na 5 dzieci było wbrew swojej woli namawianych do rozmowy przez obcych (prawdopodobnie dorosłych) w internetowych pokojach rozmów,
- Liczba propozycji seksualnych składanych w internetowych serwisach komunikacyjnych wzrasta o 100% miesięcznie,
- 29% dzieci korzystających z Internetu podałoby adres domowy, 14% adres e-mail,

---

87 Badanie The Youth Internet Safety Survey, przeprowadzone w Crimes against Children Reseach Center, University of New Hampshire.

88 Tamże.

89 *Badania UE dotyczące bezpieczeństwa w Internecie, prowadzone w 2002 r. w Irlandii, Belgii, Anglii i Grecji.*

- 2 na 5 uprowadzeń dzieci ma związek z Internetem,
- W Internecie działa ponad 40 tysięcy stron www., zawierających pornografię dziecięcą i promujących pedofilię,
- Liczba stron zawierających pornografię dziecięcą wzrasta w bardzo szybkim tempie – ok. 8 stron dziennie[90].

W odniesieniu do przemocy w środowisku pracy, skala zjawiska mobbingu jest stale monitorowana, w zależności od kraju, od kilku do kilkudziesięciu lat.

Europejska Fundacja Poprawy Warunków Życia i Pracy oraz Międzynarodowa Organizacja Pracy przeprowadziły badania przedstawiające zakres i skalę zjawiska mobbingu w państwach Unii Europejskiej.

Według danych najpoważniejsze zagrożenie mobbingiem występuje w krajach Europy Północnej (Finlandii, Holandii, Wielkiej Brytanii), najrzadziej zjawisko to dotyka pracowników w krajach Śródziemnomorskich. Na terenie Unii Europejskiej średnio co dziesiąty pracownik zostaje ofiarą aktów przemocy w środowisku pracy. Jednocześnie, badania wskazały, iż wyższe ryzyko wystąpienia mobbingu jest wśród osób zatrudnionych w instytucjach publicznych[91].

Za główną przyczyną takiego stanu rzeczy uznaje się większą mobilność w sektorze prywatnym. Sektorami, których działanie mobbingowe dotyka najczęściej to: administracja publiczna i służby mundurowe, a także edukacja i służba zdrowia.

Z badań wynika, iż najmniej zagrożone są osoby zatrudnione w sektorze usług finansowych lub świadczące usługi budowlane, z powodu dużej rotacji pracowników.

Według danych *European Agency for Safety and Health at Work*, w Polsce mobbing jest zjawiskiem występującym relatywnie w niewielkim zakresie – Polska znajduje się dopiero na dwudziestym szóstym miejscu na trzydzieści jeden badanych krajów. Największą liczbę osób, wobec których stosowano mobbing jest w Finlandii (17% respondentów) i Holandii (12% respondentów), a najmniej we Włoszech i Bułgarii (2% respondentów)[92].

---

90 Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, Dziecko krzywdzone Teoria Badania Praktyka, nr 2/2003, s. 63

91 B. Kłos, *Mobbing*. Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa 2002.

92 M. Milczarek, Workplace *Violence and Harassment: a European Picture*, European Agency for Safety and Health at Work, 2010.

Ofiarami mobbing są głównie kobiety – w tej grupie ryzyko jest o 75% wyższe niż u mężczyzn oraz grupa pracowników powyżej 55 lat, ale nieporównywalnie w stosunku do osób poniżej 25 roku życia. Wśród grup zawodowych największe zagrożenie jest wśród specjalistów ds. wydawniczych, osoby zatrudnione w administracji, w zawodach związanych z opieką społeczną, pracownicy banków i firm ubezpieczeniowych, technicy, księgowi i informatycy. W grupie statystycznie średnio narażonej na mobbing znajdują się m.in. osoby pracujące w sektorze metalurgicznym, operatorzy maszyn i urządzeń, inżynierowie, handlowcy, sprzątaczki, służby porządkowe, rolnicy. Najmniej zagrożone przemocą w środowisku pracy są ogrodnicy, hodowcy zwierząt i rzemieślnicy. Rozróżniając pracowników fizycznych i umysłowych, częściej mobbing dotyka pracowników fizycznych (3,3%), niż pracowników umysłowych (2,9). Eskalacja mobbingu występuje wśród praktykantów, czy stażystów, którzy chcieliby podjąć pracę zawodową (4,4%)[93].

Państwa członkowskie powinny korzystać z praktyk, które są już z powodzeniem stosowane w innych państwach i skutecznie przyczyniają się tam do przeciwdziałania przemocy wobec kobiet.

[93] S.M. Litzke, H. Schuh, Stres, mobbing i wypalenie zawodowe, GWP, Gdańsk 2007.

3. SYSTEM USŁUG I INSTYTUCJI SPOŁECZNYCH W ZAKRESIE PRACY Z OSOBĄ LUB RODZINĄ Z PROBLEMEM PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE – STUDIUM PORÓWNAWCZE

Termin usług społecznych wywodzi się z teorii ekonomicznych, w których odnosi się do czynności pożytecznych związanych z pracą nieprodukcyjną, w odróżnieniu do produkcji dóbr materialnych[94]. Pomimo etymologii „usług społecznych", pojęcie to coraz częściej pojawia się w naukach społecznych.

Maksymilian Pohorille traktuje usługi społeczne „jako jedną z form świadczeń społecznych ze społecznego funduszu spożycia, który stanowi sumę różnych funduszy publicznych, funduszy organizacji społecznych i socjalnych funduszy zakładów pracy"[95].

W interpretacji Barbary Szatur – Jaworskiej usługi społeczne to forma świadczeń, którą charakteryzują następujące cechy:

- są to czynności podejmowane w celu bezpośredniego zaspokojenia ludzkich potrzeb i polegają na wytwarzaniu dóbr materialnych,
- zaspakajają indywidualne potrzeby jednostek i rodzin, choć ich jakość i dostępność mają wpływ na funkcjonowanie szerszych zbiorowości i grup społecznych,
- są finansowane, organizowane i dostarczane zarówno przez instytucje publiczne, jak i nie publiczne (prywatne),
- uzyskiwane są bezekwiwalentnie, częściowo odpłatnie lub w pełni odpłatnie[96].

---

94 A. Witkowska-Tomaszewska, K. Stanek, *Edukacja środowiskowa małych dzieci na terenach wiejskich*, [w] M. Grewiński, B. Skrzypczak, *Środowiskowe usługi społeczne – nowa perspektywa polityki i pedagogiki społecznej,* Warszawa 2011, s. 335.

95 B. Szatur-Jaworska, *Służba społeczna, Służby społeczne, Usługi społeczne – zagadnienia terminologiczne,* wykład 2009.

96 Tamże.

W odniesieniu do pomocy osobie lub rodzinie z problemem przemocy, istnieje szereg usług społecznych świadczonych zarówno przez instytucje państwowe, jak i instytucje non-profit. Sytuacja wygląda bardzo podobnie w Polsce oraz innych krajach europejskich i na świecie.

W niniejszym rozdziale chciałabym zaprezentować usługi i instytucje, które świadczą pomoc na rzecz tej kategorii uprawnionych w Polsce i na świecie.

3.1. Usługi społeczne dla ofiar przemocy

Osoby i rodziny z problemem przemocy mogą ubiegać się o pomoc i wsparcie ze strony państwa. Instytucją do tego przeznaczoną jest m.in. instytucja pomocy społecznej, natomiast rodzaj, formę i zakres proponowanej pomocy określają przepisy ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Ustawa o pomocy społecznej określa zasady i warunki przyznawania świadczeń pomocowych o charakterze pieniężnym i niepieniężnym.

Zgodnie z ustawą o świadczenia z pomocy społecznej ubiegać może się osoba lub rodzina, która spełnia dwa podstawowe kryteria:

1. kryterium podmiotowe, które odnosi się do obywatelstwa i miejsca zamieszkania/pobytu,
2. kryterium przedmiotowe dotyczące „trudnej sytuacji życiowej".

Wyżej wymienione kryteria mają charakter bezwzględnie obowiązujący, co oznacza, że niespełnienie choćby jednego z nich uniemożliwia wnioskowanie o pomoc. Jednocześnie ustawa o pomocy społecznej uzależnia prawo do niektórych rodzajów świadczeń, w szczególności świadczeń pieniężnych, od spełnienia przez osobę lub rodzinę dodatkowego kryterium, a mianowicie:

3. kryterium dochodowego, bowiem pomoc finansowa udzielana jest tylko w przypadku osób w złej/ciężkiej sytuacji materialnej.

W przypadku obcokrajowców, jeżeli umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej – prawo do pomocy społecznej przysługuje: cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczpospolitej Polskiej, posiadającym odpowiednie

zezwolenie na osiedlenie się lub zgodę na pobyt tolerowany oraz osobom mającym status uchodźcy nadany w RP. Ponadto o pomoc, ubiegać mogą się obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego przebywającym na terenie Polski, którzy uzyskali zgodę na pobyt[97].

O ile ustawodawca określił jako kryterium przedmiotowe – trudną sytuację życiową, o tyle przepisy nie definiują pojęcia, a jedynie wymieniają przykładowe problemy i okoliczności, które mogą uzasadniać objęcie osoby lub rodziny pomocą społeczną.

Wśród tych okoliczności szczególne miejsce zajmuje przemoc w rodzinie. Eksponuje się co najmniej cztery powody takiej sytuacji:

1. 1. Przemoc ze strony osoby bliskiej jest przestępstwem – bezprawnym naruszeniem integralności fizycznej i psychicznej ofiar powodującym ich pokrzywdzenie i poszkodowanie.
2. Przemoc jest często przyczyną innych wymienionych w art. 7 u.p.s problemów życiowych ofiar, w szczególności ubóstwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz problemów w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego,
3. Nadużywanie siły w stosunku do członków swojej rodziny często zintegrowane jest z uzależnieniem od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych zarówno po stronie ofiar, jak i sprawców przemocy.
4. Przemoc jest sytuacją, z którą bardzo trudno jest ofiarom samodzielnie sobie poradzić[98].

Biorąc pod uwagę **świadczenia pieniężne**, polskie prawo nie przewiduje żadnej szczególnej formy finansowej dla ofiar przemocy. Świadczeniami, o które mogą ubiegać się osoby lub rodziny z problemem przemocy, to wachlarz zasiłków oferowanych przez instytucję pomocy społecznej (m.in.: zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłek celowy o specjalny zasiłek celowy, zasiłek i pożyczka na usamodzielnienie, pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki)[99].

Osoby doznające aktów przemocy mogą ubiegać się o pomoc materialną na takich samych warunkach i zasadach jak wszystkie inne osoby w „trudnej sytuacji życiowej", a co za tym idzie muszą zatem spełniać wszystkie warunki wymagane przez prawo.

---

97 Art. 5. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593).

98 J. Różyńska, Przemoc wobec kobiet w rodzinie, Warszawa 2007, s. 57.

99 Art. 36, pkt. 1 ustawy o pomocy społecznej.

Instrumentem, który pełni rolę szczególnego wsparcia osoby lub rodziny z problemem przemocy jest zasiłek celowy. Jest to świadczenie pieniężne zależne od kryterium dochodowego, co jednocześnie degraduje możliwość wsparcia finansowego osoby o wyższym statusie ekonomicznym. Jednakże zasiłek celowy przyznawany jest w celu zaspokojenia określonej, niezbędnej potrzeby bytowej, w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków, leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw. Zasiłek ten może być przyznany w formie pieniężnej, rzeczowej lub w formie biletu kredytowanego. Dość istotne wydaje się, iż przepisy ustawy o pomocy społecznej nie określają stałej wysokości zasiłku i nie podają kryteriów ustalania tej wysokości. Wyznacznikami są tu z jednej strony sytuacja materialna osoby zgłaszającej się do instytucji pomocy społecznej, cel zasiłku oraz możliwości finansowe organu pomocowego[100].

A co w przypadku, gdy osoba doznająca przemocy ucieka od sprawcy wspólnie z małoletnimi dziećmi, którego dochody zaspakajały potrzeby rodziny?

W przypadku ofiar przemocy, istnieje furtka kryterium dochodowego. Jak wskazuje prawodawca, pomoc społeczna jest szczególną instytucją zabezpieczenia społecznego, zatem jej zadaniem jest elastyczne reagowanie na nieprzewidziane prawem sytuacje, w których sprostanie rzeczywiście przekracza możliwości i zdolności pojedynczych osób lub rodzin.

Na takie sytuacje uwagę zwrócił Naczelny Sąd Administracyjnym, który w jednym z wyroków[101] stwierdził, że organ administracji rozpatruje sprawę o przyznanie o przyznanie zasiłku celowego podmiotowi, którego dochód przekracza ustawowe kryterium, powinien zważyć na okoliczności rozpatrywania sprawy, czy też szczególnie uzasadniony przypadek uprawniający dany podmiot do otrzymania świadczenia.

Jednocześnie, art. 41 ustawy o pomocy społecznej przewiduje w uzasadnionych przypadkach (osoby lub rodziny, która przekracza ustawowe kryterium dochodowe) może uzyskać:

- specjalny bezzwrotny zasiłek celowy, którego wartość nie może przekraczać kryterium dochodowe dla osoby samotnie gospodarującej lub dochodu rodziny,
- zasiłek okresowy, pod warunkiem zwrotu części lub całości kwoty zasiłku lub wydatków na pomoc rzeczową.

[100] Art. 39. ustawy o pomocy społecznej.

[101] SA/Rz 569/97, OSS 1999, Nr 2, Poz. 45, za: I. Sierpowska, *Prawo o pomocy społecznej*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2007, s. 123.

Bezsporne jest zatem uznanie przemocy jako szczególną okoliczność, która uzasadnia przyznanie pomocy materialnej, bowiem wiele ofiar przemocy przekracza kryterium dochodowe. Natomiast z uwagi na doświadczenie oprócz innych form przemocy, również przemoc ekonomiczną, nie mają oni realnego dostępu do finansów domowych, co sprawia, że nie są w stanie zaspokoić swoich elementarnych potrzeb bytowych, jak i swoich dzieci. Wówczas możliwość otrzymania bezzwrotnego zasiłku celowego jest dla nich jedyną szansą na godne życie i wyrwanie się z krzywdzącego związku.

Świadczenia niepieniężne stanowią podstawowe świadczenia dla osób i rodzin doświadczających przemocy. Są to przede wszystkim:

- praca socjalna[102],
- poradnictwo specjalistyczne,
- interwencja kryzysowa,
- usługi psychologiczno-pedagogiczne,
- pomoc w znalezieniu bezpiecznego schronienia.

Poradnictwo wspomaga, podtrzymuje, wspiera, w zależności od sytuacji i charakteru działań naprawczych bądź profilaktycznych. Jest to działalność, która optymalizuje różne dziedziny życia oraz rozwój osobowości człowieka. Owa aktywność jest ściśle związana z ogólną koncepcją człowieka i przybiera różne formy w zależności od niej. Poradnictwo interpretuje się jako[103]:

1. Komponent złożonego procesu wspierającego dynamiczny rozwój osobowości. Porada traktowana jest jako indywidualny, bezpośredni proces pomocy, w którym doradca pomaga odbiorcy rozwiązać problem,
2. Systematyczna pomoc jednostce w tworzeniu i określaniu planów dostosowanych do sytuacji i własnych możliwości. W tym wypadku porada jest techniką pomagania, dzięki której doradca dąży do przekonania odbiorcy do właściwej samooceny i wykorzystania własnych możliwości w życiu,
3. Kierowanie jednostki w jego środowisku lokalnym,
    a. Metoda polegająca na takim prowadzeniu osoby potrzebującej pomocy, że zaczyna ona sama szukać odpowiedzi na nurtujące ją pytania. Celem działania doradcy w tym wypadku jest przygotowanie człowieka do bycia wolnym i odpowiedzialnym.

[102] Praca socjalna jako świadczenie skierowane do osób i rodzin z problemem przemocy zostanie bliżej omówiony w rozdziale IV. Praca socjalna – działania pracownika socjalnego w obszarze przemocy w Polsce i na świecie.

[103] E. Kozdrowicz, *Poradnictwo w teorii i praktyce,* [w:] *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo „Żak", Warszawa 1995, s. 319-322

Instytucja pomocy społecznej oferuje osobie lub rodzinie z problem przemocy poradnictwo: medyczne, psychologiczne, socjalne, zawodowe i rodzinne.
Najczęściej w instytucji pomocy społecznej wykorzystuje się interakcyjny model poradnictwa jako rodzaju ludzkiego działania, w którym wyróżnia się:

- dwa podmioty działania,
- przedmiot (problem do rozwiązania),
- czynności poradnicze,
- metody i środki działania,
- wyniki działania[104].

Interwencja kryzysowa to działanie doraźne, krótkoterminowe, zmierzające do udzielenia natychmiastowej pomocy osobom znajdującym się w sytuacji kryzysowej. Formy organizacyjne obejmują między innymi:

- telefony zaufania,
- zespoły interwencji kryzysowej,
- krótkotrwałą hospitalizację.

Pomoc obejmuje krótkotrwałą psychoterapię, farmakoterapię, pomoc prawną, socjalną materialną oraz ułatwienie kontaktów z innymi instytucjami[105].

W ramach interwencji kryzysowej istnieją:

- **Ośrodek Interwencji Kryzysowej** – obejmuje swym działaniem zespół interdyscyplinarnych działań, wśród których znajduje się: natychmiastowa specjalistyczna pomoc psychologiczna, a w zależności od potrzeb także poradnictwo socjalne lub prawne i w uzasadnionych sytuacjach – schronienie do 3 miesięcy.
  Ośrodek może również oferować pomoc w organizowaniu grup wsparcia i samopomocy, popularyzacji wiedzy i informacji na temat kryzysów[106].
- **Punkt Interwencji Kryzysowej** – zapewnia bezpłatną i profesjonalną pomoc w sytuacjach kryzysu, która obejmuje: konsultacje psychologiczne i pedagogiczne, porady prawne, terapia krótko- i długoterminową, warsztaty i zajęcia rozwojowe, grupy wsparcia, grupy korekcyjno-edukacyjna dla sprawców przemocy domowej[107].
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie** – służy zapewnieniu osobom dotkniętym przemocą bezpiecznego schronienia. Poza schronieniem,

---

104 E. Kozdrowicz, *Poradnictwo w teorii i praktyce*, [w:] *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo „Żak", Warszawa 1995, s. 324.
105 W. Badura-Madej, *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej,* Interart, Warszawa 1996, s. 27.
106 B. Krajewska, *Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe*, Kraków 2009, s. 94-95.
107 http://www.mopssopot.pl/pik.php, z dnia 13.05.2014 r.

osoby pracujące rozpoznają sytuację ofiary, opracowują plan pomocy i wspierają w przezwyciężeniu sytuacji kryzysowej. W Ośrodku dostępna jest pomoc medyczna, prawna, socjalna, grupy wsparcia, grupy terapeutyczne, i terapie[108].

Wyżej przedstawione instytucje o charakterze interwencyjnym oraz usługi świadczone przez nie, dostępne są przede wszystkim w ośrodkach pomocy społecznej oraz powiatowych centrach pomocy rodzinie.

W Polsce, Ośrodki Interwencji Kryzysowej prowadzi 45% PCPR-ów i 60% MOPS/MOPR-ach, Punkty Interwencji Kryzysowej funkcjonują w 35% PCPR-ach i 19% MOPS/MOPR-ów, co dziesiąty OPS, głównie ośrodki miejskie i gminne powyżej 10 tyś. mieszkańców. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, iż punkty interwencji kryzysowej przy OPS-ach najczęściej zlokalizowane są w województwie zachodniopomorskim oraz kujawsko-pomorskim, natomiast w obszarze działania PCPR-ów w regionach południowym, wschodnim oraz północno-zachodnim[109].

Usługi psychologiczno-pedagogiczne – przeznaczone są dla osób doświadczających przemocy (ofiar i świadków przemocy), a sprowadzają się przede wszystkim do diagnozy, profilaktyki, doradztwa i terapii psychologicznej, pedagogicznej w związku z doznawaniem krzywdy w sposób intencjonalny lub pośredni.

Często usługi te są świadczone bezpośrednio w instytucji pomocy społecznej, lub pod jej szyldem w punktach pomocy psychologicznej, terapeutycznej, a także świetlicach socjoterapeutycznych, środowiskowych, poradniach psychologiczno-pedagogicznych, etc.

Pomoc w znalezieniu bezpiecznego schronienia.

Z ustawy o pomocy społecznej wynika, że jednym z zadań ośrodka jest udzielenie schronienia potrzebującym. Usługa ta następuje przez przyznanie tymczasowego miejsca noclegowego w noclegowniach, schroniskach, domach dla bezdomnych i innych miejscach do tego przeznaczonych[110].

---

108 Tamże, 98-99.

109 A. Niesporek, R. Szarfenberg, *Rodziny z dziećmi, ze szczególnym uwzględnieniem rodzin, w których występuje przemoc,* [w:] R. Szarfenberg, *Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja wobec wybranych grup – diagnoza i standaryzacja usług i modeli instytucji*, Warszawa 2011, s. 239.

110 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593).

Inną formą pomocy jest mieszkanie chronione, które jednostka otrzymuje z uwagi na trudną sytuację życiową. Osoba otrzymująca wsparcie przy pomocy lokum, przygotowuje się osoba pod opieką specjalistów, do prowadzenia samodzielnego życia lub zastępującą pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę. Mieszkanie chronione zapewnia warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną[111].

Instytucja pomocy społecznej, może przy współpracy z innymi organizacjami zapewnić miejsce osobie lub rodzinie w schronisku dla kobiet doświadczających przemocy. Osoby tam przebywające mogą znaleźć bezpieczne schronienie. Ponadto w schronisku może być świadczona pomoc prawna, finansowa, pomoc w sprawach mieszkaniowych, w sprawach związanych z ochroną zdrowia oraz w sprawach zawodowych i szkoleniowych.

W Polsce funkcjonują również Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Kwestie związane z ich funkcjonowaniem określa Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej[112].

Matki z małoletnimi dziećmi oraz kobiety w ciąży doświadczające przemocy lub znajdujące się w innej sytuacji kryzysowej mogą w ramach interwencji kryzysowej znaleźć schronienie i wsparcie w domach dla matek i kobiet w ciąży. Standard podstawowych usług świadczonych przez dom obejmuje:

- zapewnienie schronienia kobietom w ciąży w okresie okołoporodowym,
- izolowanie osób ubiegających się o pomoc od sprawców przemocy,
- wspieranie w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej,
- zapobieganie marginalizacji społecznej przez umożliwienie mieszkańcom odnalezienia miejsca w społeczeństwie i powrotu do normalnego życia po odrzuceniu ich przez rodziny, partnerów czy środowisko z powodu nieoczekiwanego macierzyństwa lub przezwyciężenia sytuacji kryzysowej.

Oprócz pomocy bytowej, osoby przebywające w domu, otrzymują pomoc w zakresie opiekuńczo-wspomagającym, pomoc w załatwianiu spraw osobistych.

[111] Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593).

[112] Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r., w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży.

Istotnym punktem działalności placówki jest opracowanie i realizacja programów usamodzielnienia podopiecznych, których celem jest umożliwienie rozpoczęcia samodzielnego życia w godnych warunkach[113].

O ile przemoc w rodzinie jest zjawiskiem od lat znajdującym się w obszarze działań pomocy społecznej, o tyle zakres i charakter działań objętych przez instytucje pomocy społecznej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie określony jest przede wszystkim w przepisach ustawy o pomocy społecznej[114], ustawie **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie**[115], ale również w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r.[116].

Wyżej wspomniany akt normatywny - *ustawa o przeciwdziałaniu przemocy* w rodzinie, definiuje przemoc w rodzinie jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą"[117].

Oprócz zakresów definicyjnych, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, formułuje również kierunki i zakres zadań administracji rządowej i samorządu terytorialnego w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Ustalenia te są szczególnie istotne z punktu wiedzenia zadań pomocy społecznej, z uwagi na fakt, iż jak to wynika z ustawy o pomocy społecznej, to właśnie organy administracji rządowej i samorządowej są odpowiedzialne za zapewnianie i organizowanie takiej pomocy. Tym samym, ustawa wskazuje, iż przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a obowiązkiem władz publicznych jest zapewnienie wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększania skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie[118].

---

113 B. Krajewska, *Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe*, IMPULS, Krakó 2009, s. 95-96.

114 Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593).

115 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z dnia 20 września 2005 r., Nr 180, poz. 1493).

116 Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. (Dziennik Ustaw nr 50 poz. 259 z 8 marca 2011 r.).

117 Art. 2. Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z dnia 20 września 2005 r., Nr 180, poz. 1493).

118 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493),

Prawo w obszarze socjalnym[119] wyznacza trzy kierunki działań, które winny być realizowane przez organy władzy publicznej[120] we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi:

1. udzielanie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie,
2. oddziaływanie na osoby stosujące przemoc,
3. podnoszenie świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

Tym samym artykuł 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, wyznacza formy pomocy osobom i rodzinom z problem przemocy.

Wśród nich znajduje się[121]:

- poradnictwo medyczne, psychologiczne, prawne i socjalne,
- interwencja kryzysowa i wsparcia,
- ochrona przed dalszym krzywdzeniem poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną,
- zapewnienie, na żądanie osoby dotkniętej przemocą, bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- badanie lekarskie w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie,
- zapewnienie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu pranego do zajmowania wspólnie ze sprawcą lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

Wachlarz usług interwencyjnych, bytowych oraz terapeutyczno-wspomagających dla osób i rodzin z problemem przemocy oraz oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc określa Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacje osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. 2011 r., nr 50, poz. 259).

---

119 Art. 9 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493),

120 Ustawa wskazuje jako organy administracji rządowej i samorządowej odpowiedzialne za realizację: gminy, powiat, samorząd wojewódzki. Jednocześnie wyznacza zadania wojewody oraz obowiązki ministra do spraw zabezpieczenia społecznego. Z uwagi na metodyczny charakter publikacji oraz ogólnodostępność aktu prawnego, zostaną pominięte w niej wyznaczone zadania i obowiązki poszczególnych władz, a uwaga będzie skierowana na metody i narzędzia pracy z osobą lub rodziną dotkniętą problemem przemocy w rodzinie.

121 Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r. (Dz.U. 2005 Nr 180, poz. 1493).

Obejmuje oddziaływania w trzech obszarach[122]:

1. **Interwencyjnym**:
   - zapewnienie schronienia ofierze przemocy w rodzinie oraz dzieciom pozostającym pod jej opieką, bez skierowania i bez względu na dochód, przez okres do trzech miesięcy z możliwością przedłużenia w przypadkach uzasadnionych sytuacją.
   - ochrona ofiary przemocy w rodzinie przed osobą stosująca przemoc w rodzinie,
   - udzielanie natychmiastowej pomocy psychologicznej i prawnej oraz zorganizowanie niezwłocznie dostępu do pomocy medycznej w przypadku, gdy wymaga tego stan zdrowia ofiary przemocy w rodzinie,
   - rozpoznanie sytuacji ofiary przemocy w rodzinie i ocena ryzyka w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa ofiary lub jej dzieci pozostających pod jej opieką, a także udzielenia pomocy innej niż określona wyżej.
2. **Terapeutyczno-wspomagającym:**
   - diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
   - opracowanie indywidualnego planu pomocy ofierze przemocy w rodzinie, uwzględniającego: potrzeby, cele, metody i czas pomocy,
   - udzielanie poradnictwa: medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego,
   - prowadzenie grup wsparcia lub grup terapeutycznych dla ofiar przemocy w rodzinie,
   - prowadzenie terapii indywidualnej ukierunkowanej na wsparcie ofiary przemocy w rodzinie oraz nabycie umiejętności ochrony przed sprawcą,
   - zapewnienie dostępu do pomocy medycznej,
   - ocena sytuacji dzieci na podstawie przeprowadzonego w tej rodzinie rodzinnego wywiadu środowiskowego (art. 107 ustawy z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2009 r. nr 175, poz. 1362, z późn. zm.), i udzielanie im wsparcia lub pomocy psychologicznej oraz specjalistycznej pomocy socjoterapeutycznej i terapeutycznej,
   - udzielanie konsultacji wychowawczych.
3. **Potrzeb bytowych,** dotyczą zapewnienia:
   - całodobowego okresowego pobytu dla nie więcej niż trzydziestu osób, z zastrzeżeniem, że liczba ta może ulec zwiększeniu, zależnie od możliwości lokalowych

[122] Rozporządzenie Ministra i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływań korekcyjno-edukacyjno (Dz.U. 2011 r., nr 50, poz. 259).

specjalistycznego ośrodka dla ofiar przemocy w rodzinie oraz po uzyskaniu zgody organu prowadzącego,

- pomieszczeń do spania przeznaczonych maksymalnie dla pięciu osób, z uwzględnieniem sytuacji rodzinnej ofiary przemocy w rodzinie,
- wspólnego pomieszczenia do pobytu dziennego z miejscem zabaw dla dzieci i miejsca do nauki,
- ogólnodostępnych łazienek, wyposażonych w sposób umożliwiający korzystanie zarówno przez osoby dorosłe, jak i dzieci, odpowiednio jedna łazienka na pięć osób,
- miejsca prania i suszenia,
- ogólnodostępnej kuchni,
- wyżywienia, odzieży i obuwia,
- środków higieny osobistej i środków czynności.

Usługi w zakresie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych zostały zawarte w jednym z załączników do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

3.2. Działania wobec sprawców przemocy

W latach 70. XX wieku zaczęto zwracać się ku diagnozie i terapeutycznym problemom związanym z leczeniem sprawców przemocy w rodzinie. W ramach popularnego wówczas ruchu feministycznego na rzecz i potrzeb kobiet zaczęły rozwijać się równocześnie programy interwencyjne wobec mężczyzn – sprawców przemocy.

Pierwsza grupa powstała z inicjatywy ośmiu mężczyzn, przyjaciół aktywnych feministek w Bostonie o nazwie EMERGE, która zajęła się organizowaniem usług dla sprawców przemocy. Grupowe formy leczenia sprawców przemocy były odpowiedzią na frustracje pracowników schronisk dla bitych kobiet, wywołane częstymi ich powrotami do swoich sprawców i powtarzającymi się zdarzeniami agresywnych zachowań. Zauważono również, że mężczyźni w nowych związkach z kobietami również stosowali przemoc.

Wówczas to, okazało się, że najważniejsze dla podejmowania działań terapeutycznych wobec sprawców przemocy w rodzinie okazuje się określenie sposobu rozumienia przemocy między bliskimi w rodzinie[123].

[123] K. Łuka, *Działania podejmowane wobec sprawców przemocy*, [w:] J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie*. Wybrane aspekty, Stalowa Wola 2010, s. 81-82.

Z upływem lat i doświadczeń w pracy ze sprawcami przemocy, utrwalił się pogląd, że sprawcy przemocy w rodzinie stanowią odrębną grupę. Oni również wymagają specjalistycznych programów terapeutycznych. Tradycyjne podejścia terapeutyczne nie są wystarczające do ich leczenia, ponieważ pomoc w środowisku jest czymś więcej niż wynikiem patologii indywidualnej sprawcy czy dysfunkcjonalnego układu. Oprócz aspektów psychologicznych, terapeuta zajmujący się grupą osób winnych za przemoc, powinien uwzględnić w swoich oddziaływaniach także aspekt społeczny. Oznacza to, że powinien brać pod uwagę postawy i przekonania w odniesieniu do roli i praw kobiet, a także sprawy bezpieczeństwa ofiary. Pojawia się tez sugestia, że leczenie sprawców przemocy powinno przebiegać w dwóch etapach:

- Pierwszy etap podstawowy – charakteryzuje się tym, iż terapia koncentruje się na problemie zachowań agresywnych sprawcy i jego odpowiedzialności za przemoc,
- Drugi etap – to leczenie innych problemów osobowościowych.

Istotne jest, aby dopiero po ukończeniu podstawowego leczenia może być rozpoczęta terapia nastawiona na indywidualną patologię jednostki.

Wśród programów dla sprawców przemocy należy zwrócić uwagę na:

- **The Duluth Curriculum**

  Program *The Duluth Curriculum* jest częścią składową programu „Domestic Abuse Intervention Project of Duluth", który powstał na początku lat 80. XX wieku w Minnesocie w Stanach Zjednoczonych. Założeniem programu było skupienie i skoordynowanie różnych działań w społeczności wobec problemu przemocy jako przejawu męskiej władzy i kontroli nad kobietą. Według autorów projektu, przemocą jest nie tylko fizyczne znęcanie się, ale także groźby, izolowanie, upokarzanie, stosowanie przymusu. Program ma charakter psycho-edukacyjny u prowadzony jest dyrektywnie. Na spotkaniach grupowych, w pierwszej kolejności prowadzący przedstawia tematy związane z problemem zaufania, szacunku, wsparcia, partnerstwa i umiejętności negocjacji. Na każdy z tematów poświęcone jest kilka sesji. Każde spotkanie rozpoczyna się prezentacją filmu obrazującego zachowanie, które jest związane przemocą. Kolejnym krokiem jest omówienie przez każdego z uczestników swoich spostrzeżeń w odniesieniu do przedstawionego materiału. Na kolejnych spotkaniach, sprawca przemocy opisuje swoje własne kontrolujące zachowania, a następnie wszyscy poszukują alternatywnych zachowań dla siebie[124].

[124] Informacje na podstawie: http://www.neww.org.pl/download/Leczenia_sprawcow_przemocy_rodzinie.pdf

- **Emerge**

  Program opracowany został w Cambridge w Massachusetts. „Emerge" zawiera więcej elementów psychoterapeutycznych. Każdego uczestnika starannie wprowadza się w grupę, następnie prosi o przedstawienie i opisanie zdarzenia z użyciem przemocy, który stał się bezpośrednią przyczyną udziału w programie. Terapeuta, celowo zachęca sprawcę do szczegółowego omówienia aktu przemocy, a kolejnym krokiem jest analiza zachowań osoby z minionego tygodnia. Na spotkaniach dyskutuje się na temat nie tylko zachowań agresywnych w relacji partnerskiej, ale także realacje między nimi. Wśród proponowanych technik uczących podmiotowego traktowania partnera jest mówienie o partnerce, używając jej imienia, a nie tylko określając ja poprzez rodzaj relacji, np. „moja zona". Zadaniem każdego uczestnika grupy jest sformułowanie swoich indywidualnych pobudek zawiązanych z charakterystycznymi dla siebie krzywdzącymi zachowaniami, np. ekstremalną zazdrością, nieposłuszeństwem, etc. Przedstawione przez uczestników cele są omawiane w grupie, a następnie dyskutuje się na temat sposobów wprowadzania innych zachowań, które nie mają znamion przemocy[125].

- **Amend**

  Program ma charakter długoterminowy i skład się z etapów. Pierwsze dwa stadium trwają kilka miesięcy i nastawione są na psychoedukację i pracę z mechanizmem zaprzeczania sprawcy. Trzeci etap obejmuje kolejne kilka miesięcy pracy w zaawansowanej grupie terapeutycznej, podczas których sprawca przemocy rozpoznawać własne racjonalizacje związane z przemocą i zaczyna mówić prawdę. Wówczas zachęca się również uczestników grupy do budowania sieci wsparcia, która pozwoli na unikanie stosowania przemocy w przyszłości. Ostatnie stadium leczenia jest dopiero początkiem rzeczywistych zmian. W tym okresie uczestnicy dostają więcej wsparcia i są motywowani do zaangażowania się w różne działania na rzecz przeciwdziałania przemocy.

Efektywność programu mierzona jest przypadkami, które zaprzestały używania przemocy w stosunku do najbliższych osób. Są jednak tacy, który sukces upatrują w zmniejszeniu częstotliwości i intensyfikacji zachowań z użyciem przemocy. Innymi dodatkowymi wskaźnikami efektywności leczenia może być wzrost pozytywnych, opiekuńczych zachowań, poprawa samopoczucia ofiary i dzieci, zaprzestanie picia alkoholu, poprawa stanu psychicznego, zmiana postaw i przekonań na temat przemocy i roli kobiet. Problem stanowi ewaluacja oddziaływań terapeutycznych, z uwagi na źródła informacji. Jedni

[125] Informacje na podstawie: http://www.neww.org.pl/download/Leczenia_sprawcow_przemocy_rodzinie.pdf

korzystają z przekazu samych sprawców, inni natomiast z informacji od najbliższych oraz danych policji[126].

3.2.1. Prawo karne wobec sprawców przemocy

W Polsce, skuteczne przeciwdziałanie przemocy rozumie się jako bezwzględne karanie osób stosujących przemoc, w następnym dopiero kroku jest podejmowanie innych działań mających na celu zapobieganiu temu zjawisku. Podstawowym celem profilaktyki i walki z przemocą powinno być bowiem jej wyeliminowanie, a dopiero później – leczenie jej skutków poprzez świadczenie pomocy ofiarom, stąd też kolejną instytucją, która zajmuje się tym problemem są **sądy**, które oprócz karania sprawców, wyznaczają zakres kompetencji innym instytucjom.

W myśl prawa, przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna wobec innych ludzi jest przestępstwem, a postępowanie i przewidziana kara wobec osoby stosującej reguluje Kodeks karny. W przypadku gdy sprawca stosuje przemoc fizyczną lub psychiczną, a jego zachowanie jest systematyczne i stałe, wówczas kwalifikowane jest jako przestępstwo znęcania się nad osobą najbliższą i ścigane z art. 207 Kodeksu karnego (k.k.)[127]:

§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższa lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1. połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1. jest targniecie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

W sytuacji, gdy przemoc fizyczna wobec osoby najbliższej ma charakter jednorazowy lub brak jest dowodów na jej powtarzalność, może być ona rozpatrywana w świetle przepisów mówiących o naruszeniu czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, a nawet naruszeniu nietykalności cielesnej. W zależności od skutku działania sprawcy: od ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci m.in.: ciężkiego narządu ciała (art. 156 § 1 k.k.), naruszeniu czynności ciała i rozstroju zdrowia poniżej 7 dni (art.. 157 k.k.), do naruszenia

[126] K. Łuka, *Działania podejmowane wobec sprawców przemocy,* [w:] J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Stalowa Wola 2010, s. 84.

[127] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (Dz.U. 1997, Nr 88 poz. 553).

nietykalności cielesnej (art. 217 § 1 k.k.) – różna jest odpowiedzialność sprawcy i zagrożenie karą oraz tryb ścigania[128].

Znęcanie się nad osobą najbliższą ujęte w art. 207 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu (z oskarżenia publicznego). Przepis ten wskazuje, że organy ścigania - policja i prokuratura, jeśli posiadają wiedzę lub jakikolwiek sposób zostały powiadomione o popełnienia tego przestępstwa, są zobligowane do wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego. Jednocześnie, do zainicjowania ścigania osoby znęcającej się nie jest potrzebny wniosek osoby pokrzywdzonej – ofiary przemocy. Zgłoszenie może nastąpić ze strony osoby prywatnej (sąsiad, członek rodziny), osoba prowadząca prywatną praktykę zawodową (m.in. psycholog, prawnik, terapeuta), lub przedstawiciel służby publicznej, np. kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, wychowawca w placówce opiekuńczo-wychowawczej, pracownik socjalny. Każdy, kto posiada wiedzę i istotne informacje na temat popełnionego przestępstwa ściganego z urzędu, ma obowiązek niezwłocznie poinformować o tym organy ścigania.

Jednakże charakter obowiązku zgłoszenia jest różny w zależności od tego czy jest się osobą prywatną czy tez osobą reprezentującą instytucje państwowe i samorządowe. Zgodnie z art. 304 k.k[129].:

§ 1. Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora Lu policję. Przepis art. 191 § 3 stosuje się odpowiednio.

§ 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu są zobowiązane do niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów przestępstwa.

Przepis ten wskazuje, że każdy obywatel ma społeczny obowiązek informowania stosownych organów i władz o wiadomych przypadkach przemocy w stosunku do osób i odgrywających się w domach rodzinnych. Na instytucjach publicznych jest to nie tyle obowiązek społeczny, co obowiązek prawny. Powinność tą potwierdza art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, który głosi: „Osoby które w związku z wykonywaniem swoich

[128] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (Dz.U. 1997, Nr 88 poz. 553).
[129] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (Dz.U. 1997, Nr 88 poz. 553).

obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy, powinny niezwłocznie zawiadomić policję lub prokuratora"[130].

Artykuł ten nie tylko przypomina o obowiązku informowania zawartym w art. 304 k.p.k.[131], ale również rozszerza zakres podmiotów uprawnionych do działania. Zgodnie z art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie obowiązek niezwłocznego zawiadamiania policji lub prokuratury ciąży nie tylko na osoby reprezentujące instytucje państwowe i samorządowe (m.in. kierownicy lub dyrektorzy ośrodków pomocy społecznej, ale również na pracownikach tych instytucji, którzy w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięli podejrzenie o tym, że w danej rodzinie dochodzi do przemocy. Na uwagę zasługuje to, iż obowiązek informowania organów ścigania nałożony przez art. 12 u.p.p.r. dotyczy zatem wszystkich zachowań sprawców, które popadają pod definicję przemocy w rodzinie zawartą w art. 2 § 2 u.p.p.r., a nie tylko o zachowaniach systematycznych i ciągłych w czasie o znamionach przemocy psychicznej lub/i fizycznej, dotyczy to również aktów jednorazowych oraz naruszających wolność seksualną ofiar.

W odniesieniu do przemocy seksualnej, polskie prawo, tak jak na całym świecie, uznaje współżycie seksualne między członkami rodziny – kazirodztwo – za przestępstwo. Zgodnie z art. 201 k.k.: Kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego (tj. rodzica, dziadka, pradziadka), zstępnego (tj. dziecka, wnuka, prawnuka), przysposobionego, (tj. osoby adoptowanej) lub przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Bez względu na to czy współżycie seksualne pomiędzy członkami rodziny odbywa się za obopólną zgodą czy z użyciem przemocy, kazirodztwo jest przestępstwem. Jednocześnie, w sytuacji, gdy odbywa się to pod wpływem użycia siły, przestępstwo takie może być ścigane jako przestępstwo zgwałcenia. Gwałt w rodzinie – zarówno gwałt kazirodczy, jak i gwałt w małżeństwie – jest takim samym przestępstwem jak gwałt ze strony trzeciej. Według art. 197 k.k.:

§ 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od 2 lat do 12.

§ 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności na czas od 6 miesięcy do lat 8.

---

130 Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r. (Dz.U. 2005 Nr 180, poz. 1493).

131 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555).

§ 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia wspólnie z inną osobą, podlega pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.
§ 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1-3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż lat 5.

Przestępstwo zgwałcenia jest przestępstwem ściganym na wniosek osoby pokrzywdzonej. Oznacza to, że organ ścigania nie podejmie żadnych działań (poza czynnościami sprawdzającymi), dopóki osoba zgwałcona nie złoży wniosku o ściganie. W przypadku, gdy ofiarą gwałtu jest osoba małoletnia powyżej 15 roku życia, wniosek o ściganie składa za nią rodzic lub opiekun prawny. Jeżeli żadne z rodziców nie chce złożyć takiego wniosku, co może mieć miejsce na przykład w przypadku, gdy sprawcą czynu jest ktoś z rodziny (ojciec, wujek, dziadek), a matka nie chce narażać tych osób na odpowiedzialność karną, prokurator zwraca się do właściwego sądu rodzinnego o zobowiązanie rodzica (opiekuna prawnego) dziecka do złożenia takiego wniosku. Jeżeli i to nie przynosi skutku, prokurator wszczyna postępowanie na podstawie postanowienia sądu rodzinnego. O procederze jakim jest gwałt, może powiadomić prokuratora każda osoba, w szczególności pracownik socjalny, nauczyciel lub pedagog szkolny.

Wyżej przedstawione zasady mają zastosowanie, gdy ofiarą gwałtu jest osoba dorosłą albo osoba małoletnia, która ukończyła lat 15, ale nie ukończyła lat 18. Polskie prawo uznaje bowiem za przestępstwo każde współżycie seksualne z osobą poniżej 15 roku życia, bez względu na to, czy do stosunku lub innej czynności seksualnej doszło za zgodą osoby małoletniej, czy tez w efekcie podstępu, manipulacji czy groźby, i bez względu na to, kto jest inicjatorem takiego zachowania.

Zgodnie z art. 200 k.k.:
§ 1. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.
§ 2. Tej samej karze podlega, kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej.

Podstawą regulacji tej kwestii, jest przekonanie, że wczesna inicjacja jest krzywdząca zarówno dla zdrowia fizycznego, jak i psychicznego dziecka. Warto natomiast pamiętać, że w przeciwieństwie do przestępstwa z art. 197 k.k., przestępstwo z art. 200 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła do polskiego prawa karnego dwa nowe instrumenty odseparowania ofiar od sprawców przemocy:

- Nakaz opuszczenia przez osobę stosującą przemoc mieszkania zajmowanego wspólnie z ofiarą, oraz
- Nakaz kontaktowania się z ofiarą tylko w szczegółowo określony sposób.

Instrumenty te mogą być stosowane wyłącznie przez sąd zarówno na etapie postępowania przygotowawczego (na wniosek prokuratora), jak i w fazie wyrokowania.

Zgodnie z art. 14 u.p.p.r., jeżeli zachodzą przesłanki dla zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego przestępstwo z użyciem przemocy w rodzinie, sąd może zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór policji, pod warunkiem, że oskarżony opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym, w wyznaczonym przez sąd terminie, i określi miejsce pobytu. W razie opuszczenia lokalu, sąd może nakazać sprawcy powstrzymywanie się od kontaktu z ofiarą w określony sposób.

Artykuł 13 u.p.p.r. wskazuje, że umarzając warunkowo postępowanie karne wobec sprawcy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny albo zawieszając wykonanie kary za takie przestępstwo, sąd może nałożyć na sprawcę przemocy obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób oraz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Nakładając taki obowiązek, sąd określa sposób kontaktu skazanego z pokrzywdzonym, a tym może także zakazać zbliżania się skazanego do pokrzywdzonego w określonych okolicznościach.

3.2.2. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy

Istotną zmianą, wprowadzoną przez ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w działaniach skierowanych do sprawców przemocy są oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. Cel i sposób realizacji tych działań określa rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 6 lipca 2006 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych[132].

[132] Dz. U. 2006, Nr 127, poz. 890.

Zgodnie z rozporządzeniem, oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mają na celu:

- powstrzymanie osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem tej przemocy,
- rozwijanie umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;
- kształtowanie umiejętności wychowawczych wobec dzieci bez używania przemocy,
- uznanie przez osobę stosująca przemoc w rodzinie faktu stosowania tej przemocy,
- zdobycie i podniesienie wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie.

Oddziaływania te kierowane są w szczególności do osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym. W programie tym mogą być zobligowane również osoby stosujące przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii uzależnienia od alkoholu lub narkotyków. W tym wypadku, udział w programie może być uzupełnieniem podstawowej terapii. Uczestnikami mogą być również osoby, które się dobrowolnie zgłosiły.

Należy podkreślić, iż oddziaływania korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy odbywają się w miejscach innych te, w których ofiary otrzymują pomoc i wsparcie.

Przebieg i efekty oddziaływań są objęte badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki są wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem dalszych metod oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

3.2.3. Leczenie uzależnionych sprawców przemocy

Wśród opinii społecznej funkcjonuje pogląd, że przemoc stosują wyłącznie osoby uzależnione od alkoholu[133]. Niestety, przekonanie to nie ma uzasadnienia ani w badaniach naukowych, ani w oficjalnych statystykach. Uzależnienie od alkoholu nie jest przyczyną znęcania się nad innymi, a stanowi jedynie czynnik ryzyka, czyli okoliczność zwiększającą prawdopodobieństwo, że w danej rodzinie dojedzie do przemocy.

[133] Szersze informacje nt. przyczyn wystąpienia przemocy na stronie 117-118 niniejszej publikacji. W miejscu tym czytelnik znajdzie również informację o tym, iż informacja, iż alkohol jest przyczyną wystapienia przemocy uznawane jest jako stereotyp.

Szacuje się, że ryzyko występowania przemocy w rodzinie jest 3,6 razy większe w domach, w których mężczyźni nadużywają alkoholu[134].

Badania Kai Pernanena, wynika, że istnieją trzy powody, dla których alkohol może wzmacniać zachowania przemocowe:

- alkohol redukuje zahamowania i wyzwala zachowania przestępcze, dewiacyjne,
- alkohol zmienia aktywność neuroprzekaźników, co wiąże się z rozwojem zachowań agresywnych,
- przewlekły alkoholizm prowadzi do dysfunkcji kory mózgowej, szczególnie płata skroniowego, co również sprzyja patologii zachowania[135].

Badania prowadzone przez K. Permanena pokazują, że uzależnienie od alkoholu uszkadza mechanizm psychosomatyczny, co z kolei wzmaga rozwój drażliwości i agresywności, czego konsekwencją mogą być zachowania przemocowe.

Zatem, można wysnuć wniosek, że nie ma prostej zależności miedzy piciem alkoholu a przemocą. Ponadto, nie wszyscy uzależnieni znęcają się nad innymi, gdyż w wielu przypadkach robią to abstynenci.

W związku faktem, iż nadużywanie alkoholu stanowi ryzyko wystąpienia sprzężonych patologii (w tym przemocy), a jej eliminacja stanowi jeden z elementów przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Czynnik ten znajduje odzwierciedlenie w aktach wykonawczych ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych (§ 6) stwierdza, że osobę stosującą przemoc w rodzinie, u której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu lub innych środków odurzających, a także substancji psychotropowych albo środków zastępczych) kieruje się przede wszystkim na terapię uzależnień. Tym samym, sprawca może być zobowiązany do poddania się leczeniu odwykowemu przez sąd karny orzekający w sprawie znęcania się przez niego nad osobami najbliższymi. Sprawcy nadużywający alkoholu mogą zostać zobowiązani do poddania się przymusowemu leczeniu odwykowemu na zasadach określonych w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi[136].

---

134 D. N. Kyriacou, D.Anglin, E. Taliaferro, S. Stone, T. Tubb, J. A. Linden, R. Muellean, E. Barton, J. F. Kraus, *Risk factors for injury to women from domestic violence*, The New England Journal of Medicine 1999, no. 341, s. 1892-1898.

135 K. Pernamen, *Alkohol and Human Violence*, The Guilford Press, New York 1991.

136 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. (Dz. U. 2002 r. Nr 147 poz. 1231), art. 23.

W myśl art. 24 ustawy, osobę, która w związku z nadużywaniem alkoholu powoduje rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchyla się od pracy albo systematycznie zakłóca spokój lub porządek publiczny, kieruje się na badanie przez biegłego w celu wydania opinii, czy jest uzależniona od alkoholu I wskazania rodzaju zakładu leczniczego. Skierowanie takie wydaje gminna komisja ds. Rozwiązywania problemów alkoholowych właściwa według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, na jej wniosek lub z własnej inicjatywy. Jeżeli diagnoza jest pozytywna (tzn. osoba jest uzależniona), może ona zostać zobowiązana przez sąd rejonowy, właściwy ze względu na jej miejsce zamieszkania lub pobytu, do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego. Wówczas sąd wszczyna postępowanie na wniosek gminnej/dzielnicowej komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratury. Do wniosku dołączony musi być zebrana dokumentacja wraz z opinią biegłego, jeżeli badanie przez biegłego, poddania się obserwacji w zakładzie leczniczym lub do poddania się leczeniu odwykowemu nie chce się dobrowolnie poddać się tym czynnościom, sąd może zarządzić ich realizację poprzez przymusowe doprowadzenie osoby uzależnionej przez policję do danej placówki lecznictwa odwykowego.

3.2.4. Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci

Szczególne znaczenie w systemach ochrony dzieci przed przemocą i zaniedbywaniem mają sądy rodzinne i dla nieletnich. Zadaniem ich jest reagowanie na każdą informację dotyczącą wszelkich nieprawidłowości w opiece nad dzieckiem oraz naruszania dóbr dziecka. W sprawach dotyczących zagrożenia dobra małoletnich sądy rodzinne i dla nieletnich, samodzielnie podejmują czynności procesowe i wydają postanowienia konieczne dla zabezpieczenia dobra dziecka.

Źródłem informacji o zagrażającej dobru dziecka może być dowolna osoba lub instytucja: krewny dziecka, sąsiad, kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, pracownik socjalny, policjant, prokurator, sąd karny. Każdy, kto posiada taką wiedzę, ma obowiązek zawiadomić właściwy sąd opiekuńczy. Obowiązek ten wynika z przepisów kodeksu postępowania cywilnego (Art. 576 k.p.c.)[137].

Po uzyskaniu informacji o przemocy wobec dziecka, sąd rodzinny bada sytuację dziecka w miejscu jego zamieszkania i podejmuje odpowiednie kroki. Przede wszystkim

[137] Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964 Nr 43 poz 296)

kurator sądowy przeprowadza osobisty wywiad w miejscu zamieszkania dziecka. Wywiad obejmuje:

- wizytę w mieszkaniu rodziny,
- rozmowę z dzieckiem, rodzicami, sąsiadami,
- spotkanie z nauczycielami dziecka.

Uzyskawszy wszystkie niezbędne informacje, sąd wzywa rodziców bądź opiekunów dziecka, w uzasadnionych przypadkach osobę, która złożyła wniosek do sądu. Sąd rodzinny może:

- przeprowadzić rozmowę wyjaśniającą i ostrzegawczą z rodzicami,
- pouczyć rodziców na temat wykonywania władzy rodzicielskiej lub
- ograniczyć władzę rodzicielską poprzez umieszczenie dziecka w odpowiedniej placówce opiekuńczej, rodzinie zastępczej albo poddać nadzorowi kuratora sądowego.

W przypadku, gdy sąd uzna, iż władza rodzicielska wobec dziecka została poważnie nadużyta lub istnieją trwałe przeszkody w jej wykonywaniu, orzeka pozbawienie władzy rodzicielskiej. Wówczas musi ustanowić opiekuna prawnego dziecka.

3.3. Organizacje pozarządowe – usługi społeczne w obszarze przemocy wobec osób i rodzin z problemem przemocy

Coraz bardziej istotną rolę w działaniach pomocowych w Polsce pełnią **organizacje pozarządowe.** Sektor organizacji pozarządowych profesjonalizuje się, a w tych przemianach ogromną rolę odgrywają pracownicy socjalni, którzy wzmacniają struktury i powiązania samopomocy i pomocy wzajemnej, wspierający jednostki, rodziny i grupy w trudzie usamodzielniania się. Pośród ideologii i teorii demokratycznych wspierających rozwój działalności organizacji pozarządowych, niektóre w istotny sposób podkreślają znaczenie inicjatyw społecznych w kształtowaniu nowej rzeczywistości obywatelskiego uczestnictwa. Aktywni i świadomi obywatele potwierdzający wysoki poziom podmiotowości społecznej, ekonomicznej i politycznej, który wyraża się m.in. poprzez tworzone przez nich instytucje i organizacje zdolne artykułujące funkcje i zadania służące zaspokajaniu potrzeb społecznych.

Warto podkreślić, że sektor organizacji pozarządowych personalizuje się, a społecznicy stają się coraz bardziej doświadczeni, coraz więcej środków przeznaczonych jest na programy pomocowe. Rośnie także liczna organizacji, a wolontariat staje się coraz bardziej popularny. Rozwój III sektora jest nie tylko ważny z dla ogółu, ale także dla osób zatrudnionych w sektorze publicznym. Odnosząc się do instytucji pomocy społecznej, dla pracownika

Tabela 9. Pomoc dla kobiet - ofiar przemocy we Francji

RODZAJ USŁUGI	OPIS	PODSTWA PRAWNA/ ISTNIEJĄCE STANDARDY
Usługi informacji, poradnictwa, grupy wsparcia	Poradnictwo specjalistyczne (psycholog, prawnik). Usługi świadczone są przez departamentalne wydziały pomocy rodzinie, a szczególnie organizacje pozarządowe. Zindywidualizowane opieka i praca socjalna, poradnictwo, wsparcie psychologiczne, uczestnictwo w grupach wsparcia, grupy samopomocowe.	Kodeks rodzinny i pomocy społecznej, Karta praw osoby korzystającej z pomocy społecznej (str. 8 opracowania).
Telefon alarmowe dla kobiet	Finansowany przez ministra ds. Spójności społecznej i równości i prowadzony przez Krajowe Stowarzyszenie Solidarność Kobiet. Służy on nie tylko ofiarom, ale i świadkom przemocy. Celem jest wysłuchanie kobiet oraz poradnictwo i edukacja w zakresie przysługujących praw. Obsługa takiego telefonu zaufania wymaga profesjonalizmu, dyskrecji, musi być spersonalizowania po to, aby kobieta znajdująca się w trudnej sytuacji życiowej zechciała skorzystać z dostępnych form pomocy. Osoby pracujące przy obsłudze telefonu (wyłącznie kobiety) muszą być odpowiednio przygotowane do tej pracy, przeszkolone w zakresie obsługi, poradnictwa, komunikacji interpersonalnej. Poza tym, w wielu departamentach powstają regionalne oddziały telefonu zaufania, do których osoba dzwoniąca jest łączona automatycznie w zależności od miejsca, z którego dzwoni.	RDAS – departamentalne regulaminy pomocy społecznej oraz departamentalny program na rzecz ochrony dzieci. Karta Obywatela „Label Marianne" (pkt II.2 opracowania).
Pomoc mieszkaniowa	Ważną formą pomocy kobietom i rodzinom w sytuacjach kryzysowych jest zapewnienie schronienia. W ramach pomocy społecznej prowadzone są ośrodki interwencyjne oraz schroniska/mieszkania przyjmujące kobiety i/lub matki z dzieckiem (Centre d'accueil m Re-enfant, zwane również Centre maternel) lub ośrodki zakwaterowania i resocjalizacji (Centres d'hébergement et de réadaptation socjale –CHRSI). Fianasowane są przez departamentalne służby pomocy społecznej dziecku (Aide Sociale a l'Enfance, ASE) i pomagają potrzebującym wsparcia materialnego i/lub psychologicznego kobietom w ciąży i samotnym matkom z dzieckiem/dziećmi. Ośrodki te oferują miejsce do zamieszkania i wsparcie socjalne i psychologiczne kobietom i ich rodzinom. Istnieją dwa rodzaje takich ośrodków: Grupowe – tj. oferujące wspólne zamieszkiwanie w ośrodku zajmującym oddzielny budynek (89% ogółu tego typu placówek), a kobietom oferowane są oddzielne pokoje, studia lub samodzielne mieszkania, Rozproszone – (11%), tj. samodzielne mieszkania chronione, z bardziej komfortowymi warunkami do życia. Coraz popularniejszą formą są samodzielne mieszkania, w których utrzymaniu beneficjentki muszą uczestniczyć (np. ze środków z zasiłków). Blisko połowa tego typu placówek jest zarządzana przez organizacje pozarządowe. Placówki te zatrudniają stały personel: wychowawców, doradców ekonomicznych i rodzinnych, psychologów. Ich praca polega na przygotowaniu kobiety do roli matki, pomocy w opracowaniu przez klientkę projektu na życie, który przybiera charakter umowy między matką a specjalistami (z jednej strony gwarantując jej samodzielność, z drugiej poczucie bezpieczeństwa), pomocy w tworzeniu (lub odbudowaniu) więzi między matką a dzieckiem, pomocy materialnej w organizacji życia codziennego, pomocy w reintegracji społecznej i zawodowej. Warunki przyjęcia do takiej placówki oraz czas pobytu (zwyczajowo 6 miesięcy z możliwością przedłużania) zależą od decyzji rady generalnej.	Ww. akty prawne, Karta oraz poradnik Obowiązki instytucji świadczących usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze w zapobieganiu i udzielaniu pomocy w sytuacjach przemocy w rodzinie. (ANESM) (opis – pkt III.3.3) Regulaminy CCAS – ośrodków pomocy społecznej. Projekty organizacji pozarządowych dofinansowywane, zlecane przez samorządy lub kasy ubezpieczeń.

Źródło: B. Ciepła, Standardy świadczenia usług z zakresu pomocy i integracji społecznej we Francji, publikacja finansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

socjalnego ważne jest z jakim potencjalnym partnerem ma do czynienia, ile i jakich organizacji istnieje, jak jest ich charakterystyka i na co można liczyć, co rozwijać, z czego można skorzystać w działaniach pomocowych[138].

Organizacje pozarządowe pełnią wiele ważnych funkcji w stosunku do państwa, środowiska i jednostki oraz zadania o charakterze interwencyjnym, opiekuńczym, wspierającym, pomocowym i profilaktycznym.

W Polsce jest kilka organizacji pozarządowych, które zajmują się pomocą i wsparciem osoby i rodziny z problemem przemocy.

Jedną z nich jest **Fundacja Centrum Praw Kobiet, której misją jest działanie na rzecz równego statusu kobiet i mężczyzn w życiu publicznym oraz w rodzinie. Działania fundacji opierają się na przekonaniu, ze prawa kobiet są niezbywalną, integralną i niepodzielną częścią fundamentalnych praw człowieka** i podstawowych wolności, a przemoc wobec kobiet niezależnie od tego czy sprawcą jest osoba prywatna, grupa społeczna czy państwo, stanowi naruszanie praw człowieka. Centrum Praw Kobiet rozumie rozróżnia przemoc fizyczną, psychiczną i seksualną oraz przemoc ekonomiczną. Jednym z zadań fundacji jest zapewnienie kobietom i mężczyznom równych szans i możliwości realizacji ich potrzeb i aspiracji życiowych w sferze publicznej**, w pracy i w życiu osobistym.**

Fundacja podejmuje najróżniejsze, nierzadko innowacyjne działania, zarówno na scenie krajowej, jak i międzynarodowej – w instytucjach takich jak rząd i Sejm RP, Rada Europy i Parlament Europejski. Są również założycielkami i aktywnymi członkiniami kilku organizacji międzynarodowych, wśród których wymienić trzeba przede wszystkim naszego głównego partnera zagranicznego, jakim jest Europejska Sieć Kobiet Przeciwko Przemocy Wobec Kobiet (WAVE). Jednocześnie fundacja współpracuje również m.in. z Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), European Women's Lobby, Women, Law and Development International, Network of East West Women i wieloma innymi organizacjami zajmującymi się prawami kobiet. W Polsce współpracują z organizacjami kobiecymi, takimi jak Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Ośrodek Informacji Środowisk Kobiecych i Europejska Inicjatywa Feministyczna, Centrum Promocji Kobiet organizacje zwalczające przemoc w rodzinie, jak Niebieska Linia, stowarzyszenia pracodawców oraz

[138] A. Naumiuk, *Funkcje organizacji pozarządowych ze szczególnym uwzględnieniem organizacji działających na polu pomocy społecznej,* [w:] M. Bąkiewicz, M. Grewiński, P*raca socjalna w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2009, s. 34-40.

wiele innych instytucji i organizacji, w tym m.in. Towarzystwo Humanistyczne, samorządy różnych dzielnic Warszawy i wiele innych lokalnych samorządów, ośrodków kultury, zakłady karne dla kobiet w Lublińcu, szkoły wyższe itd[139].

Jednocześnie Fundacja Centrum Praw Kobiet Głównym, skupia swoje oddziaływania na rzecz:

1. poprawy funkcjonowania kobiet doznających przemocy oraz ich dzieci w sferze zdrowia psychicznego i pełnionych ról społecznych, poprzez:
   - zapewnienie kompleksowej i interdyscyplinarnej pomocy kobietom doznającym przemocy oraz ich dzieciom,
   - wszechstronne wsparcie interwencyjne dla kobiet i dzieci w kryzysie w związku z doznaną przemocą
   - zapewnienie pomocy psychologicznej kobietom, które doznawały przemocy w przeszłości.
2. wzmocnienia współpracy z innymi instytucjami/organizacjami działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy, w tym z dzielnicowymi Zespołami Interdyscyplinarnymi[140].

Fundacja świadczy pomoc psychologiczną, prawną, socjalną oraz aktywizację zawodową, a także z jej inicjatywy działa Telefon Zaufania dla ofiar przemocy.

Inną instytucją realizującą zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie na zlecenie wielu instytucji państwowych i samorządowych oraz zagranicznych jest **Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia"**. Jest to placówka Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. W pogotowiu działa specjalny telefon informacyjno-interwencyjny, pod nazwą „Niebieska Linia". Do zadań pogotowia należy przede wszystkim:

- gromadzenie danych na temat przemocy w rodzinie,
- prowadzenie ewidencji instytucji i organizacji udzielających pomocy ofiarom przemocy w rodzinie,
- uczestnictwo w przygotowaniu procedur interwencyjnych, prowadzenie szkoleń[141].

---

139 Informacje na podstawie: strony internetowej Fundacji Centrum Praw Kobiet, http://www.cpk.org.pl/1,strona-glowna.html

140 Informacje na podstawie: strony internetowej Fundacji Centrum Praw Kobiet, http://www.cpk.org.pl/1,strona-glowna.html

141 J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2001, s. 210-211.

Zadania realizowane przez Pogotowie obejmują zatem wiele form. Jedną z nich jest Ogólnopolski Telefon dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" (0 801 120 002), który adresowany jest do ofiar, sprawców oraz świadków przemocy w rodzinie.

Telefon dysponuje komputerową bazą danych, która pozwala na udzielenie informacji o miejscach, gdzie można uzyskać pomoc oraz na systematyczne gromadzenie danych o skali zjawiska przemocy. Pogotowie udziela również pomocy za pośrednictwem poradni: prawnej, dziecięcej, e-mailowej i telefonicznej. Jednocześnie obsługuje i rozwija Ogólnopolskie Porozumienie Osób i Organizacji Pomagających Ofiarom Przemocy w Rodzinie, w także we współpracy z innymi instytucjami prowadzi kampanie społeczne przeciw przemocy w rodzinie, z których najbardziej znanymi są: „Powstrzymać Przemoc Domową", „Dzieciństwo bez Przemocy". Organizacja prowadzi również Centrum Informacji o Przemocy Domowej, które udostępnia wiedzę na temat przemocy w rodzinie mediom, studentom, osobom prowadzącym badania w zakresie przemocy oraz gromadzi publikacje na ten temat. Jest wydawcą czasopisma poświeconego przemocy w rodzinie „Niebieska Linia"[142].

Fundacja „Dzieci Niczyje" jest kolejną organizacją pozarządową zajmującą się szeroko rozumianą pomocą dzieciom, ich rodzinom i opiekunom. Jej działalność adresowana jest przede wszystkim do dzieci maltretowanych fizycznie, psychicznie, wykorzystywanych seksualnie, zaniedbywanych, do ich rodziców i opiekunów, a także do osób konsultujących się w pracy zawodowej z przypadkami krzywdzenia dzieci. Organizacja ta w sposób całościowy świadczy profesjonalną pomoc. Jej podstawowym celem jest wypracowanie systemu pomocy integrującego działania instytucji państwowych, samorządowych oraz pozarządowych pracujących na rzecz dzieci na danym terenie. Fundacja udziela doraźnej i długofalowej pomocy dzieciom krzywdzonym, a także świadczy usługi w zakresie doradztwa psychologicznego, pedagogicznego i prawnego dla osób mogących się zetknąć z przypadkami krzywdzenia dzieci. Fundacja organizuje także specjalistyczne szkolenia z zakresu problematyki dziecka krzywdzonego, stara się o uwrażliwienie społeczeństwa, szczególnie osób pracujących z dziećmi, na problem krzywdzenia dzieci, w związku z czym organizuje kampanie informacyjne oraz prowadzi działalność wydawniczą[143].

Fundacja realizuje kampanie społeczne: „Dzieciństwo bez Przemocy", „Dziecko w sieci", „Dziecko – świadek szczególnej troski", „Zły dotyk" oraz „Zobacz-Usłysz-Powiedz".

---

142 B. Krajewska, *Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe*, Impuls, Kraków 2009, s. 119.

143 Fundacja „Dzieci Niczyje" [w:] T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, s. 1205-1206.

W ramach programu „Dobry rodzic – dobry start" podejmuje profilaktykę krzywdzenia najmłodszych dzieci. Prowadzi także Akademię Bezpiecznego Internetu, która obejmuje działania badawcze, edukacyjne, medialne i pomocowe adresowane do dzieci, młodzieży, rodziców oraz profesjonalistów. Zajmuje się również problemami dzieci – ofiar handlu i dzieci cudzoziemskich pozostających bez opieki. Ponadto organizuje szkolenia i konferencje dla osób zajmujących się problematyką dzieci krzywdzonych oraz podejmuje badania dotyczące skali i charakteru różnych aspektów zjawiska krzywdzenia dzieci oraz postaw społecznych wobec tego problemu. Wydaje kwartalnik „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka"[144].

3.4. Usługi społeczne w zakresie pomocy i wsparcia ofiarom przemocy w wybranych krajach

Odnosząc się do usług i instytucji świadczenia pomocy i wsparcia osobie i rodzinie z problemem przemocy na świecie, są kraje, w których standaryzacja usług w tym zakresie stoi na bardzo wysokim poziomie.

Jednym z przykładów jest **Francja**, gdzie zjawisko złego tratowania oraz przemocy jest ważnym problemem. W planie spójności społecznej na lata 2005-2009 jako działania priorytetowe określono walkę z dyskryminacją i wszelkimi objawami złego traktowania i przemocy szczególnie w stosunku do dzieci i młodzieży oraz kobiet. Zakres świadczonych usług obejmuje również innej grupie osób słabych i mających trudności z obroną swoich praw – osobom starszym i niepełnosprawnym.

Przykładem uwrażliwienia władz politycznych na zjawisko przemocy było ogłoszenie 25 listopada 2010 roku przez Premiera Francji, że jest to „ważną sprawę narodu roku 2010" (Grande Cause Nationale 2010). Dzięki temu, organizacje walczące z przemocą mogą organizować kampanie informacyjne i edukacyjne, prowadzić publiczne zbiórki środków na rzecz zapobiegania i walki z przemocą, a przede wszystkich otrzymują możliwość bezpłatnych audycji radiowych i telewizyjnych w publicznych stacjach.

Zapobieganie i walka z przemocą wobec dzieci należy do obowiązków departamentu. Przykładem jest podparyski departament Hauts-de-Seine, który jest autorem opracowanego pięcioletniego programu departamentalnego na rzecz wsparcia i pomocy[145]. Jego główne cele to:

---

144 Informacje na podstawie: strony internetowej Fundacji „Dzieci Niczyje", www.fdn.pl

145 www.hauts-de-seine.net/solidarites/aide-victimes/violence-scolaire/protection-enfance-prevention.

- wzmocnienie profilaktyki (m.in. poprzez rozwój usług wsparcia i pomocy dla rodzin z trudnościami wychowawczymi,
- ochrona dziecka, poprzez działanie telefonu zaufania dla dzieci i młodzieży, tzw. zielony numer działający w godz. 9-22.30,
- kampania informacyjna,
- aktualizacja i dystrybucja poradnika jak rozpoznawać oznaki stosowania przemocy,
- współpraca wszystkich służb (departamentalnych, gminnych, organizacji pozarządowych).

Dokumentem, który ma na celu pomoc służbom społecznym w zwalczaniu przemocy jest opracowanie Krajowego Obserwatorium ds. dziecka w niebezpieczeństwie (Obserwatorium ds. dziecka w niebezpieczeństwie (Observatoire National de l'enfance en danger) oraz Biura ds. praw kobiet i równości (Service des drops des femmes et de l'egalite) zatytułowane „Les enfants exposes aux violences Au sein du coupe, quelles recommandations pour les pouvoirs publics?" (Dzieci narażone na przemoc w rodzinie; jakie rekomendacje dla władz publicznych?) Wyżej wskazany dokument przedstawia definicje przemocy w rodzinie, wskazówki jak rozpoznać pierwsze oznaki, opisuje zadania, które należy podejmować w zakresie profilaktyki (uwrażliwienie na problem przemocy, szkolenia) oraz walki z przemocą (zgłoszenie przemocy, podejmowanie działań interwencyjnych, ocena zespołu interdyscyplinarnego sytuacji dziecka, wraz z listą czynników, które należy wziąć pod uwagę propozycją narzędzia ewaluacji, podjęcie decyzji o jego dalszym losie).

We Francji służby departamentalne opierają swoje działania na poradniku wydanym przez Ministerstwo Zdrowia i Solidarności „La cellue départementale de recueil, de traitement et d'évaluation". Jego celem jest przede wszystkim pomoc służbom departamentalnym w tworzeniu biura odpowiedzialnego za zbieranie informacji o sytuacjach zagrożenia przemocą i przemocy wobec dzieci i młodzieży, ich rozpatrywanie i ewaluację. Biura te powstają na mocy ustawy z 5 marca 2007 roku reformującej system ochrony dziecka. Zgodnie z wprowadzonymi ustawą zasadami, departamenty musza precyzyjnie określić zakres i procedury rozpatrywania informacji, zagwarantować właściwe przekazywanie i wymianę tych informacji z poszanowaniem tajemnicy zawodowej, lekarskiej oraz praw użytkowników. Stanowi on również źródło wiedzy i informacji dla osób odpowiedzialnych za ewaluację sytuacji indywidualnej nieletniego (w jaki sposób przygotować się do ewaluacji, jak ją przeprowadzić, co należy zbadać, jak sporządzić raport).

Francuski system społeczny oferuje i zapewnia osobom i rodzinom bogate wsparcie. Jednocześnie władze francuskie jako ważnego partnera życia publicznego postrzegają

organizacje pozarządowe. Według nich organizacje te odgrywają ogromną rolę w kształtowaniu polityki społecznej państwa i świadczeniu usług na rzecz osób potrzebujących wsparcia.

W 2004 r. powołano do życia Radę do spraw rozwoju organizacji pozarządowych, składającą się z przedstawicieli ministerstw, organizacji pozarządowych oraz ekspertów zewnętrznych powołanych przez radę krajową organizacji pozarządowych.

Najważniejszym polem działania organizacji pozarządowych są działania na rzecz rodziny i dzieci, które zrzeszone są w UNAF i UDAF (Union Nationale lub Federale des Associations Familiales). Zgodnie z kodeksem rodzinnym i pomocy społecznej organizacje te są upoważnione do realizacji zadań publicznych z zakresu pomocy rodzinie. W praktyce pole działania to szeroko pojęta pomoc rodzinie (w tym z problem przemocy), pomoc w edukacji, uzyskaniu wsparcia w formie zasiłków RSA oraz mediacje rodzinne.[146]

Francuską politykę społeczna, poza systemem ubezpieczeń społecznych, zdecydowanie charakteryzują narodowa solidarność oraz zapewnienie prawa do partycypacji każdemu obywatelowi. Równy dostęp do praw przejawia się również w równym i dużym dostępie do informacji, która jest niewątpliwie najskuteczniejszym narzędziem do walki z wykluczeniem. Jednocześnie szczególnie ważna dla francuskiej polityki społecznej jest kwestia rodziny oraz systemy wsparcia umożliwiające godne życie.

Wielka Brytania utworzyła unikatowy system opieki społecznej, obejmujący uniwersalne oraz darmowe usługi, tj.: edukacja oraz opieka społeczna, wraz z wybiórczymi opartymi na dochodach świadczeniami finansowymi z systemu ubezpieczeń krajowych oraz opodatkowania. Bardzo często, system opieki społecznej, wraz z systemem opieki zdrowotnej - National Health Service traktowany jest jako modelowy.

„Mix" usług socjalnych, który obejmuje główne instytucje zaangażowane w świadczenie usług społecznych, tj.: organizacje non-profit, organizacje działające w celu osiągnięcia zysku, organizacje rządowe, oraz równowaga gospodarki mieszanej.

Pakiet usług socjalnych (praca społeczna, opieka społeczna i programy powiązane) świadczone są m.in. dla rodzin i dzieci (szczególnie te doświadczające przemocy).

---

146 B. Ciepła, *Standardy świadczenia usług z zakresu pomocy i integracji społecznej we Francji*, publikacja finansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

W Anglii, usługi pomocy społecznej oraz opieki obejmują wsparcie materialne, praktyczne oraz społeczne świadczone na rzecz rodzin oraz dzieci (w tym tych, które doświadczyły przemocy). Na poziomie krajowym, opieka społeczna dla dorosłych podlega Dyrektoriatowi do Spraw Opieki Społecznej, Samorządów oraz Partnerstwa w Opiece w ramach Departamentu Zdrowia, natomiast wsparcie dotyczące zapewnienia lokali mieszkalnych oraz pokrewne podlega departamentowi Społeczności oraz Samorządów.

Organizacja opieki społecznej na rzecz dzieci została zreformowana w 2004 r., na podstawie Ustawy Children's Act. Wśród realizowanych programów na rzecz dzieci, na uwagę zasługują:

Jedną z form usług na rzecz dzieci jest program „Every Child Matters" (ECM). Program koncentruje się na pięciu wynikach, w osiągnięciu których należy zapewnić wsparcie każdemu dziecku poprzez zintegrowanie usługi. Cele obejmują: zdrowie, bezpieczeństwo, radość i osiągnięcia, pozytywny wkład oraz dobrobyt ekonomiczny[147].

Promocja dobra dzieci odbywa się za pośrednictwem takich inicjatyw jak centra „Sure Start", które zapewniają „wczesną edukację zintegrowaną z usługami wsparcia zdrowia oraz rodziny oraz opiekę nad dziećmi". Jednocześnie władze lokalne Anglii zaangażowane są stale w ogólną promocję dobra dzieci oraz pracę na rzecz przeciwdziałania przemocy w ramach programów:

- „Think Family", jako próba koordynacji dostępu do różnych usług, których „wrażliwa rodzina" może potrzebować,
- „Patering Early Intervention Programme (PEIP) – program wczesnej interwencji, który ma na celu poprawę umiejętności rodzicielskich poprzez zapewnienie opartych na dowodach programów wychowawczych rodzicom dzieci oraz młodych ludzi w wieku 8-13 lat, które są zagrożone.

Specyficzny pakiet usług jest oferowany dzieciom oraz rodzinom potrzebującym dodatkowego wsparcia, w tym dzieciom i rodzinom zagrożonym przemocą. Głównej punktem kontaktowym w tej kwestii jest personel opieki społecznej. W momencie, gdy problem zostanie podniesiony, pracownicy opieki społecznej są odpowiedzialni za przeprowadzenie analizy potrzeb dziecka[148].

147 http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202072638/http://dcsf.gov.uk/everychildmatters/
148 Working Together to Safeguard Children, s. 48

Obecna polityka dba o bezpieczeństwo stawiając nacisk na uwagę skierowaną na „potrzeby, obawy dziecka oraz możliwości rodziców do chronienia oraz wspierania jego dobra, a także innych czynników"[149]. Dlatego też, zaangażowanie rodziny w usługi pomocy społecznej odbywa się już na wczesnym etapie.

W przypadku, gdy dziecko zostanie sklasyfikowane jako potrzebujące pomocy lub też „narażone na ryzyko krzywdy" przez pracownika socjalnego nadzorowanego przez doświadczonego i wykwalifikowanego kierownika ds. opieki, następnie pracownicy opieki społecznej decydują, czy konieczna jest ochrona dziecka, jednocześnie rodzina taka może skorzystać z innych usług, np. wsparcie dotyczące mieszkania. W przypadku, gdy nie ma dowodów na krzywdzenie dziecka (ale podejrzenie nadal istnieje), rodzina może być przez pewien okres czasu monitorowana. W sytuacji, gdy pracownicy opieki społecznej dostrzegą możliwość wyrządzenia dziecku „znacznej krzywdy", zwoływane jest zebranie w sprawie ochrony, z uczestnictwem dziecka, rodziny oraz odpowiednich specjalistów zaangażowanych w sprawę, czego efektem jest opracowanie „planu ochrony dziecka, jeżeli podjęte zostaną dalsze działania".[150]

Według Centrum Prawnego Dziecka, plan ochrony dziecka powinien:

- Określać prawdopodobieństwo, że dziecku nie stanie się krzywda i poszukiwać sposobów, na które dziecko można chronić,
- Określać i długofalowe cele mają na celu zmniejszenie ryzyka krzywdy wyrządzonej dziecku oraz chronienie jego dobra,
- Określać zakres odpowiedzialności i poszczególnych osób oraz konkretne działania,
- Przedstawiać sposoby monitorowania i oceny postępów.

W sytuacji określenia „znacznej krzywdy dziecko może być zabrane rodzicom lub rodzina może zostać skierowana do placówki Centrum dla Rodzin, które „oferują zamieszkanie dla rodziców oraz ich dzieci oraz monitorują i oceniają umiejętność reagowania na potrzeby dzieci oraz ochrony i zabezpieczenia ich dobra".

W przypadku przemocy pomiędzy dorosłymi, pierwszą zaangażowaną agencją jest policja, która posiada jednostki do spraw przemocy domowej, które specjalizują się w wspieraniu ofiar, w tym kierując je do podmiotów świadczących inne usługi.

149 Working Together to Safeguard Children, s. 48
150 Working Together to Safeguard Children, s. 167

Najbardziej skomplikowane i trudne przypadki przemocy domowej mogą być zgłaszane na policję lub też do innych agencji, do tzw. konferencji wielu agencji oceny ryzyka (MARAC – The Multi-Agency Risk Assessmet Conference). MARAC jest częścią skoordynowanego społecznościowego systemu reagowania na przemoc domową i obejmuje przedstawicieli agencji ustawowych, społecznościowych oraz opartych na wolontariacie pracujących z ofiarami, dziećmi oraz sprawcą. Celem MARAC-u jest:

- dzielenie się informacjami w celu zwiększenia bezpieczeństwa, zdrowia oraz dobrego samopoczucia ofiar-dorosłych i ich dzieci,
- ustalenie, czy domniemany sprawca stanowi znaczne ryzyko dla konkretnej osoby czy też dla ogółu społeczeństwa,
- opracowanie oraz wdrożenie planu zarządzania ryzykiem, który zapewnia profesjonalne wsparcie wszystkim narażonym na ryzyko i takie ryzyko zmniejsza,
- ograniczenie powtórnej wiktymizacji,
- poprawę odpowiedzialności agencji,
- poprawę wsparcia dla personelu zaangażowanego w przypadki przemocy domowej charakteryzujące się wysokim ryzykiem[151].

Wyżej wskazane konferencje poprawiły sytuacje ofiar.

Policja oraz pracownicy opieki społecznej mogą skierować osoby dotknięte przemocą domową do agencji pozarządowych.

Jednym z przykładów takiej agencji jest „Casa Support", mieszcząca się w południowo-wschodniej Anglii, która świadczy pomoc ofiarom przemocy domowej, w tym miejsca dla osób uciekających oraz wsparcie społeczne.

Bardzo ciekawym rozwiązaniem w Anglii jest stworzenie listy schronisk – UK Refuges online, prowadzonej przez organizację **Women's Aid**. Niniejsza lista pozwala na znalezienie wolnych miejsc oraz koordynowanie skierowań. Women's Aid prowadzi także infolinię, za pomocą której świadczy porady ofiarom przemocy domowej, prowadzi publiczne kampanie informacyjne i próbuje wpłynąć na praktykę rządową[152].

Inną organizacją, która świadczy pomoc ofiarom przemocy domowej jest „Rufuge", która prowadzi infolinię, sieć schronisk oraz zapewnia wsparcie psychospołeczne oraz kontakt

[151] Informacje na podstawie: http://www.richmond.gov.uk/domestic_abuse_multi-agency_risk_assessment_conference.
[152] Informacje na podstawie: http://www.womensaid.org.uk/landing_page.asp?section=000100010019&sectionTitle=About+us,

z ofiarami. Bardzo niewielka liczba organizacji pozarządowych oferuje usługi adresowane do sprawców przemocy.

Usługą skierowaną do sprawców jest Program zapobiegania przemocy dla mężczyzn, którzy zachowują się agresywnie w stosunku do partnerek i byłych partnerek.

Świadczenie usług dotyczących przemocy domowej zarówno w ramach sektora państwowego jak i opartego na wolontariacie w Anglii, Szkocji i Walii ma charakter nierównomierny, z czego w Wielkiej Brytanii 20% wydziałów opieki społecznej nie finansuje usług dla ofiar przemocy domowej (w tym dzieci) ani sprawców, w sposób bezpośredni ani pośredni. Stanley i in. Zauważyli, globalny brak dostępu do usług dla osób cierpiących z powodu przemocy domowej lub tez narażonych na nią, w odniesieniu do wszystkich grup doświadczających przemocy[153]. Potwierdza to stanowisko również wyżej wspomniana Women's Aid.

Odpowiadając na potrzeby, rząd opublikował w 2010 r. strategię określającą skoordynowane podejście do zakończenia przemocy przeciwko kobietom i dziewczętom. Obejmuje ona szereg działań dla Policji, gmin, NHS oraz departamentów rządowych w trzech obszarach:

- zapobieganie – praca w tym obszarze odnosi się do postaw społecznych oraz mitów związanych z przemocą, zmiany nastawienia w długiej perspektywie i zapobiegania występowania przemocy. Część prac obejmuje kampanie podnoszenia świadomości nastolatków w wieku 13-18 lat.
- świadczenia – usługi w tej części skoncentrowane są na zapewnieniu kobietom i dziewczętom dostępu do prawa do pomocy oraz wsparcia, m.in. poprzez doradztwo oraz dostęp do usług specjalistycznych, w sytuacji wystąpienia przemocy,
- ochrona – działania zapewniające kompleksowe wsparcie wszystkim ofiarom w ramach systemu karnego oraz cywilnego, począwszy od zgłoszenia przestępstwa do rozprawy w sądzie. Część tej strategii ma również skupiona być na stawianiu większej liczby przestępców przed wymiarem sprawiedliwości poprzez poprawę zgłaszalności oraz statystykę skazanych za przemoc, a także poprzez pracę nad rehabilitacją sprawców praz zażegnywanie ryzyka, jakie mogą nieść dla kobiet i dziewcząt.

Problem braku usług jest jeszcze pogłębiony z powodu ofiar przemocy domowej, które nie posiadają brytyjskiego obywatelstwa, takie osoby, nie mają prawa do korzystania

[153] http:/www.dvis.org/dvip/aboutdvis.html

ze środków publicznych i dlatego tez nie kwalifikują się do otrzymania pomocy świadczonej ze środków państwowych.

Przemoc w Niemczech stanowi również poważny problem. Z uwagi na niepokojące statystyki, niemieckie Ministerstwo ds. Rodziny, Emerytów, Kobiet oraz Dzieci *(Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen Und Jugend)* podjęło wysiłki w celu stworzenia rządowego planu zwalczania przemocy w stosunku do kobiet.
Pierwszy rządowy plan wszedł w życie w 1999 r., a jego celem nadrzędnym było m.in. zwiększenie systemu ochrony dla ofiar przemocy. Jednocześnie prowadzono dyskusje na temat praw ofiar przemocy i sprawców. Konsekwencją tego była opinia, że sprawca powinien być izolowany poprzez wymuszenie opuszczenia mieszkania zajmowanego wraz z ofiarą. Jednym z elementów strategii niemieckiego ustawodawcy było wprowadzenie 2002 r. ustawy o przeciwdziałaniu przemocy(Gewaltschutzgesetz) oraz nowelizacja ustawy o Policji.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy jest cywilnym środkiem przed przemocą oraz stalkingiem. Środki prawne, które zostały zaproponowane przez ustawodawcę, mogą być stosowane prewencyjnie, tj. w sytuacji istnienia zagrożenia naruszenia wolności osoby, jej nietykalności cielesnej, czy też pogorszenia jej stanu zdrowia. Jednocześnie sąd może zasadzić zakaz przebywania lub zbliżania się do miejsca zamieszkania ofiary, miejsca pracy, szkoły lub innego miejsca, w którym przebywa ofiara. Równolegle sąd może wydać zakaz kontaktowania się sprawcy, obowiązki i nakazy na niego nakładane są ograniczone w czasie. Okres zastosowania środków to sześć miesięcy, przy czym istnieje możliwość jednokrotnego ich przedłużenia o kolejne sześć miesięcy. Istnieje również możliwość ukarania sprawcy karą pozbawienia wolności lub grzywny, w przypadku gdy nie stosuje się on do poleceń wydanych w jego sprawie przez sąd. Skuteczność przejawia się czasem postępowania sądowego, który wynosi 4,5 dnia, a główne postępowanie od tygodnia do miesiąca.

Od 2000 roku funkcjonuje w Niemczech prawny zakaz stosowania kar fizycznych wobec dzieci, który zapisany jest następująco: „Dzieci mają prawo do

wychowania wolnego od przemocy. Stosowanie kar cielesnych, dręczenia psychicznego i innych poniżających dziecko praktyk jest zabronione”[154]. Nie ma przepisu zezwalającego na wniesienie do sądu sprawy przeciwko rodzicom za naruszenie tego przepisu. Fizyczne

[154] § 1631 II BGB kodeksu prawa cywilnego.

karanie dzieci jest skodyfikowane w prawie karnym jako przestępstwo, które może być ścigane przez prokuratora.

Wprowadzenie tych przepisów do systemu prawnego zostało poprzedzone badaniami,

które wykazały, że kary cielesne stosowane wobec dzieci wywołują agresję i przemoc wśród młodzieży. Stwierdzono, że dzieci i młodzież wobec których stosowana była przemoc fizyczna, aż 3-krotnie częściej popełniają przestępstwa niż inni.

Już po roku od wprowadzenia tego zakazu nastąpił 10% spadek przemocy w rodzinie, a w ciągu 5 lat wzrosła świadomość prawna rodziców i młodzieży, co przełożyło się na lepszą komunikację w rodzinie.

Jedną z usług dla ofiar przemocy w Niemczech są domy dla kobiet, które znajdują się w większości dużych miast. W miejscach tych kobiety mogą mieszkać przez pewien czas i zachowana jest anonimowość. Ponadto, pomoc i wsparcie można również znaleźć w Związku Ochrony Dzieci, w organizacjach charytatywnych, w miejskim urzędzie ds. młodzieży *(Jugendamt)* lub w specjalnych ośrodkach poradnictwa oraz u adwokatów i terapeutów.

Wśród usług społecznych w Niemczech wyróżnić można:

1. Poradnie specjalistyczno-interwencyjne, które oferują kobietom dotkniętym przemocą:
   - telefoniczne lub osobiste porady socjalne i prawne,
   - informują o zarządzeniach policyjnych i prawnych,
   - pośredniczą w znalezieniu miejsca w domu dla kobiet lub w przejściowym mieszkaniu chronionym,
   - wspierają w problemach urzędowych i przy poszukiwaniu mieszkania,
   - oferują porady adwokackie,
   - spotkania w grupach,
   - opiekę nad dziećmi itp.

   W Niemczech porady są bezpłatne, wielojęzyczne i odbywają się w zaufanej atmosferze - w razie potrzeby z pomocą tłumaczki lub osoby posługującej się językiem migowym
2. Domy dla kobiet, świadczą bezpieczne i tymczasowe schronienie dla kobiet i ich dzieci każdej narodowości. Istnieje baza domów dla kobiet, jednakże ich adresy są anonimowe. Niniejsza instytucja oferuje porady i wsparcie.

Istotną kwestią jest to, iż domy przystosowane są również dla osób niepełnosprawnych.

3. Specyficzne oferty porad i informacji:
   - ➔ kryzysowe centrum porad dla kobiet będących ofiarami gwałtu i napastowanych seksualnie,
   - ➔ pomoc i porady dla kobiet, które doświadczyły przemocy seksualnej w dzieciństwie,
   - ➔ pomoc doraźna chroniąca dzieci,
4. Porady w kwestii ochrony ofiar i świadków, które oferowane są m.in. przez doświadczonych i przeszkolonych w kwestii przemocy domowej oraz o podłożu seksualnym policjantów. Bezpłatny telefon działa bezpłatnie przez całą dobę,
5. Pomoc ofiarom handlu na tle seksualnym.

Ponadto, urząd krajowy w Niemczech prowadzi doradztwo w obszarze zdrowia i funkcjonowania społecznego dla ofiar przemocy, przede wszystkim w kwestii roszczeń, możliwości wsparcia, a także świadczeń rentowych z uwagi na uszczerbek na zdrowiu oraz terapii. Ofiara przemocy może również skorzystać z oferty oferowanej przez uniwersytecki szpital, gdzie prowadzona jest terapia i psychoterapia dla ofiar przemocy. Jednocześnie Izba adwokacka wspiera państwo telefonicznie i online przy poszukiwaniu nadawanego się adwokata, który obejmie kwestie prawne ofiary[155].

Na uwagę zasługuje fakt, iż w Niemczech działają organizacje i instytucje działające w obszarze przemocy, nie tylko przemocy domowej, ale również przypadkowego gwałtu, gwałtu na tle homoseksualnym, rasistowskim, poradnie dla mężczyzn, którzy w dzieciństwie byli wykorzystywanie seksualnie, a ponadto usługi skierowane do osób z problemem mobbingu, stalkingu oraz cyberstalkingu.

W **Stanach Zjednoczonych** sieć usług dla osób i rodzin z problemem przemocy jest bardzo dobrze rozwinięta.
Agencje Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej (Health and Human Services - HHS) współdziałają i współpracują poprzez federalne departamenty w celu maksymalizacji potencjalnych korzyści różnych programów, usług, i polityk zaprojektowanych by poprawić dobro osób, rodzin, i społeczności. Wiele agencji HHS finansuje podstawowe potrzeby jednostek najmniej zdolnych do prawidłowego funkcjonowania, w tym w zakresie pomocy dla osób z problemem przemocy[156].

[155] http://www.berlin.de/sen/justiz/opferbeauftragter/hilfsangebote.html
[156] http://www.hhs.gov/, z dnia 16 maja 2014 r.

Jedną z instytucji zajmujących się przemocą w Stanach Zjednoczonych jest Biuro ds. Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet (*United States Department of Justice -Office on Violence Against Women* - OVC). Biuro powstało na mocy ustawy w 1994 roku i jest finansowe z budżetu państwa. Celem instytucji jest wspieranie i rozwój lokalnych działań w czterech obszarach:

- pomocy ofiarom przemocy domowej,
- przeciwdziałania przemocy na randkach,
- przeciwdziałania nadużyciom seksualnym oraz,
- zjawisku uporczywego nękania (stalkingu).

Biuro zarządza dwunastoma programami grantowymi, stworzonymi po to, aby wspierać działania służb i tworzyć nowe dobre praktyki w tych czterech obszarach[157].

Od roku 1994 Biuro ds. Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet przyznało granty w wysokości ponad 3 mld dolarów różnym organizacjom stanowym, plemiennym, lokalnemu samorządowi, organizacjom pozarządowym, uniwersytetom i placówkom naukowym, które działają w obszarze przeciwdziałania przemocy. W kompetencjach biura jest także inicjowanie zmian legislacyjnych, zmierzających do lepszej ochrony praw kobiet oraz ogólnie osób krzywdzonych. Ponadto zajmuje się organizowaniem i wspieraniem kampanii społecznych. W ostatnim czasie dużo uwagi poświęca się problemowi przemocy na randkach wśród nastolatków (*teen dating violence*)[158].

Inną organizacją zajmującą się przemocą, a uściślając przemocą w rodzinie jest Krajowa Sieć Zaprzestania Przemocy w Rodzinie (The National Network to End Domestic Violence - NNEDV). Celem organizacji jest stworzenie społecznego, politycznego i gospodarczego środowiska, w którym przemoc wobec kobiet już nie istnieje.

Dla NNEDV – przemoc w rodzinie stanowi krajowy priorytet, stąd też organizacja ta uważana jest za pierwszoplanowy głos dla ofiar przemocy w rodzinie i ich adwokatów. NNEDV oferuje szereg programów oraz inicjuje działania skierowane do osób i rodzin z problemem przemocy, posiadając ofertę wparcie dla ofiar przemocy w rodzinie, które dzięki organizacji „budują nowe życie bez przemocy"[159].

---

[157] Wywiad z Cindy Dyer, dyrektorem Biura ds. Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet w Ministerstwie Sprawiedliwości USA od 2007 r., artykuł R. Durdy, A. Czapczyńskiej, Niebieska Linia nr 2/ 2008, http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4551--aktualnie-w-ameryce, z dnia 16 maja 2014 r.

[158] Tamże.

[159] http://nnedv.org/about.html, z dnia 16 maja 2014 r.

Jednocześnie organizacja dostarcz informacji i zasoby dla innych instytucji zajmujących się tym problemem. W ofercie NNEDV są również szkolenia i pomoc techniczna w tworzeniu nowatorskich programów i strategii finansowania.

Przy NNEDV's organizowane są krajowe i regionalne spotkania, podczas których członkowie dzielą informacje i pomysły, wypracowując nowe, wyczerpujące rozwiązania[160].

Jednym z programów organizacji jest programem rządowy *Zapobieganie Przemocy Rodzinnej – Program Usług,* zarządzany przez The Family Violence Prevention and Services Act (FVPSA)[161].

Program obejmuje:

- Dostarczanie schronienia ofiarom i ich dzieciom,
- Koordynując w całych Stanach poprawę w lokalnych społecznościach, systemach pracy w opiece społecznej oraz programowaniu działań związanych z zapobieganiem i interwencją przemocy w rodzinie przez państwowe koalicje zarządzające, Zwiększając społeczną świadomość na temat przemocy w rodzinie,
- Podtrzymywanie miejscowych, opartych na wspólnocie programów dotyczących przemocy w rodzinie (opieka po traumie przemocy, współwystępowanie przemocy w rodzinie i maltretowania dziecka; kulturowo określona przemoc w rodzinie usługi; i skuteczne interwencje dla dzieci wprowadzonych w arkana przemocy w rodzinie)[162].

Kolejna instytucją świadczącą pomoc i wsparcie ofiarom przemocy w USA jest Centrum dla Ofiar Przemocy. Główną zasadą jego działania jest zapewnienie dostępu do wszystkich potrzebnych usług (w zakresie pomocy: prawnej, socjalnej, medycznej, psychologicznej itd.) w jednym miejscu. Rozwiązania centrum kładą nacisk na koordynację (Coordinated Community Responses) z powoływaniem zespołów zadaniowych, rad koordynacyjnych czy projektów interwencji w związku z przemocą w rodzinie.

Model Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny został uznany za system dobrej praktyki w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Udokumentowane i opublikowane wyniki wskazują na zmniejszenie liczby zabójstw, zwiększenie bezpieczeństwa ofiar, zwiększenie niezależności ofiar, zmniejszenie poczucia strachu, zmniejszenie liczby wycofanych oskarżeń przez ofiary, zwiększenie sprawności osób udzielających pomocy, zwiększenie

[160] http://nnedv.org/about.html, z dnia 16 maja 2014 r.
[161] http://nnedv.org/policy/issues/fvpsa.html, z dnia 16 maja 2014 r.
[162] http://www.acf.hhs.gov/programs/fysb/programs/family-violence-prevention-services/about, z dnia 16 maja 2014 r.

odpowiedzialności sadowej sprawców oraz istotny wzrost poparcia dla działań pomocowych na rzecz ofiar przemocy w rodzinie i ich dzieci.

Ogólnie rzecz biorąc Stany Zjednoczone posiadają dobrze rozwiniętą sieć usług dla osób i rodzin z problemem przemocy. Jednocześnie realizują szereg programów zapobiegających występowaniu tego zjawiska wśród całej amerykańskiej społeczności. Programy skierowane są nie tylko do ofiar, ale również do młodzieży szkolnej, do osób zagrożonych przemocą, a także sprawców.

4. PRACA SOCJALNA – DZIAŁANIA PRACOWNIKA SOCJALNEGO W OBSZARZE PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE – STUDIUM PORÓWNAWCZE

W wymiarze europejskim, praca socjalna jako zawód analizowana jest z różnych punktów widzenia.

W Europie nie ma jednej uznawanej przez wszystkie kraje definicji pracy socjalnej, dlatego zalicza się do niej różnorodne pola działania oraz kształtuje odmienne koncepcje modelu zawodu pracownika socjalnego. Pomimo różnorodności postrzegania istoty samej pracy socjalnej i zawodów uprawianych w jej obszarach, działania wszystkich zmierzają do wypracowania spójnego, zharmonizowanego standardu praktyki pracy socjalnej.

Rezolucja (67) 16 Rady Europy definiuje pracę socjalną jako „specyficzną działalność profesjonalną, której zadaniem jest ułatwianie wzajemnego przystosowania jednostek, rodzin, grup i środowiska społecznego, w którym żyją oraz rozwijanie poczucia własnej wartości indywidualnej poprzez wykorzystywanie możliwości tkwiących w ludziach, w stosunkach interpersonalnych, oraz zasobach udostępnianych przez społeczności lokalne"[163].

Definicja pracy socjalnej przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych w Montrealu w Kanadzie określa ją jako „zawód, który promuje społeczne zmiany, rozwiązanie problemów we wzajemnych ludzkich relacjach oraz wzmocnienie i wyzwolenie ludzi dla osiągnięcia przez nich dobrostanu. Korzystając z teorii ludzkich zachowań i systemów społecznych, praca socjalna ingeruje dokładnie tam, gdzie dochodzi do wzajemnego oddziaływania ludzi z ich środowiskiem"[164].

---

[163] Za:J. Brągiel, A. Kurcz, *Pracownik socjalny. Wybrane problemy zawodu w okresie transformacji społecznej*, Uniwersytet Opolski, Opole 2002, s. 14.

[164] Informacje na podstawie: www..ifsw.org.

W Polsce, najczęściej przywoływane jest określenie pracy socjalnej autorstwa Brendy DuBois i Karli Krogsrud Miley, według których jest to działanie, mające na celu poprawę warunków życia w wymiarze jednostkowym i społecznym, a celem pracowników socjalnych jest dążenie do polepszania jakości życia jednostek i grup społecznych poprzez poszerzanie zakresu możliwości działania podopiecznych, zwiększanie dostępu do środków pomocowych, a także edukację całego społeczeństwa.

Podkreślenia wymaga fakt, iż pozycja pracy socjalnej w poszczególnych państwach europejskich i na świecie uwarunkowana jest przede wszystkim realizowaną w danym kraju polityką społeczną, rynkiem pracy i poziomem edukacji.

Jak zauważyła Christine Labonte-Roset, charakteryzując sytuację w zakresie pozycji, uznania i rozumienia pracy socjalnej w wybranych krajach, pomimo różnic indywidualnych w odniesieniu do pracy socjalnej, widoczne są wspólne punkty dla Europy. Ujęła je w następujących stwierdzeniach:

- Praca socjalna jest częścią polityki społecznej i jako taka zarówno w całej Europie, jak i w poszczególnych krajach poddana jest prymatowi polityki gospodarczej;
- Pomimo ograniczenia świadczeń socjalnych w różnych okresach historycznych, nie można wyobrazić sobie rzeczywistości społecznej i politycznej bez pracy socjalnej[165].

Warto jednak zwrócić uwagę na to, iż analizując pracę socjalną należy wziąć pod uwagę przepisy prawa, a więc ustawy i przepisy wykonawcze, oraz przepisy ustalane przez organizacje pracy socjalnej. Przykładem tej ostatniej grupy przepisów są ustalenia amerykańskiego Krajowego Stowarzyszenia Pracowników Socjalnych (NASW), które określają m.in. cel pracy socjalnej (pomoc jednostkom i grupom w lepszym funkcjonowaniu społecznym oraz tworzenie warunków sprzyjających realizacji tego celu)[166].

Jednakże, jak wspomniałam wcześniej cel pracy socjalnej, a tym samym jej definicja bywa różnie określany w poszczególnych krajach przez teoretyków pracy socjalnej, co znajduje odzwierciedlenie w poszczególnych aktach prawa. Ponadto uprawnienia i możliwości działania w obszarze pracy socjalnej różnią się w poszczególnych krajach.

W Wielkiej Brytanii pracownicy socjalni akredytowani są przez Generalną Radę Opieki Społecznej (General Social Care Council – GSCC) i bezpośrednio jej podlegają. Rada jest

[165] Ch. Labonte-Roset, *Samorozumienie, kształcenie i uznanie pracy socjalnej w Europie*, [w:] E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Pickorski, *Profesje społeczne w Europie z problemów kształcenia i działania,* Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", s. 83-97.

[166] http://www.socialworkers.org/

odpowiedzialna za zachowania oraz praktyki pracowników opieki społecznej oraz pracodawców. Jednocześnie, organ ten reguluje kwestie pracownicze, kształcenie i szkolenia w zakresie pracy socjalnej. Warto zaznaczyć, iż pracownicy opieki społecznej, którzy nie dostosują się do kodeksów GSCC narażają się na wykreślenie z rejestru[167].

Kompetencje pracowników socjalnych oraz zarządzanie nimi są kluczowymi priorytetami, które wyznacza m.in. raport Lamin Inquiry. Zwrócenie uwagi na umiejętności pracowników opieki społecznej nastąpiło szczególnie po przypadku śmierci dziecka na skutek przemocy, która odbiła się szerokim echem wśród opinii publiczne, sprawie „Baby P". Wówczas to w 2009 r. rząd brytyjski utworzył „Fundusz Transformacji Pracy Socjalnej", w celu zapewnienia środków na poprawę oferty szkoleniowej dla pracowników socjalnych pracujących z rodzinami oraz dziećmi. Ponadto, pracownicy socjalni objęci są pilotażowym programem „Nowo Wykwalifikowany Pracownik Opieki Społecznej" (Newly Qualified Social Worker), w ramach którego pracownicy socjalni otrzymują intensywne wsparcie oraz szkolenie w pierwszym roku pracy[168].

W USA są pracownicy socjalni, którzy specjalizują się w pracy z osobami i rodzinami z problemem przemocy. W trakcie swojej aktywności zawodowej zobligowani są do podwyższania swoich kwalifikacji i pracy nad umiejętnościami w zakresie wsparcia i pomocy. Równocześnie poddawani są pracy superwizyjnej, która traktowana jest jako metoda doskonalenia pracowników socjalnych oraz metoda zwiększania efektywności placówek pracy socjalną.

W Polsce, praca socjalna uznawana jest za profesję, która wspomaga w rozwiązywaniu kłopotów życiowych, problemów w stosunkach między ludźmi i dysfunkcyjnej złożoności różnych instytucji społecznych. Praca socjalna stoi na gruncie najwyższej wartości i wychodzi z założenia, że ludzie są z natury wyposażeni w potencjalną zdolność stawiania czoła trudnościom. Jednakże czasami, zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych ludzie potrzebują pomocy. Praca socjalna stawia sobie za cel sprostanie tej potrzebie i systematycznie tworzy służącą temu filozofię oraz wiedzę i umiejętności służące realizacji tej filozofii[169].

Klient jako osoba z trudnościami i brakiem możliwości potrzebuje profesjonalnego wsparcia ze strony „pomagacza". Pracownicy socjalni interesują się jednostkami i rodzinami, ale

[167] Informacje na podstawie: http://www.gscc.org.uk

[168] M. Titterton, S. Pelling-Deeves, P. Nolan, U*sługi i instytucje opieki społecznej w Wielkiej Brytanii Ekspertyza*, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, s. 19-20.

[169] R. A. Skidmore, M. G. Thackerray, *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Wyd. Śląsk, Katowice 1998, s. 35-36

także społecznościami[170]. Jego obowiązkiem jest zatem dbanie o dobro klienta poprzez zaspokojenie jego potrzeb bytowych, psychologicznych i społecznych, ponieważ w każdym przypadku potrzeby te są inne, stąd też praca socjalna odnosi się do indywidualnych potrzeb klienta.

Do zadań pracowników socjalnych należy:

- praca socjalna,
- ocena, analiza i kwalifikacja niezbędna do uzyskania świadczeń pomocowych,
- udzielanie informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osobom, które dzięki tej pomocy będą zdolne samodzielnie rozwiązywać problemy będące przyczyną trudnej sytuacji życiowej,
- pomoc w uzyskaniu poradnictwa dotyczącego możliwości pomocy,
- pobudzanie aktywności i działań samopomocowych jednostek, rodzin i szerszych zbiorowości,
- współpraca z profesjonalistami z innych dziedzin w celu przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym i łagodzenia ich skutków,
- poszukiwanie („inspirowanie") nowych form pomocy, oraz
- inspirowanie powołania instytucji świadczących usługi służące poprawie sytuacji takich osób i rodzin,
- współudział w przygotowaniu i wdrażaniu programów pomocowych dla społeczności lokalnych[171].

Każdy pracownik socjalny w swej pracy, prędzej czy później styka się z problemem przemocy, dlatego też wiedza o niej i umiejętności udzielenia pomocy ofiarom należą do istotnych kompetencji, w które powinien by wyposażony pracownik socjalny. Jak już wcześniej zasygnalizowałam, przemoc to „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą"[172].

Z uwagi na formę, wyróżniamy przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną.

---

170 P. S. Czarnecki, *Praca socjalna*, Warszawa 2013, s. 24.

171 Art. 119. Ustawy z dnia 14 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).

172 Art. 2. Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z dnia 20 września 2005 r., Nr 180, poz. 1493).

W stosunku do osób zależnych (dzieci, osoby chore, osoby niepełnosprawne) nadużywanie siły może polegać na umyślnym niezaspakajaniu ich podstawowych potrzeb. Biorąc pod uwagę cel wyrządzenia komuś krzywdy wskazuje się przemoc instrumentalną, będącą środkiem do osiągnięcia celów oraz przemoc stanowiącą cel sam w sobie[173].

Aby skutecznie działać w obszarze pomocy osobie lub rodzinom z problemem przemocy, często zastanawiamy się jakie są jej przyczyny oraz jak zapobiegać temu zjawisku, szczególnie w rodzinach, gdzie występuje przemoc.

Wśród istniejących, wyróżnia się cztery czynniki skorelowane z przemocą w rodzinie. Są to[174]:

- międzypokoleniowy przekaz wzorców przemocy,
- niski status socjoekonomiczny,
- izolacja społeczna rodziny,
- stres społeczny.

Międzypokoleniowy przekaz wzorców przyczynia się do utrwalenia zachowań.
Dziecko, które cierpiało wskutek zjawiska przemocy, jako świadek, czy ofiara samo prawdopodobnie będzie stosowało przemoc w swojej rodzinie. Powieli przekaz kulturowy, dotyczący m.in. dominacji płci, pełnienia określonych ról w rodzinie, mitów i stereotypów ich funkcjonowania oraz stylu życia[175]. Niekiedy osoby, które w dzieciństwie były świadkami przemocy (zwłaszcza linia męska), nieświadomie tworzą wyobraźnię, w którym przemoc jest nieodzownym elementem wyznaczonej roli (męża, ojca, mężczyzny itp.). Wśród psychologicznych przyczyn takich zachowań upatruje się: niską samoocenę, niezdolność do empatii, brak samokontroli, niewłaściwy obraz ofiary przemocy, niezdolność do nawiązywania prawidłowych więzi społecznych, poczucie osamotnienia, depresję itp[176].

Drugim czynnikiem skorelowanym z przemocą w rodzinie jest niski status socjoekonomiczny. O ile, w rodzinach o niskim statusie społecznym częściej dochodzi do przemocy, o tyle nie oznacza to, że w rodzinach w wyższym statusie nie ma tego typu zdarzeń. Niskie zarobki, bezrobocie, zagrożenie utratą pracy wywołują dodatkowy stres, a narastająca frustracja prowadzi do odreagowania poprzez zachowania z nieakceptowane społecznie, nasiąknięte agresją, szczególnie skierowane do osób zależnych i uciążliwych, wymagających opieki,

173 P. S. Czarnecki, *Praca socjalna*, Warszawa 2013, s. 83
174 J. R. Gelles, Przemoc w rodzinie: co wiemy o tym problemie i co możemy z nim zrobić, D. Golec, Przemoc w rodzinie, Fundacja „Synapsis", Warszawa 1992, s. 8-9.
175 J. Mazur, Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002, s. 89.
176 P. S. Czarnecki, *Praca socjalna*, Warszawa 2013, s. 83

a więc dzieci, ludzi chorych i starych. Ponadto, przemoc stosowana w rodzinie jest „atrakcyjna", z uwagi na szybkie rozładowanie napięcia i pozwala na kontrolowanie i sprawowanie władzy w obrębie obszaru życia człowieka jakim jest rodzina[177].

Innym czynnikiem związanym z przemocą jest izolacja społeczna rodziny, która charakteryzuje się brakiem kontaktów z sąsiadami, znajomymi, organizacjami i instytucjami, czy też częstą zmianą miejsca zamieszkania.

Stres społeczny jest jednym z czynników korelujących z przemocą w rodzinie. Przejawia się on przede wszystkim zagrożeniem, niepokojem przez utratą pracy, bezrobociem. Wywołuje to zakłócenia funkcjonowania rodziny, zwłaszcza jeżeli ten rodzaj stresu połączony jest z jej izolacją, niskim statusem ekonomicznym, a także określonymi wzorcami funkcjonowania. W myśl psychologów, stres stanowi czynnik, który zwiększając frustrację, może doprowadzić do eskalacji agresji. Agresorodny wpływ tego czynnika zależy od innych elementów, m.in.: treningu socjalizacyjnego jednostki, nasilenia samego stresu, klimatu i spójności wewnętrznej rodziny[178].

Przemocy w rodzinie towarzyszą również stereotypy oraz zjawisko rozproszonej odpowiedzialności, które zostały ujęte w opracowaniu autorstwa Hanny Doroty Sasal[179].

Bez względu na przyczynę, czy rodzaj przemocy, zawsze kiedy jego ofiarą lub świadkiem jest dziecko, wpływa ona negatywnie na jego rozwój emocjonalny. Dziecko będące ofiarą przemocy czyje się winne, czego wynikiem jest obniżenie poczucia własnej wartości, co z kolei może przyczynić się do powielania wzorców z domu rodzinnego.

Udział pracowników socjalnych w niesieniu pomocy ofiarom przemocy jest kwestią nie do przecenienia. W odniesieniu do przemocy w rodzinie, dotyka ona wszystkich jej członków, a w przypadku dzieci, wpływa na funkcjonowanie społeczne i życie w przyszłości. Jednocześnie przemoc zaburza cały system rodzinny, dlatego pomoc powinna być skierowana do rodziny jako całości.

---

177 J. Mazur, Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistość, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002, s. 91.

178 I. Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1994, s. 172

179 Według H.D. Sasal istnieją m.in. stwierdzenia:
- „Przemoc w rodzinie to sprawa prywatna i nikt nie powinien się wtrącać",
- „Przemoc zdarza się w rodzinach z marginesu społecznego",
- „Ofiary akceptują przemoc i nie zależy im na dzieciach, gdyby naprawdę cierpiały odeszłyby od partnera",
- „Przyczyną przemocy jest alkohol".

Te i inne stwierdzenia zostały zawarte w publikacji H.D. Sasal, Niebieskie Karty, Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie, PAPRA, Warszawa 1998, s. 19-20.

Głównym celem oddziaływań pomocowych w pierwszym rzędzie jest zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przemocy, zaspokojenie ich podstawowych potrzeb bytowych. Kolejne działania odnoszą się do odbudowania zdolności do samodzielnego rozwiązywania problemów. Identyfikując problem, pracownik socjalny powinien opierać się na przekazie ofiary odnośnie aktów przemocy, innych członków rodziny, sąsiadów, najbliższego otoczenia, osób, które były ich świadkiem (często osoby przypadkowe), a także policjantów dokonujących wcześniej interwencji.

Czas trwania przemocy może być okresem bardzo długim, a pomoc i wsparcie dociera do ofiar dopiero wtedy, gdy pokrzywdzony doznaje poważnych urazów i konieczna jest pomoc medyczna. Sytuacja ta wynika bardzo często z faktu, iż ofiary przemocy wytwarzają szereg psychologicznych mechanizmów obronnych, pozwalających na zachowanie równowagi psychicznej przez długi okres czasu. Poszkodowani kierują się do osób czy instytucji pomocowych w sytuacji, gdy mechanizmy obronne stają się niewystarczające, co prowadzi do załamania. Dlatego też, ważne jest tworzenie możliwości łatwego kontaktu z instytucjami świadczącymi specjalistyczne usługi na rzecz ofiar przemocy, m. in.: Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy „Niebieska Linia" oraz Fundacja Dzieci Niczyje[180].

Bardzo często, przemoc jako pojedynczy akt nadużycia siły, w wyniku którego następuje interwencja ze strony organów państwa można określić jako stan przejściowy, a więc jako kryzys[181]. W przypadku, gdy przemoc w stosunku do słabszego odbywa się przez dłuższy czas, wtedy mamy do czynienia ze stanem dysfunkcji[182].

Dość istotne z punktu widzenia metodyki pracy z osobą lub rodziną z problemem przemocy wydają się dwie inne kwestie: uprzedmiotowienie oraz zanik więzi.

Niejednokrotnie spotkać można się z poglądem, że przemoc wiąże się z uprzedmiotowieniem drugiego człowieka (strony słabszej przez silniejszą), jednakże samo przedmiotowe traktowanie jednostek ludzkich nie jest tożsame z przemocą. W przypadku przemocy w rodzinie, z uprzedmiotowieniem ofiary do czynienia mamy, wtedy gdy oprawca nie dostrzega w niej nie tylko równorzędnego partnera, ale nie dostrzega „człowieka w człowieku". Najczęściej ofiara przemocy związana jest emocjonalnie z „katem", a osoba nadużywająca

[180] W. Badury-Madej, *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice 1999.

[181] W. Badura – Madej, A Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie: interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2000, s.82.

[182] tamże, s. 82.

swej siły, traktuje ją tylko jako przedmiot, który zawładnia, jest mu podległy, przez co nie traktuje ofiary jako jednostki ludzkiej. Wielokrotnie przyczyną takiego stanu rzeczy jest zamroczenie wynikające z nadużywania alkoholu czy środków psychoaktywnych.

Tworząc ocenę osób czy rodzin z problemem przemocy, pracownicy socjalni powinni więc zdawać sobie sprawę, że oprawca, znęcający się nad ofiarą/ofiarami (w przypadku nie tylko partnera ale również i dzieci), w chwili pogwałcenia prawa nie jest zdolny do odczuwania emocji typowych dla reakcji międzyludzkich, takich jak: współczucie, empatia, wstyd, żal itp.

W jednej z publikacji wydanej przez MPiPS o charakterze poradnikowym[183] zaprezentowano kilka form pracy socjalnej z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie. Wśród nich wyróżniono[184]:

1. **Wsparcie psychologiczne**, w którym oddziaływanie pracownika socjalnego polega na:
   - ➔ podkreślaniu poczucia podmiotowości i znaczenia osobistych praw,
   - ➔ podwyższaniu samooceny i poczucia wartości poprzez odwoływanie się do osobistych zasobów osoby,
   - ➔ utwierdzanie w słusznych decyzjach i wspieranie w uczestnictwie w procedurach prawnych,
   - ➔ uświadomienie ofierze, że nie jest odpowiedzialna za przemoc,
   - ➔ zachęcanie do swobodnego wyrażania przekonań,
   - ➔ zapewnienie, że może liczyć na naszą pomoc.
2. **Edukacja**, gdzie oddziaływanie pracownika socjalnego opiera się na:
   - ➔ pomocy w identyfikacji przemocy i poznaniu mechanizmów rządzących tym zjawiskiem,
   - ➔ dostarczeniu wiedzy o skutkach pozostawania w sytuacji przemocy,
   - ➔ zwiększaniu świadomości praw osobistych i obywatelskich,
   - ➔ omówienie mitów i stereotypów związanych z rolami poszczególnych członków i ich wpływu na postawy i sposób funkcjonowania rodziny,
   - ➔ wyposażenie w wiedzę dotyczącą aspektów prawnych przemocy w rodzinie,
   - ➔ dostarczenie informacji o zadaniach instytucji pomagających ofiarom przemocy, obowiązujących procedurach oraz możliwościach korzystania z pomocy.

[183] D. Jaszczuk-Kuźmińska, *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, MPiPS, Warszawa 2010.

[184] Tamże,.

3. **Motywowanie i umożliwianie dostępu innych form pomocy**, opiera się na:
   - pokazanie realnych możliwości wyjścia z sytuacji przemocy,
   - zachęcanie i wzmacnianie w podejmowaniu samodzielnych decyzji oraz kolejnych kroków w celu wyjścia z sytuacji przemocy,
   - zachęcanie do korzystania z innych form pomocy (psychoterapia, pomoc prawna) i „torowanie" drogi do innych instytucji; przydatną zasadą okazuje się kierowanie do osób, a nie do instytucji, np. poprzez umówienie się na spotkania z konkretna osobą w instytucji.
4. **Rozwijanie zdolności i umiejętności przydatnych w radzeniu sobie z doświadczeniem przemocy, polega na:**
   - Budowaniu planu bezpieczeństwa – zaplanowanie kolejnych kroków, jakie należy podjąć w sytuacji zagrożenia,
   - Analiza indywidualnych czynników sprzyjających eskalacji oraz czynników ułatwiających uwolnienie się spod wpływu sprawcy,
   - Nauka umiejętności niezbędnych w procesie wychodzenia z przemocy, tj. wzywania policji, gromadzenia dowodów, pisania pism procesowych itp.
5. **Pomoc społeczna,** opiera się w przypadku pracowników socjalnych na:
   - zaspokojenie potrzeb socjalno-bytowych osób znajdujących się w sytuacji kryzysu związanego z doznawaniem przemocy,
   - zapewnienie schronienia, udzielenie doraźnej pomocy socjalnej.
6. **Interwencja instytucjonalna** jako reakcja na sygnały (informacje o przemocy w rodzinie) wskazuje na **wizyty środowiskowe**, jako działanie pracownika socjalnego w obszarze pomocy, których celem jest:
   - wstępna diagnoza sytuacji w rodzinie,
   - nawiązanie kontaktu z ofiarą i poinformowanie o przysługujących jej prawach i możliwościach uzyskania pomocy.

   W sytuacji zagrożenia zdrowia i życia jej celem jest:
   - oddzielenie sprawcy od ofiary,
   - zapewnienie doraźnego bezpieczeństwa emocjonalnego i socjalno-bytowego,
   - powiadomienie organów ścigania o podejmowaniu lub stwierdzeniu zaistnienia przestępstwa.

Na podstawie danych z badania[185], wśród trzech najczęściej realizowanych usług pomocy na rzecz rodzin z problemem przemocy w rodzinie ośrodki pomocy społecznej wymieniały: pracę socjalną (43%), współpracę z kuratorami/policją/sądami (35%), poradnictwo spe-

[185] *Badanie w ramach projektu systemowego Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy społecznej i integracji społecznej,* współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

cjalistyczne (29%) oraz pomoc finansową. Jednocześnie, stałym pakietem usług skierowanych do klientów była: pomoc prawna (51%), pomoc psychologiczna (49%), interwencja kryzysowa (32%), poradnictwo specjalistyczne (31%) oraz zapewnienie schronienia ofiarom (28%).

Praca socjalna jest podstawowym świadczeniem oferowanym przez instytucję pomocy społecznej, na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Działalność ta prowadzona jest:

1. z osobami i rodzinami w celu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej;
2. ze społecznością lokalną w celu zapewnienia współpracy i koordynacji działań instytucji i organizacji istotnych dla zaspokajania potrzeb członków społeczności.

Praca socjalna prowadzona jest na mocy kontraktu socjalnego, czyli umowy zawartej między pracownikiem socjalnym, a osobą ubiegającą się o pomoc. Zawartość treściową kontraktu określa Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 1 marca 2005 r. w sprawie wzoru kontraktu socjalnego[186].

Zgodnie z rozporządzeniem kontrakt socjalny powinien określać zobowiązania i uprawnienia stron w ramach wspólnie podejmowanych działań skierowanych na przezwyciężenie trudnej sytuacji życiowej osoby lub rodziny. W kontrakcie zawarta jest krótka ocena sytuacji życiowej rodziny, wraz z diagnozą przyczyn życiowych trudności. Jednocześnie rolą pracownika socjalnego jest zawarcie w kontrakcie możliwości pokonania trudności, ale również rewizja ograniczeń i barier tkwiących w środowisku, które mogą utrudniać rozwiązanie problemów. Jednocześnie, cele określone wspólnie przez klienta oraz pracownika socjalnego mają zostać osiągnięte przez działania osoby zwracającej się o pomoc (zawarte w kontrakcie), przy wsparciu pracownika socjalnego. Umowa zawiera także termin oceny realizacji założonych działań oraz sposób przekazywania ewentualnych świadczeń. Istotne z punktu widzenia dwóch stron jest fakt, iż w przypadku niedotrzymania postanowień kontraktu socjalnego, a także odmowa jego zawarcia mogą stanowić podstawę nieprzyznania świadczenia, uchylenia decyzji o przyznanej pomocy lub wstrzymania świadczeń pieniężnych. Ideą kontraktu socjalnego jest zaktywizowanie i zmobilizowanie klienta do samodzielnego rozwiązywania kłopotów.

[186] Dz.U. 2005, Nr 42, poz. 409.

O ile kontrakt socjalny jest instrumentem o charakterze dyscyplinującym, wymagającym zaangażowania, aktywności klienta, co sprawdza się w przypadku osób uzależnionych, przejawiających postawę roszczeniową czy niechcących wziąć odpowiedzialności za swoje życie, o tyle w przypadku osób z problemem przemocy, nie jest kwestia prosta. Kontrowersje wzbudza zawieranie kontraktów socjalnych z osobami doświadczającymi przemoc, zwłaszcza tymi, które tkwią nadal w relacji przemocowej.

Polemika na ten temat związana jest z potrzebami ofiar przemocy, bowiem ich podstawową potrzebą jest odzyskanie kontroli nad własnym życiem – odbudowanie poczucia własnej wartości, odzyskanie sprawczości i przezwyciężenie bezradności. Jednakże warunkiem zaspokojenia tej potrzeby (z punktu widzenia decyzyjności i samostanowienia) jest pozostawienie tym osobom przestrzeni do podejmowania autonomicznych decyzji, a także prób i przejmowania inicjatywy. Już na tym etapie następuje proces wzmacniania świadomości i samo decydowania. Jest to bardzo ważny element pracy z ofiarą, z uwagi na to, iż ofiara przez wiele lat była karcona za każdy przejaw samodzielności. To sprawca był decydentem w każdej sferze życia ofiary. Dlatego też, warunkiem skutecznej pomocy osobom doświadczającym przemocy jest przywrócenie im wiary we własne siły i możliwości. Celu tego nie da się osiągnąć poprzez zawieranie pisemnych kontraktów socjalnych czy odgórnie określanie harmonogramu działań, które ofiary mają realizować pod groźbą utraty prawa do wsparcia finansowego.

Nieetyczne jest zawieranie w takich umowach postanowień zobowiązujących ofiary przemocy do składania wniosków o rozwód czy do wyprowadzenia się z mieszkań zajmowanych wspólnie ze sprawcą.

Praca socjalna prowadzona w oparciu o zbyt restrykcyjne i opresyjne umowy może stanowić dla ofiar przemocy - kolejny aktem krzywdzenia, kiedy ktoś ponownie mówi im co mają zrobić, określając przy tym sposób wykonania, a przede wszystkim stosując restrykcje z niewypełnienia umowy, które często wyrażane są w formie groźby.

Kolejnym narzędziem pracy osoby zatrudnionej w instytucji pomocy społecznej jest rodzinny wywiad środowiskowy.

Wywiad środowiskowy przeprowadzany jest przez pracownika socjalnego w celu ustalenia rzeczywistej sytuacji osoby ubiegającej się o pomoc z Ośrodka Pomocy Społecznej. Wywiad taki może być także podejmowany z inicjatywy ośrodka jeżeli istnieją przesłanki

wskazujące, iż rodzina względem, której ma się on odbyć znajduje się w sytuacji wymagającej ingerencji tegoż Ośrodka.

Rozmowa z klientem przeprowadzana jest w terminie do 14 dni od momentu powzięcia decyzji o konieczności jego realizacji. W sprawach wymagających pilnego działania termin ten skraca się do 2 dni. Wywiad środowiskowy przeprowadza się w miejscu zamieszkania lub pobytu osoby, której ma być udzielona pomoc. Pracownik socjalny składa wizytę w dniu roboczym w godzinach pracy Ośrodka. Może też uzgodnić z zainteresowanymi inny termin. Rozmowa odbywa się jedynie z członkami rodziny, której ma być udzielona pomoc. Nie przeprowadza się wywiadu środowiskowego z osobami trzecimi. Przed przystąpieniem do przeprowadzenia wywiadu pracownik socjalny zobowiązany jest okazać swoją legitymację służbową oraz poinformować osoby o konieczności zgłoszenia do organu przyznającego świadczenie wszelkich zmian w swojej sytuacji osobistej, majątkowej i dochodowej jeśli mogą one wpływać na wysokość i zakres świadczenia. Z przeprowadzonego wywiadu środowiskowego pracownik spisuje kwestionariusz wywiadu[187].

Wywiad środowiskowy służy przede wszystkim ustaleniu sytuacji rodzinnej, osobistej, dochodowej i majątkowej rodziny, w tym także warunków zamieszkania klienta. Wszelkie informacje pracownik socjalny ustala w oparciu nie tylko o kontakt z osobami ale również o przewidziane w Rozporządzeniu dokumenty. Przede wszystkim konieczny jest dokument określający tożsamość osoby, jak dowód osobisty. W przypadku cudzoziemca także dokument stwierdzający status cudzoziemca. Należy także przygotować akty urodzenia bądź książeczki zdrowia dzieci. W razie pobierania świadczeń takich jak renta czy emerytura należy mieć decyzję właściwego organu przyznającego świadczenie. W przypadku osób niepełnosprawnych należy przygotować oświadczenie o inwalidztwie bądź niepełnosprawności i wszelkie oświadczenia lekarskie. Osoby zatrudnione powinny posiadać także zaświadczenie o zarobkach, potrącanych składkach i ich wysokości oraz okresie zatrudnienia bez względu na formę zatrudnienia. Rolnicy powinni zaopatrzać się w zaświadczenie z gminy o posiadaniu gospodarstwa. Wszelkie dokumenty odnoszące się do opłacania składek ubezpieczenia społecznego. Potrzebne są też akty potwierdzające kontynuowanie nauki przez dzieci oraz oświadczenie majątkowe[188].

Pomoc i wsparcie osobom lub rodzinom z problemem przemocy, z uwagi na złożoność i specyfikę, wymaga współpracy wielu służb i specjalistów. Organizacyjną formą tej współpracy są **zespoły interdyscyplinarne** (art. 9a – 9c ustawy o przeciwdziałaniu przemocy

[187] http://www.wymiennik.com/szukaj,wywiad%20%C5%9Brodowiskowy%20pracownika%20socjalnego
[188] http://www.wymiennik.com/szukaj,wywiad%20%C5%9Brodowiskowy%20pracownika%20socjalnego

w rodzinie[189]), które w myśl ustawodawcy powoływane są przez gminy. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzą: przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorzy sądowi. Grupa specjalistów może poszerzyć się o prokuratorów i inni przedstawicieli podmiotów działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Jednocześnie grupa specjalistów może tworzyć grupy robocze w celu rozwiązywania problemów związanych z indywidualnymi przypadkami.

Zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest przede wszystkim integrowanie i koordynowanie działań wyżej wskazanych podmiotów oraz specjalistów w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie, poprzez:

- diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
- podejmowanie działań w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie,
- inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie,
- rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalny,
- inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie[190].

Zespół interdyscyplinarny może tworzyć grupy robocze, których celem jest rozwiązywanie problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach. W skład grupy roboczej wchodzą przedstawiciele tych samych instytucji, co w przypadku zespołu interdyscyplinarnego, z wyjątkiem prokuratora. W przypadku grupy roboczej przedstawicielem sądu może być kurator sądowy.

Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:

- opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie,
- monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań[191].

---

189 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z dnia 20 września 2005 r., Nr 180, poz. 1493).

190 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. **o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z dnia 20 września 2005 r., Nr 180, poz. 1493), art. 9a-9b.

191 Tamże.

Fakt, iż zespół interdyscyplinarny oraz grupę roboczą tworzą osoby z różnych dziedzin nauki, specjalności, doświadczeniami zawodowymi, kompetencjami, sprawia, że zasoby wspólne mogą doprowadzić przynieść oczekiwany rezultat. Ponadto oddziaływanie wielopłaszczyznowe może przyczynić się do zrozumienia sytuacji i wymiernych efektów.

Jednym z narzędzi pracy podczas podejmowania interwencji w środowisku w przypadku stwierdzenia lub podejrzenia problemu przemocy w rodzinie jest **„Niebieska Karta"**. Procedura „Niebieskiej Karty" obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z zaistnieniem podejrzenia zaistnienia zjawiska nadużywania siły w stosunku do bliskich.

Procedura przewiduje dwuetapowy udział osoby dotkniętej przemocą w rodzinie, gdzie pierwszy etap to zetknięcie się z przedstawicielami w/w służb, którzy zobowiązani są wypełni formularz „Niebieska Karta – A", a drugi etap to zaproszenie przez zespół interdyscyplinarny bądź grupę roboczą na spotkanie i wspólne omówienie dalszych, zintegrowanych działań pomocowych[192].

Członkowie zespołu integracyjnego lub grupy roboczej zapraszają na swoje posiedzenie osobę dotkniętą przemocą w rodzinie, jednakże niestawiennictwo nie wstrzymuje dalszych prac zespołu lub grupy. Należy stawi się na zaproszenie, aby umożliwi udzielenie osobie pomocy.

Na posiedzeniu tym członkowie zespołu lub grupy w obecności zaproszonej osoby dotkniętej przemocą w rodzinie dokonują analizy sytuacji rodziny i wypełniają formularz „Niebieska Karta – C". Podstawowym zadaniem zespołu lub grupy roboczej jest opracowanie indywidualnego planu pomocy dla osoby dotkniętej przemocą w rodzinie i jej rodziny zawierając propozycje działań pomocowych.

Indywidualny plan pomocy obejmuje ogół działań podejmowanych przez osobę dotkniętą przemocą w rodzinie w celu poprawy sytuacji życiowej tej osoby oraz jej rodziny i realizowany jest we współpracy z przedstawicielami jednostek organizacji społecznych, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorów sądowych lub prokuratora.

[192] *Informator dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie,* Ministerstwo Sprawiedliwości, Zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, s. 22-23.

Indywidualny plan pomocy może ulęgać zmianie w zależności od potrzeb i sytuacji osoby dotkniętej przemocą w rodzinie, w szczególności w sytuacjach, gdy osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, dopuściło się po raz kolejny stosowania przemocy w rodzinie w trakcie dokonywanych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę robocza[193].

Zakończenie procedury następuje w przypadku:

1. ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypadku o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy;
2. rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowanych działań.

O zakończeniu procedury powiadamia się podmioty, które w niej uczestniczyły.

Przebieg czynności pracownika socjalnego jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, określonych w § 11 Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie procedury „Niebieskiej Karty" sprowadza się do[194]:

- diagnozy sytuacji i potrzeb osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;
- opracowania wstępnego planu pomocy;
- udzielenia rzetelnych i całościowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie, w szczególności: psychologiczną, prawną, socjalną, pedagogiczną;
- dostarczeniu informacji o formach pomocy małoletnim doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc;
- przekazaniu danych o perspektywach podjęcia dalszych działań w celu poprawy sytuacji osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;
- uruchomieniu natychmiastowy dostęp do pomocy medycznej, w sytuacji, gdy wymaga tego stan zdrowia osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;
- zapewnieniu osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb,
- schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

[193] tamże.

[194] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty" oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta".

Na mocy przepisów prawa karnego, cywilnego oraz ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, pracownik socjalny, który przypuszcza występowanie zjawiska przemocy w środowisku rodzinnym, powinien niezwłocznie zawiadomić o tym fakcie policję lub prokuraturę, a w przypadku gdy w domu są małoletnie dzieci – także właściwy sąd rejonowy (wydział rodzinny i nieletnich). Jednocześnie powinien rozważyć czy istnieje potrzeba skontaktowania się ze szkołą, komisją rozwiązywania problemów alkoholowych, czy pokrzywdzeni powinni zostać skierowani do placówek świadczących specjalistyczną pomoc ofiarom przemocy. Obowiązkiem pracownika socjalnego jest stałe monitorowanie sytuacji osoby lub rodziny z problemem przemocy oraz ciągłe korygowanie oraz usprawnianie planu działań pomocowych zgodnie z aktualnymi potrzebami ofiary.

Jedną z bardzo istotnych kwestii w pracy z rodziną z problem przemocy domowej jest dostrzeżenie jej symptomów, a w przypadku dzieci – także symptomów wykorzystywania seksualnego. Czasem, objawy te nie są widoczne na pierwszy rzut oka, stad też pracownik socjalny powinien zwracać uwagę na takie objawy, jak:

- agresywne zachowania dziecka w sferze fizycznej i werbalnej,
- pogorszenie się jego wyników w nauce i spadek motywacji do nauki,
- izolowanie się od rówieśników,
- przypisywanie osobom ze swojego otoczenia wrogich intencji,
- zmiany w zachowaniu dziecka[195].

W sytuacji, gdy istnieje podejrzenie wykorzystywania seksualnego – pracownik socjalny powinien przeprowadzić wywiad członkami rodziny dziecka (matką i ojcem/opiekunem prawnym) oraz innymi osobami z otoczenia dziecka. Należy jednak brać pod uwagę fakt, iż w niektórych przypadkach ofiary mogą ukrywać fakt, że w rodzinie dochodzi do przemocy lub wykorzystywania seksualnego[196]. Sprawa ta, jest ogromnie ważna, dlatego też tak istotne w pracy z ofiarami przemocy jest nawiązanie właściwego kontaktu emocjonalnego z podopiecznym. Niewskazane jest formułowanie ocen, okazywanie zniecierpliwienia, nieufności, podważanie uzyskanych informacji itp. W trakcie przeprowadzania takiej rozmowy, pracownik socjalny może poprosić podopiecznego o wskazanie osób z rodziny lub najbliższego otoczenia, od których mógłby uzyskać dodatkowe informacje.

---

[195] Bardzo często, w przypadku przemocy seksualnej w stosunku do dziecka, następuje zmiana jego zachowania, czego objawem jest: z dziecka wesołego, radosnego, komunikatywnego – staje się dzieckiem smutnym, przygnębionym, nie chce się bawić, chce być sam, zaczyna stronić od osób mu bliskich, nie chce rozmawiać, reaguje w sposób agresywny, wręcz wulgarny, nieadekwatnie do zaistniałej sytuacji.

[196] W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka – ofiary wykorzystywania seksualnego,* [w:]. M. Sajkowska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Teoria, badania, praktyka,* Warszawa 2004, s. 98-99.

Jak podkreśla Mariusz Granosik,„rozległy temat przemocy w rodzinie jest z całą pewnością jedynie dotykany przez pracownika socjalnego, który właściwie nie ma żadnych możliwości rozwiązania czy choć ograniczenia tej patologii"[197]. Dotychczas, udział pracownika socjalnego w oddziaływaniach pomocowych ograniczał się do doradztwa i mediacji pomiędzy ofiarą a instytucjami, których zadaniem jest udzielanie dalszej pomocy, takimi jak: policja, szpitale czy domy samotnej matki. Uprawnienia pracowników zatrudnionych w instytucjach pomocy społecznej zwiększyły się dzięki uchwalonej w 2010 r. nowelizacji ustawy o przemocy w rodzinie. Akt prawny wprowadza możliwość sprawniejszego izolowania sprawców, daje ofiarom przemocy prawo do bezpłatnego poradnictwa psychologicznego, prawnego i medycznego, a przede wszystkim upoważnia pracowników socjalnych do odebrania dziecka w rodzinie, w której dochodzi do przemocy.

Za sprawą poszerzeniu uprawnień, w sytuacji gdy pracownik socjalny staje w obliczu decyzji, czy odebrać dziecko rodzicom, czy też pomimo dysfunkcji pozostawić je w rodzinie naturalnej, sytuacje te występują coraz częściej, dzięki czemu zwiększa się moralna odpowiedzialność za podjęte decyzje. W przypadku podjęcia decyzji o zabraniu dziecka z rodziny, pracownik socjalny powinien zawsze kierować się wyłącznie dobrem dziecka, nie zaś względami praktycznymi, w szczególności korzyścią dla instytucji, że pozbywa się problemu zaniedbywanym dzieckiem.

W myśl art. 12a ust. 1, pracownik socjalny, w przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je w innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej[198], rodzinie zastępczej lub całodobowej placówce opiekuńczo- wychowawczej[199]. Decyzję o odebraniu dziecka pracownik instytucji pomocy społecznej podejmuje wspólnie z funkcjonariuszem Policji, lekarzem lub ratownikiem medycznym bądź pielęgniarką. Obowiązkiem pracownika socjalnego jest powiadomienie właściwego sądu opiekuńczego w ciągu 24 godzin. Istotne jest, iż rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym przysługuje prawo odwołania się od decyzji, w którym mogą wręcz domagać się zbadania zasadności i legalności orzeczenia. Rodzice mogą złożyć odwołanie bezpośrednio do właściwego sądu lub za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza Policji.

---

197 M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Katowice 2006,, s. 127.

198 art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.

199 Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 125, poz. 842).

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy, pozwala nie tylko skuteczniej pomagać ofiarom przemocy, ale również zawiera elementy służące zmianie społecznej wrażliwości w zakresie przemocy domowej. Służy temu m.in. całkowity zakaz stosowania kar cielesnych[200].

Udział pracownika socjalnego w sprawie, nie kończy się jednak na sformułowaniu wniosku do sądu i dopilnowaniu, aby postanowienie zostało wyegzekwowane. Rodzice/opiekunowie dziecka mogą podjąć kroki w celu przywrócenia praw rodzicielskich (co uwarunkowane jest spełnieniem kilku wymogów). Jednocześnie warto zwrócić uwagę na to, iż często rodzicom brak jest sił i motywacji do pracy na zmianą swojego trybu życia i podjęcie wszelkich starań o przywrócenie praw do dziecka, dlatego też obowiązkiem pracownika socjalnego jest wzmożone działanie z tą rodziną, której wskutek decyzji pracownika socjalnego odebrano dzieci.

Przemoc wobec dzieci należy odróżnić od innych form krzywdzenia dziecka. Istnieją bowiem sytuacje, gdy działania przemocowe nie są intencjonalne, a rodzice nie zdają sobie sprawy, że krzywdzą dziecko. Występuje to między innymi w sytuacji, gdy rodzice poświęcają dziecku zbyt mało czasu, uwagi, troski o nie, nie zaspakajają potrzeb emocjonalnych dziecka. W takich przypadkach, zadaniem pracownika socjalnego jest w pierwszym rządzie uświadomienie rodzicom/opiekunom istniejącego problemu, dostarczenie fachowej pomocy psychologicznej, skontaktowanie rodzica z pedagogiem szkolnym czy innym specjalistą.

W przypadku, gdy w instytucji pomocy społecznej zatrudniony jest psycholog, terapeuta na stanowisku pracownika socjalnego, co jest bardzo często praktykowane na świecie, wówczas podejmuje on działania terapeutyczne. Pomoc ta udzielana jest zarówno dzieciom, jak i dorosłym, uwzględniając specyficzne potrzeby i skutki przemocy.

Działania terapeutyczne mają charakter pomocy indywidualnej bądź grupowej. W pomocy indywidualnej obserwuje się trzy fazy:

Faza I – zapewnienie poczucia bezpieczeństwa.

Na tym etapie głównym założeniem jest obalenie przekonań o przemocy, opanowanie umiejętności radzenia sobie z codziennymi problemami. Ta umiejętność możliwa jest wtedy, gdy poprzedzi ją budowanie własnej wartości oraz przełamanie poczucia bezsilności.

[200] Informacje na podstawie Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 125, poz. 842).

Faza II – koncentracja na przemocy.
Głównym celem tego etapu jest pogłębienie wiedzy na temat sytuacji urazowej. Faza ta stanowi jeden z najtrudniejszych etapów procesów terapii, wymaga bowiem przepracowania negatywnych emocji, poczucia winy, strachu, wstydu czy autoagresji.
Faza III – budowanie zdrowego modelu.
Stadium to wiąże się z budowaniem zdrowego modelu wzajemnych stosunków i odbudowaniem relacji z otoczeniem[201].

Pomocy indywidualnej potrzebują również krzywdzone dzieci, które doznają szkód na kilka sposobów:

- dziecko jako bezpośrednia ofiara (przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna, psychiczna, zaniedbywanie),
- dziecko jako świadek przemocy wobec osoby z najbliższego otoczenia,
- dziecko jako „karta przetargowa",
- dziecko po rozstaniu rodziców.

Celem terapii dzieci krzywdzonych jest nie tylko praca indywidualna z dzieckiem, ale przede wszystkim terapia rodzin. Istotnym jej elementem jest spowodowanie zaprzestania krzywdzących metod stosowanych przez rodziców. Ważnym aspektem jest również ulepszanie relacji rodzice – dziecko, bowiem osiągnięcie odpowiedniej poprawy pozwala na pozostawienie dziecka w rodzinie, w jego naturalnym środowisku[202].

Inną formą pracy z osobą doświadczającą przemocy jest terapia grupowa. Głównym założeniem tej formy jest uczynienie z osoby pokrzywdzonej – osobę zdolną do przyjęcia odpowiedzialności za swoje życie.

Proces uwalniania się od sprawcy przemocy ujawnia m.in. Program „Dwanaście kroków", który każda grupa może stworzyć na własny użytek. Powinna to być praca całej grupy, która stopniowo wprowadzana w życie ma zmobilizować ofiary przemocy do przejęcia kontroli nad własnym życiem.

Program „Dwunastu kroków":

1. Przyznajemy – potrzebujemy pomocy, mamy problem;
2. Jesteśmy świadomi – my możemy to zmienić, coś z tym zrobić;

[201] I. Pospiszyl, *Razem przeciwko przemocy,* Warszawa 1999, s. 162.
[202] A. Śniegulska, *Możliwości przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, [w:] Z. Frączek, B. Szulz, *Koncepcje pomocy człowiekowi w teorii i praktyce,* Rzeszów 2006, s. 190

3. Wierzymy – odpowiedzialność spoczywa na nas;
4. Wiemy – jesteśmy wartościowymi ludźmi;
5. Analizujemy historię naszego życia – szukamy mocnych i słabych stron, analizujmy potrzeby;
6. Dzielimy się – jesteśmy gotowi o tym mówić;
7. Podejmujemy decyzję – muszę zmienić życie;
8. Rozwijamy system wsparcia – szukamy źródeł wsparcia;
9. Uświadamiamy sobie – nasze szczęście zależy od nas;
10. Uczymy się – rozróżniać relację zdrową od krzywdzącej;
11. Osiągamy – rozwój własnej świadomości wolnej od przemocy i jej skutków[203].

Kolejną perspektywą zapobiegania przemocy, popularna na krajach zachodnich jest szeroko pojęta profilaktyka. Założeniem profilaktyki w postrzeganiu problemu przemocy przez profesjonalnych pomagaczy „nawet jeśli program terapeutyczny przywróci ofierze przemocy pełnię zdrowia psychicznego, to działania prewencyjne mogłyby wyeliminować całe cierpienie, którego doświadczyła ofiara"[204].

Profilaktyka pozwala zapobiegać przemocy przede wszystkim dzięki popularyzacji wiedzy na jej temat oraz wyrabianiu nawyków przeciwstawiania się jej.

Wskazuje się trzy rodzaje profilaktyki[205]:

- Profilaktyka pierwotna,
- Profilaktyka wtórna
- Profilaktyka trzeciorzędowa.

Profilaktyka pierwotna wiąże się z promowaniem zdrowia, samopoczucia społecznego, eliminowaniem patologii społecznych poprzez różnego rodzaju działania, do których zalicza się:

1. Programy rozwijające funkcjonowanie społeczne – mające na celu poprawę funkcjonowania dzieci w szkołach, wzmocnienie więzi społecznych, wzmacnianie obrazu siebie oraz budowanie asertywności.
2. Treningi dla rodziców – polegające na wzmocnieniu więzi emocjonalnych między rodzicami i dziećmi, zachęcające rodziców do stosowania konsekwencji jako jednej

[203] Justyna Kula-Lic, *Pomoc dla ofiar przemocy*, J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Światło-Życie, Stalowa Wola 2010, s. 73.
[204] S. D. Herzberg, *Przemoc domowa. Perspektywy psychologii społecznej*, Warszawa 2002, s. 200.
[205] J. Brągiel, *Zrozumieć dziecko krzywdzone*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Opolu, Opole 1998, s. 127

z metod wychowawczych, pomagające rodzicom w rozwoju samokontroli własnych zachowań wobec dzieci. Programy dla rodziców mogą być realizowane w sytuacjach, gdy dzieci są narażone na przemoc ze strony swoich rodziców.

3. Treningi umiejętności interpersonalnych – koncentrują się na budowaniu grup koedukacyjnych (kobiet i mężczyzn), gdzie pod okiem trenera rozmawia się o przemocy, problemach dotyczących interakcji przedstawicieli obu płci. Członkowie grupy uczą się i rozwijają kompetencje miękkie, które pomagają rozwiązywać problemy pojawiające się w relacjach interpersonalnych, np. trening zastępowania agresji.
4. Kampanie edukacyjne – realizowane przez media, których zadaniem jest dotarcie do jak najszerszego grona odbiorców lub skoncentrowane na określonych grupach.
5. Skoordynowane działania społeczne – polega na międzysektorowej aktywizacji w celu budowy systemu usług dla ofiar przemocy.

Profilaktyka wtórna obejmuje wczesne wykrycie objawów krzywdzenia ofiary.

Działania w tym aspekcie składają się z następujących czynności pracownika socjalnego:

- przekazanie nauczycielom i wychowawcom wiedzy i umiejętności wykrywania objawów znęcania nad rodziną i dzieckiem,
- dyskusja o problemie,
- mobilizowanie młodzieży do ujawnienia zjawiska przemocy,
- identyfikacja rodzin wysokiego ryzyka,
- tworzenie specjalistycznych zespołów łatwo dostępnych w lokalnych społecznościach.

Profilaktyka trzeciorzędowa dotyczy uchronienia ofiar przemocy przed kolejnym atakiem przemocy. W sytuacji tej wchodzą w grę drastyczne rozwiązania w celu odizolowania sprawcy przemocy od ofiary. Są to radykalne, a czasem konieczne decyzje, często związane z ingerencją prawa[206].

W Polsce często sięgamy do dostępnych badań naukowych, raportów porównawczych, szukając wzorów działania, potwierdzającego prawidłowości naszych rozwiązań. Lubimy też porównywać się do innych krajów, zapominając przy tym, że analizy komparatystyczne mają o tyle znaczenie, o ile wpisują się w odmienne specyficzne konteksty społeczne, społeczne, polityczne, kulturowe. W badaniach porównawczych nie tyle ważne są oryginalne

[206] Justyna Kula-Lic, *Pomoc dla ofiar przemocy*, [w:] J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Światło-Życie, Stalowa Wola 2010, s. 75

rozwiązania, ale przede wszystkim odpowiedzi na problemy społeczne, które pojawiły się w określonym miejscu i czasie.

Problemy społeczne były i są częściowo wspólne. Takim fundamentalnym problemem tworzącym wspólne pole działania jest zjawisko przemocy, a działania pracowników socjalnych w Polsce i na świecie opierają się na tej samej idei – pomocy i wsparcia osobie lub rodzinie z problemem przemocy, a działania skoncentrowane są na:

- interwencji kryzysowej,
- zapewnienie schronienia,
- zapewnienie ochrony,
- udzielenie informacji i porad (prawnych, psychologicznych, socjalnych, medycznych etc.),
- tworzenie planu działania (wspólnie z klientem).

Dodatkowo, w krajach rozwiniętych w odniesieniu do pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy, wyraźny nacisk kładzie psychoterapię oraz mediację, a zjawisko przemocy ujmuje się holistycznie (np. kobieta-partner-dziecko; dziecko-rodzic-rodzic), dlatego też oddziaływania pracowników socjalnych skoncentrowane są nie na jednostce, a „systemie problemu".

5. PRACOWNIK SOCJALNY – METODYKA PROJEKTOWANIA DZIAŁAŃ SOCJALNYCH I POMOCOWYCH Z OFIARAMI PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE

Problem przemocy przez wiele lat był marginalizowany, a podejmowane działania miały jedynie na celu odizolowanie ofiary od sprawcy. Obecnie powszechne jest podejmowanie kompleksowych działań skierowanych do ofiar przemocy (przede wszystkim ofiar przemocy w rodzinie), jak również do osób stosujących przemoc.

Koncepcja ta zakłada analizę problematyki przemocy w sposób holistyczny, z uwzględnieniem różnych perspektyw: sprawcy przemocy, ofiary oraz samych aktów przemocy. Jest to niezbędne do planowania strategii pomocowych dla ofiar przemocy. Jednocześnie podejście to wymaga współpracy wielu służb i specjalistów. Odpowiedzią na to są właśnie zespoły interdyscyplinarne oraz grupy robocze (art. 9a-9c), w ramach których prace prowadzone są w zależności od potrzeb zgłaszanych przez zespół interdyscyplinarny lub wynikających z problemów występujących w indywidualnych przypadkach.[207]

Liliana Krzywicka zdefiniowała współpracę, która jest istotą działania zespołów interdyscyplinarnych jako „całokształt aktywności podmiotów podejmujących wzajemne interakcje w kierunku zdefiniowania i realizowania określonego celu. W praktyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie oznacza ona takie współdziałanie osób, przedstawicieli służb, instytucji i organizacji, którzy pracują w formule zespołowej. Zespół ten ze względu na skład osobowy i wnoszone przez nich zasoby ma charakter wielodyscyplinarny. Łączy bowiem ich kompetencje, uprawnienia, możliwości i doświadczenie, adekwatnie je wykorzystując"[208].

---

[207] Informacje na temat zespołu interdyscyplinarnego i grup roboczych zostały bliżej opisane w rozdziale IV, s. 125-127.

[208] L. Krzywicka, *Interdyscyplinarne (wielodyscyplinarne) podejście w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, [w:] D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska, *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych*, MPiPS, Warszawa 2010, s. 133.

Uwzględniając fachową literaturę przy analizowaniu i projektowaniu pomocy dla osób dotkniętych przemocą należy zwrócić uwagę na następujące elementy:

- specyfikę przemocy,
- etap przemocy,
- ofiarę przemocy,
- własne możliwości pomocy,
- bariery dotyczące pomagania,
- system wsparcia,
- konsekwencje pomagania[209].

Największym wyzwaniem stawianym przed pracownikami socjalnymi jest opracowanie indywidualnego, specjalistycznego programu (planu) pomocy ofiarom przemocy w rodzinie oraz współdziałanie pracowników różnych grup zawodowych (policja, służba zdrowia, szkoła, pomoc społeczna, sąd, organizacje pozarządowe itp.) w ramach zespołów interdyscyplinarnych.

Celem podejmowanych działań przez pracowników socjalnych jest umożliwienie osobom i rodzinom z problemem przemocy przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których, przy użyciu własnych sił i aktywności nie są w stanie pokonać, a także zapobieganie tym sytuacjom.

Praca socjalna rozpoczyna się w momencie zgłoszenia podopiecznego do instytucji pomocy społecznej lub od momentu zauważenia problemu przez pracownika służb społecznych. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku pracownik socjalny musi przeprowadzić diagnozę psychospołeczną, tzw. analizę i ocenę sytuacji oraz stanu psychicznego klienta[210]. Diagnoza może obejmować aktualną sytuację, środki którymi dysponuje podopieczny, a także instytucje i możliwości pomocowe. Podstawową metodą pracy socjalnej jest rozmowa i wywiad[211]. Celem rozmowy jest dokonanie wyżej wspomnianej diagnozy, natomiast podkreśla się jej ogromne znaczenia dla dalszego postępowania.

Metody prowadzenia rozmowy w pracy socjalnej można podzielić według kryterium celu. Klasyfikacji takiej dokonała Cristina de Robertis, wyróżniając:

- rozmowę wyjaśniająco – wspierającą,
- informacyjno – wychowawczą,

[209] Justyna Kula-Lic, *Pomoc dla ofiar przemocy*, J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Światło-Życie, Stalowa Wola 2010, s. 75.

[210] C. de Robertis, *Metodyka działania w pracy socjalnej*, Katowice 1998, s. 105.

[211] Główne założenia w dalszej części rozdziału.

- perswazyjną,
- kontrolną.

Rozmowa o charakterze wyjaśniającym dominuje na początku pracy, a jej głównym celem jest skłonienie klienta do zwerbalizowania własnych problemów. Jeśli inicjatywa pomocy wychodzi od instytucji pomocy społecznej, wówczas przedmiotem rozmowy wyjaśniającej jest omówienie celów, które instytucja chce osiągnąć. Należy jednak pamiętać, że każdy człowiek reaguje w inny sposób na te same bodźce, dlatego też pracownik socjalny nie może założyć, że mając duże doświadczenie w pracy oraz wiedzę z danego zakresu, potwierdzoną kwalifikacjami, kursami czy szkoleniami (np. w odniesieniu do przemocy) może ominąć etap rozmowy wyjaśniającej. Jest to spowodowane tym, iż rozmowa wyjaśniająca przechodzi stopniowo w rozmowę wspierającą, której założeniem jest podtrzymanie motywacji klienta do zmian i złagodzenie towarzyszącemu mu niepokoju. W tym wypadku, pracownik socjalny pełni rolę psychoterapeuty.

Rozmowa informacyjno-wychowawcza w założeniu, odnosi się do dostarczenia wiedzy osoby z problemem, bez której nie jest on w stanie samodzielnie rozwiązać własnych problemów. Informacje i wskazówki dotyczą przede wszystkim przepisów prawa, które niejednokrotnie bywają zbyt skomplikowane, by jednostka bez odpowiedniego przygotowania była w stanie skorzystać z przysługujących jej praw. Niezależną płaszczyzną jest tu powiększenie zakresu kontaktów i możliwości klienta. W przypadku osób czy rodzin z problem przemocy, są to jednostki bardzo zamknięte w sobie, o zaniżonym poczuciu własnej wartości, skuteczności, często przez wiele lat izolujące się od środowiska społecznego, dlatego też ich kontakty społeczne i możliwości spędzania czasu wolnego są ograniczone. Zasadne jest zatem poszerzanie ilości kontaktów, zarówno wśród osób z podobnym problemem (tworząc przy tym pewnego rodzaju grupę wsparcia), jak i instytucjami oraz infrastrukturą socjalną.

Rozmowa perswazyjna polega na przekonaniu klienta, że powinien podjąć wysiłek zmierzający do poprawy swojego życia, a także ukazaniu następstw jego bezczynności (ale zastrzega się krytykowanie czy ocenianie w przypadku ofiar przemocy).

Funkcja kontrolna rozmowy odnosi się do dostarczenia pracownikowi socjalnemu informacji zwrotnych dotyczących stopnia realizacji podjętych przez klienta działań i jego aktywności. Przekaz ten dotyczy trudności w realizacji zobowiązań oraz ustalenia, czy podopieczny nie zaniechał pracy nad sobą i nie powróciła do wcześniejszego stylu życia.

Rozmowa kontrolna pełni jednocześnie funkcję perswazyjną, z uwagi na to, iż czasem sama obecność pracownika socjalnego wywiera na kliencie presję i stanowi motywację do działania[212].

W przypadku osób lub rodzin z problemem przemocy, proceduralne postępowanie pracownika socjalnego rozpoczyna się w chwili przyjęcia **przyjęcie zgłoszenia o stosowaniu przemocy w rodzinie**.

Pracownik socjalny należy do grupy pracowników służb społecznych, która bardzo często jako pierwsza otrzymuje informacje o istniejącym przypadku zjawiska przemocy, m.in. podczas przeprowadzanie rodzinnego wywiadu środowiskowego lub

rozmowy telefonicznej z ofiarą przemocy. Jednakże wiedzę na temat problemu pracownik socjalny może otrzymać poprzez zawiadomienie płynące od innych przedstawicieli służb społecznych (m.in.: Policji, Straży Miejskiej, kuratora sądowego, pedagoga szkolnego, psychologa, lekarza, przedstawiciela gminnej komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych czy wychowawców w placówkach), a także osoby postronne (m.in.: sąsiadów, dalszą rodzinę, pracodawców, znajomych czy innych świadków aktów przemocy).

Bez względu na to, kto zgłosi fakt wystąpienia problemu, informacja ta wymaga od pracownika socjalnego natychmiastowej reakcji, a następnie podjęcia stosownych działań, kierując się dobrem osób wobec, których stosowana była przemoc oraz zachowania tajemnicy zawodowej.

Jednocześnie w przypadku, gdy ofiara nie jest klientem ośrodka pomocy społecznej, pracownik socjalny jest również zobowiązany do podjęcia działań pomocowych.

Z uwagi na specyfikę i trudności w mówieniu „o zaistniałej sytuacji" przez ofiarę, w trakcie przyjmowania zgłoszenia o przemocy, powinien wykazać się profesjonalizmem w rozmowie z osobą informującą o problemie.

Rozmowa powinna być prowadzona w sprzyjającej temu atmosferze i spokojnym tonie, zachowując zasady etyki pracy pracownika socjalnego.

212 C. de Robertis, *Metodyka działania w pracy socjalnej,* Katowice 1998, s. 182-184.

W przypadku, gdy pracownik socjalny jest pierwszą osobą, która otrzymała informację na temat problemu przemocy w rodzinie, wówczas zawiadamia on stosowne służby (m.in. Policja lub/i prokuratura) oraz następuje **wszczęcie procedury Niebieskiej Karty**[213], a następnie **przekazanie informacji do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego** (nie później niż 7 dni od wszczęcia procedury). Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego po otrzymaniu formularza „Niebieska Karta – A", niezwłocznie nie później niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania, przekazuje go członkom zespołu lub grupy roboczej[214], czego wynikiem są czynności podejmowane i realizowane w ramach procedury „Niebieskiej Karty". Wszczęcie procedury nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

W ramach procedury pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej[215]:

1. diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
2. udziela kompleksowych informacji o:
   - ➔ możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
   - ➔ formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,
   - ➔ możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
3. organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
4. zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
5. może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz

[213] Należy pamiętać, iż wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza„Niebieska Karta – A" przez przedstawiciela jednego z podmiotów wymienionych w art. 9d ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, w obecności (niekonieczne) osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

[214] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty" oraz wzorów oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta" (Dz. U. Nr 209, poz. 1245).

[215] Tamże.

informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Jak wskazuje Ryszard Szarfenberg w Krajowym Raporcie Badawczym, Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji, najczęściej podejmowane przez pracowników socjalnych czynności w odniesieniu do osób lub rodzin z problemem przemocy odnoszą się do następujących działań[216]:

- współpraca z kuratorem, sądem,
- przeprowadzenie rodzinnego wywiadu środowiskowego,
- udzielenie wsparcia psychologicznego, prawnego,
- współpraca z Policją,
- współpraca z instytucjami zaangażowanymi w problem osoby lub rodziny (np. szkoła),
- rozmowa z ofiarą przemocy w rodzinie,
- udzielenie ofierze informacji na temat przemocy,
- rozmowa ze sprawcą przemocy,
- motywowanie sprawcy do podjęcia terapii.

W odniesieniu do osób i rodzin z problemem przemocy, w pracy socjalnej wykorzystanie koncepcji wsparcia społecznego jest istotnym elementem codziennej praktyki pomocy klientom. Sugeruje się adoptowanie tej metody pracy z klientami. Niewątpliwie, działania wsparcia społecznego w pracy socjalnej z osobami lub rodzinami doświadczającymi przemocy mogłoby mieć wymierne efekty. Działanie wsparcia społecznego powinno przebiegać w następujących po sobie etapach:

1. Wstępna ocena – polega na zebraniu odpowiednich informacji i rozpoznanie indywidualnych ocen i opinii. Uporządkowanie i zrozumienie informacji dotyczących osób ujmowanych jako element wielu systemów, m.in. rodziny, szkoły, przyjaźni, kultury, religii. Dane zebrane są od zainteresowanych osób oraz – w uzasadnionych przypadkach – od osób blisko z nimi związanych.

Wówczas, warto skoncentrować się na następujących pytaniach i zagadnieniach:

- Co postrzegamy jako główne problemy/objawy/zagadnienia/potrzeby?
- Jakie są nasze priorytety? Jakie problemy wymagają rozwiązania w pierwszej kolejności?

[216] Informacje na podstawie zestawień zawartych w Krajowym Raporcie Badawczym, Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji, raport pod red. R. Szarfenberga, Warszawa 2011, s. 224-237.

- Kim są osoby, których dotyczą wskazane problemy?
- Dlaczego doszło do powstania tego problemu?

2. Planowanie – dotyczy wspólnego zaprogramowania celów i wspólne dążenie do ich realizacji daje lepsze efekty. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się, rozbicie celów długofalowych na mniejsze (możliwe do zrealizowania w ciągu kilku dni, tygodni) wzmacnia motywację i wytrwałość w dążeniu do celu. Pracownik socjalny powinien sobie zadać pytanie:

- Jak razem zajmiemy się sytuacją? Jakie są nasze wspólne, realistyczne cele?

Zadaniem pracownika socjalnego jest wynegocjowanie wspólnego planu oraz zgody na osiągnięcie celów. Jeżeli jest to możliwe powinien on zapisać plan i rozdać kopie wszystkim zainteresowanym.

3. Realizacja - współdziałanie wszystkich zainteresowanych oraz zaangażowanie usługobiorców ma istotne znaczenie w sposobie uzyskania zakładanych rezultatów:

- wcielenie planu w życie,
- analiza i nadzór nad wdrażanym planem,
- gromadzenie dokumentacji,
- monitorowanie i rozwiązywanie na bieżąco pojawiających się trudności.

4. Ocena i ewaluacja – zakłada spotkanie wszystkich zainteresowanych, w celu ustalenia czy osiągnięte zostały zaplanowane cele. Ponadto należy:

- ocenić skuteczność planu,
- w jakim stopniu udało się osiągnąć stawiane cele?
- wskazać dowody świadczące o realizacji celów,
- wymienić wszystkie nowe czynniki istotne dla przebiegu nowego cyklu.

Warto podkreślić, iż w chwili obecnej osoby lub rodziny z problemem przemocy, dzięki funkcjonowaniu zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych indywidualną, profesjonalną i „całościową" pomocą i wsparciem.

6. PRACOWNIK SOCJALNY – JAKO ANIMATOR DZIAŁAŃ W OBSZARZE POMOCY I PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W POLSCE I NA ŚWIECIE

Profesjonalizm w działanie pracownika socjalnego polega m.in. na podejmowaniu przez niego nowych ról zawodowych, których praktykowanie wiąże się ze stosowaniem uznanych modeli pracy socjalnej. Jedną z takich ról jest rola animatora działań skoncentrowanych na kliencie w środowisku lokalnym/społecznym.

Słowo *animacja* pochodzi od słów łacińskich *anima* – dusza, *animatio* – ożywienie, *animus* – wigor i czasownika *animo, -are*, który w łacinie ma trzy znaczenia: 1) dąć, dmuchać, 2) tchnąć życie w coś, obdarzyć duszą, powoływać do życia., 3) pobudzić, dodawać odwagi, zachęcać, śmiałym czynić. W języku francuskim słowo *animer* znaczy wnosić życie, dodawać siły do działania, zapoczątkować określone przedsięwzięcie, zachęcać.

Centrum Aktywności Wspierania Aktywności Lokalnej, definiuje animacja społeczną jako sposób i proces:

1. kształtowania społeczności/wspólnoty (budowania relacji i więzi społecznych),
2. aktywizacji i mobilizacji społecznej,
3. kreatywnego uruchamiania potencjału ludzi, grup i społeczności,
4. emancypacji i upodmiotowienia ludzi, grup i społeczności (zwłaszcza marginalizowanych i wykluczonych społecznie),
5. partycypacji publicznej (uzyskania wpływu na decyzje)[217].

Animowanie można rozumieć jako tchnięcie *życia* w osobę, grupę, społeczność, instytucję i organizację. Jest oddziaływaniem skoncentrowanym na podmiot, które go nie

[217] http://www.cal.org.pl/animacja-spoleczna/czym-jest-animacja/historia

stwarza, nie formuje lecz aktywizuje, skłania do aktywności, zachęca do samodzielnych działań. Czasem jest sposobem odkrycia i zrealizowania ukrytych pragnień i marzeń.

Animacja – polega na odkrywaniu we współpracy z innymi ludźmi nowych możliwości, własnego potencjału, prawdziwych potrzeb – siły sprawczej jaka jest w NAS ludziach[218].

Metoda animacji społecznej - **jest praktyką edukacyjną, pobudzającą ludzi** (osoby, grupy, zbiorowości, społeczności lokalne) **do samodzielnego projektowania** (diagnozowania, planowania, ewaluacji) **i realizowania** (mobilizowania, wdrażania) **działań zorientowanych na społeczne rozwiązywanie problemów, zaspokajanie potrzeb z wykorzystaniem demokratycznych wartości** (podmiotowość, dialog, partycypacja, partnerstwo, wspólnotowość) i **potencjału** (zasobów, możliwości) **istotnych dla rozwoju środowiska, w którym żyją/pracują**[219]**.**

Pracownik socjalny coraz częściej postrzegany jest jako animator środowiska społecznego. To on zna problemy swoich klientów, środowiska lokalnego, ma rozeznanie w usługach społecznych w środowisku, a także wiedzę na temat budowania społeczności lokalnej. W przypadku osób czy rodzin z problemem przemocy, prawidłowe animowanie społeczne może przynieść wymierne efekty oddziaływań pracownika socjalnego.

Zanim przejdę do możliwości projektowania działań i przykładów animacji społecznej w obszarze przemocy chciałabym zwrócić uwagę na rolę wsparcia społecznego w rozwiązywaniu problemów.

Według Stanisława Kawuli, wsparcie społeczne rozumiane jest jako „rodzaj interakcji społecznej podjętej przez jedną lub dwie strony w sytuacji problemowej, w której dochodzi do wymiany informacji, emocjonalnej lub instrumentalnej. Wymiana ta może być jednostronna lub dwustronna, może być stała lub zmieniająca się"[220].
Istotną rolę w takim pojęciu wsparcia społecznego odgrywają więzi społeczne, kontakty z innymi ludźmi, odpowiedni sposób komunikowania wzajemnego, tak, by w sytuacjach problemowych, na pierwszym miejscu uruchamiane były siły i zasoby pomocy naje człowiekowi i najbardziej naturalne: rodzinne, sąsiedzkie, koleżeńskie.

---

218 Tamże.
219 http://www.cal.org.pl/animacja-spoleczna/czym-jest-animacja/historia
220 S. Kawula, *Spirala życzliwości: od wsparcia do samodzielności*,„Auxilium Sociale – Wsparcie społeczne", nr 1/1997, s. 14.

Aby wymiana między pomagającym a odbierającym pomoc była skuteczna, konieczna jest również spójność między potrzebami biorcy a rodzajem udzielanego wsparcia. Kawula postrzega wsparcie społeczne również jako „typ relacji międzyludzkich, z którymi wiążemy na ogół korzystność przeżyć i związanych z nim działań jednostek lub grup społecznych. Według autora relacje te zachodzą na czterech płaszczyznach ludzkiego życia:

- człowiek – człowiek (m.in. relacje rodzinne, rówieśnicze, sąsiedzkie, koleżeńskie),
- człowiek – grupa (m.in. rodzina własna, stowarzyszenia społeczne i polityczne, środowisko sąsiedzkie i lokalne, kościoły, grupy rówieśnicze),
- człowiek – instytucje (nastawione na niesienie społecznego wsparcia jednostkom czy grupom ludzi, m.in. instytucje pomocy i porady prawnej, socjalnej medycznej, edukacyjnej)[221].

H. Sęk rozróżnia strukturalne i funkcjonalne wsparcie społeczne.

W ujęciu strukturalnym, wsparcie społeczne traktowane jest jako „obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które (…) pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji"[222]. W tym wypadku najważniejsza jest dostępność, szybkość i łatwość podjęcia kontaktów.

Wsparcie funkcjonalne odnosi się do[223]:

1. wsparcia emocjonalnego, które polega na przekazywaniu w toku interakcji emocji podtrzymujących, uspokajających, odzwierciedlających troskę, pozytywne ustosunkowanie do osoby wspieranej. Celem pomocy w tym wypadku jest stworzenie poczucia nadziei, przynależności, opieki i podwyższenia samooceny, daje możliwość uwolnienia się od napięć i negatywnych uczuć oraz wyrażenia smutku i obaw. Dzięki wsparciu emocjonalnemu, jednostka potrzebująca pomocy może uzyskać względną równowagę psychiczną,
2. wsparcia informacyjnego, jako wymianie w toku interakcji takich informacji, które sprzyjają lepszemu zrozumieniu sytuacji, położenia życiowego i problemu. Chodzi także o dostarczanie informacji zwrotnych o skuteczności podejmowanych przez osobę wspieraną różnych działań zaradczych. Jest to również dzielenie się własnym doświadczeniem w sytuacji grup samopomocowych. Ten typ wsparcia pozwala na zrozumienie sensu wydarzeń krytycznych, ich przyczyn oraz atrybucji sprawstwa.

221 S. Kawula, *Człowiek w relacjach socjopedagogicznych*, Toruń 1999.

222 H. Sęk, *Rola wsparcia społecznego w sytuacjach kryzysu*, [w:] D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch, „Oblicza kryzysu psychologicznego i pracy interwencyjnej", Kraków 1997, s. 147.

223 Tamże, s. 148-150.

3. wsparcie instrumentalne to rodzaj instruktażu, polegający na przekazywaniu informacji o konkretnych sposobach postępowania, może być także konkretna forma modelowania skutecznych zachowań zaradczych. Wsparcie to może przejawiać się w formie wymiany sposobów postępowania, zdobywania informacji i dóbr materialnych.
4. wsparcie rzeczowe (materialne) obejmuje pomoc materialną, rzeczową i finansową, ale również bezpośrednie działanie na rzecz osób potrzebujących: żywność, schronienie, mieszkanie, środki do życia, lekarstwa czy środki lecznicze.

Do wsparcia społecznego można zaliczyć dwie formy pomocy:

- pomoc nieprofesjonalna, która ma charakter intuicyjny, wynikający z predyspozycji do działań prospołecznych osoby inicjującej wsparcie, wspierającej, udzielana przez różnego rodzaju środowiska pomocowe.
- pomoc profesjonalna, udzielana m.in. przez pracowników socjalnych, psychologów, terapeutów, pedagogów, lekarzy – posiadających specjalistyczne wykształcenie, kompetencje, wiedzę i praktyczne przygotowanie[224].

W przypadku osób i rodzin z problemem przemocy, które wymagają pomocy w rozwiązaniu swoich problemów życiowych, bardzo często nie podejmują oni zalecanych działań w obawie przed zmianą, jaką to działanie za sobą pociągnie.

Często osoby te uważają, że obecna sytuacja jest lepsza od nowej, jeszcze nie znanej, a wprowadzenie jej w życie będzie wymagało wysiłku fizycznego i psychicznego. Zatem zadaniem pracownika socjalnego jest pomoc klientowi nie tylko w rozwiązaniu problemu, ale również znalezienie równowagi między koniecznością zaryzykowania zmian a zachowaniem dotychczasowej ciągłości[225].

Coraz częściej w pracy socjalnej podkreśla się znaczenie zrozumienia i wykorzystania koncepcji wsparcia społecznego jako istotnego elementu codziennej praktyki pomocy klientom. Inicjatywa ta powinna być szerzej adoptowana przez pracowników służb społecznych zatrudnianych w instytucjach pomocy społecznej w różnorodnych sytuacjach pracy środowiskowej.

Wśród nich wyróżniamy:

[224] E. Bielecka, A. Naumiuk, *Instytucje i organizacje wsparcia społecznego*, [w:] M. Bąkiewicz, M. Grewiński, *Praca w środowisku lokalnym*, Warszawa 2009, s.. 67.

[225] D. Bęcelewska, *Wsparcie emocjonalne w pracy socjalnej*, Katowice 2005.

- Podejście zorientowane na rozwiązywanie problemów i zadaniowa praca socjalna (rola edukatora), które polega na diagnozie problemu, a następnie asystuje lub wspiera klienta w poszukiwaniu i wprowadzeniu w życie określonego rozwiązania. Dzięki temu klienci uczą się nowych dla nich umiejętności życiowych, które pozwolą im uporać się ze zgłoszonym problemem oraz innymi towarzyszącymi.
- Menedżer przypadku – *case manager* – pracuje z osobami lub rodzinami o wielorakich potrzebach i sprzężonych problemach (w tym z osobami i rodzinami z problemem przemocy). Aktywność pracownika socjalnego polega w tym wypadku na współpracy z innymi specjalistami w celu ustalenia zakresu potrzeb, a następnie udostępnieniu klientowi niezbędnych usług społecznych. W tym wypadku osoba zatrudniona w instytucji pomocy społecznej jest w stałym kontakcie ze swoimi podopiecznymi, monituje realizację planu, a w przypadku, gdy pomoc innych instytucji nie dociera lub ich jakość pozostawia wiele do życzenia, interweniuje.
- Animacja społeczna, odnośnie się do pracy z członkami lokalnej społeczności, pomagając im się organizować, współpracować ze sobą, rozwiązywać lokalne problemy oraz uczestniczyć w podejmowaniu ważnych dla społeczności decyzji.
- Lokalne planowanie społeczne, to działanie pracownika socjalnego polegające na zbieraniu, analizie danych informujących o potrzebach mieszkańców i ich problemach. Ponadto jego rola sprowadza się do prognozowania potrzeb w przyszłości, dzięki czemu planuje, jakie działania i usługi powinny być mieszkańcom dostępne, a w przypadku osób, których dotknęły trudności życiowe – projektuje ich rozwiązanie.
- Organizowanie sieci społecznych, polega na pracy w społeczności lokalnej, a co za tym idzie budowaniu więzi między członkami społeczności, istniejącymi w niej grupami, organizacjami i instytucjami, aby ze sobą wspólnie współdziałały.

Z badania przeprowadzonego przez ekspertów Instytutu Spraw Publicznych wśród pracowników socjalnych[226] wynika, że bardzo wielu pracowników socjalnych deklaruje wykonywanie czynności charakteryzujące rolę edukatora i menedżera przypadku, ale niestety w znaczeniu profesjonalizmu, ale poczuciu konieczności wprowadzania ich w życie. Rola animatora społeczności lokalnej najlepiej wypełniana jest przez pracowników socjalnych na terenach wiejskich i miejsko-wiejskich oraz placówce specjalistycznych.

Rozwijanie systemów wsparcia społecznego wynika nie tylko z potrzeby społecznej współodpowiedzialności, ale także formą pewnej ogólnej społecznej gotowości do reagowania

[226] Badanie przeprowadzone zostało w 2010 r. na reprezentatywnej próbie 1210 pracowników socjalnych zatrudnionych w instytucjach pomocy społecznej. Badanie miało charakter eksploracyjny i koncentrowało się na kondycji pracowników socjalnych tożsamości zawodowej pracowników socjalnych, Rolach zawodowych.

na niekorzystne zmiany społeczne, zagrażające bezpośrednio lub pośrednio społecznościom. Mechanizmy społecznej wewnętrznej samokontroli i samopomocy uzyskiwane są na drodze kulturowych i historycznych doświadczeń każdego środowiska. Stąd tak ważna przed przystąpieniem do budowania, wykorzystywania i rozwijania sieci wsparcia społecznego, niezbędne jest przeprowadzenie trafnej diagnozy środowiska społecznego i istniejących w nim uwarunkowań oraz zależności, wytworzonych form pomocy wzajemnej. Ważne wydaje się: sposób gromadzenia danych, rzetelność informacji, obiektywna i pełna obserwacja, osobiste doświadczenia, emocje, przyjęte normy i wartości „zakrzywione" przez opinie innych, presja środowiska lub sam klient.

Wpływ na planowanie i postępowanie pracownika socjalnego mają również bieżące nurty ideologiczne i polityczne, rozwiązania społeczno-ekonomiczne, prawo, ustawy i wytyczne dotyczące polityki społecznej, pomocy społecznej, subsydiarności państwa i inne. Zaleca się, aby pracownik socjalny będąc świadomym ich znaczenia, starał się wykorzystać je jak najpełniej w tworzeniu partners społecznych, m.in. w tworzeniu lokalnych map potrzeb i zasobów środowiska, oceny obecnego stanu i prognozowania tendencji zmian, opracowywania nowych metod pracy uwzględniających sieci wsparcia społecznego o charakterze profilaktycznym, interwencyjnym czy resocjalizacyjnym.

Współpraca w rozwoju lokalnym i w budowaniu lokalnej sieci wsparcia społecznego oparta powinna być o lokalne środki i autorytety (kapitał społeczny), lokalne strategie rozwiązywania problemów społecznych i lokalne partnerstwa[227].
Wszystkie te działania powinny odbywać się przy udziale pracowników socjalnych, zgodnie z zasadą pracy środowiskowe, opartej na działaniach tj.:

- budowanie społeczności lokalnej (Community Building),
- planowanie społeczne w środowisku lokalnym (Community Planning),
- rozwój społeczności lokalnej (Community Organizing),
- akcja i działanie społeczne (Social Action),
- kształcenie społeczności (Community Education),
- animacja społeczno-kulturalna (Social-Cultural Animation)[228].

Pracownik socjalny powinien być zatem wyposażony w kompetencje sprowadzające się do umiejętności identyfikacji w środowisku jak największej liczby instytucji, organizacji, grup i osób mających wpływa w danej społeczności, sprawujących władzę formalną bądź

[227] A. Juros, Wspólnota lokalna siłą społeczeństwa obywatelskiego, [w:] M. Jarczyk, Aktywna społeczność lokalna, Lublin 2002, s. 8.
[228] B. Skrzypczak, Praca społeczności lokalnej – źródła, inspiracje i poszukiwania, [w:] P. Jordan, *Ośrodek Społeczności Lokalnej – renesans pracy środowiskowej*, Warszawa 2007, s. 78-86.

nieformalną w lokalnych systemach i hierarchiach jako potencjalne podmioty istniejącej lub planowanej sieci wsparcia społecznego. Istotne jest w tym zadaniu – rozumienie społeczności lokalnej w sposób ogólny, złożony z różnych elementów (m.in. przestrzeń terytorialna, ludzie, powiązania i zależności, więzi)[229].

Najbardziej popularną formą poznania jest mapa zasobów i potrzeb oraz potencjału społecznego. W skład potencjału społecznego wchodzą:

1. ludzie: ich wiedza, talenty, kontakty, zasoby, czas, zdolności przywódcze;
2. instytucje publiczne, samorządowe: ich zadania, możliwości, chęć współpracy, profesjonalna kadra, zasoby materialne i finansowe, programy, kontakty;
3. miejsca terenu: miejsca możliwe do wykorzystania i przekształcenia, miejsca znaczące dla ludzi;
4. tradycja i doświadczenie społeczne: pamięć społeczna, historia, kultura, tożsamość, idee które można wykorzystać dla wzmocnienia członków wspólnoty;
5. lokalne media;
6. organizacje pozarządowe, grupy społeczne, inicjatywy obywatelskie;
7. kościoły i związki wyznaniowe,
8. firmy i przedsiębiorcy prywatni – zasoby, promowanie postawy przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy, itp.[230]

W trakcie określania mapy potencjału środowiska, należy uwzględnić także swój potencjał oraz potencjał organizacji/instytucji, w której pracuje pracownik socjalny. W przypadku, gdy analiza zostanie przeprowadzona w zespole, może pozwolić na nowe spojrzenie na pracę socjalną w kategorii szans i możliwości, a także komunikowania postulatów, aby takie możliwości zaistniały.

Tworzenie sieci wsparcia może opierać się o następujące metody:

- wspólne projekty,
- akcje społeczne,
- kampanie informacyjne,
- spotkania i zebrania,
- fora inicjatyw społecznych,
- zespoły interdyscyplinarne,
- rozwój wolontariatu[231].

[229] B. Skrzypczak, *Aktywizując środowiska*, [w:] M. Jarczyk, *Aktywna Społeczność Lokalna,* Lublin 2002, s. 25.

[230] E. Bielecka, A. Naumiuk, *Instytucje i organizacje wsparcia społecznego*, [w:] M. Bąkiewicz, M. Grewiński, *Praca w środowisku lokalnym*, Warszawa 2009, s.. 71-72.

[231] Tamże, s. 72-73.

W przypadku problemu przemocy może to przynieść wymierne skutki. Pracownik socjalny jako animator społeczny może podejmować wspólnie z innymi różnego rodzaju przedsięwzięcia, które mogą zwiększyć świadomość społeczną. Mogą też prowadzone być spotkania, podczas których zostaną m.in. obalone mity na temat przemocy. Zaproszonymi gośćmi na spotkaniach mogą być prawnicy, terapeuci, psychologowie, albo ofiary przemocy, które podzielą się z uczestnikami swoim doświadczeniem, a dzięki temu będą naocznym przykładem, że wyjście z przemocy może się udać. Jednocześnie pracownicy socjalni mogą być inicjatorami akcji edukacyjnych wśród rodziców, np. na temat cyberprzemocy, przekazać wiedzę z tego zakresu, a także zaprezentować możliwości pomocy w przypadku jej doświadczania. Kolejnym przykładem animacji może być współorganizowanie pikników czy imprez rodzinnych podczas których mogą być rozdawane ulotki informacyjne, foldery itp.

Ważne w inicjowaniu oddziaływań jest pomoc i wsparcie innych, bo tylko wtedy cel może zostać osiągnięty.

Jak zostało wspomniane wcześniej, jedną z form sieci są zespoły interdyscyplinarne, w których wchodzą przedstawiciele lokalnych instytucji i organizacji pozarządowych z różnych sektorów: edukacji, pomocy społecznej, porządku publicznego, służby zdrowia itp., przedstawiciele z usług których korzystają dzieci, młodzież czy całe rodziny.

Istotą zespołów interdyscyplinarnych jest wspólne przeprowadzenie diagnozy, opracowania planu działania i prowadzenia przypadku (kontrakt, praca systemowa z rodziną problemową bez powielania zobowiązań i usług. Zespoły interdyscyplinarne mogą również udzielić holistycznego wsparcia społecznego osobom lub będących w sytuacjach trudnych. W przypadku rodziny doznającej przemocy jest to stosowane, pod warunkiem wyrażonej zgody ofiary.

Nie ma natomiast powoływanych zespołów interdyscyplinarnych w przypadku molestowania seksualnego osoby dorosłej przez np. pracodawcę, mobbingu czy cyberprzemocy. W sytuacji, gdy w grę wchodzi dobro dziecka, współpraca wielopłaszczyznowa powinna być obowiązkiem.

Praca środowiskowa jest bardzo popularna w Niemczech, traktowana jako zasadę pracy (Arbeitsprinzip) w pracy socjalnej. Założeniem trzeciej metody pracy socjalnej w Niemczech jest łagodzenie, zapobieganie i rozwijanie ludzkich problemów w społeczno-geograficznej przestrzeni życia (miasta, wsi, osiedla). Jest wspólnotową orientacją

(Gemeinwesenorientirung), ukierunkowaną na potrzeby mieszkańców i rozwiązywanie ich problemów na płaszczyźnie lokalnej oraz kierowanie ich do podejmowania własnych inicjatyw. Celem pracy środowiskowej w Niemczech jest podniesienie jakości życia jednostek i grup społecznie upośledzonych i przepracowanie społecznych konfliktów w przestrzeni lokalnej przy udziale ludzi, których te problemy dotyczą. Wymaga to zaangażowania i aktywności jednostek i grup w ujawnieniu i upublicznieniu problemów, ale dzięki temu może rozwijać i umacniać jakość życia mieszkańców poprzez aktywizowanie ich do działania na rzecz jednostki i środowiska[232].

Praca środowiskowa pełni funkcje komunikacyjne i mediacyjne. W działania na rzecz środowiska lokalnego w Niemczech włączają się pedagog czy, pracownicy socjalni, mieszkańcy, lokalni politycy społeczni oraz przedstawiciele samorządów.

Ponadto skierowała przedmiot pracy socjalnej na problemy, ich uwarunkowania i podstawowy kapitał w rozwiązywaniu problemów, opierając się na metodzie projektów oraz rozwijając praktykę społeczną.

Przykładem takiego działania można uznać Miasto Frankfurt nad Menem, gdzie od 2004 r. buduje się i rozwija tzw. Frankfurcki Sojusz na rzecz Rodziny. Jest to rozwinięta socjalno-pedagogiczna pomoc dla rodziny prowadzona w środowisku zamieszkania. Adresatem sojuszu są rodziny problemowe wymagające wzmocnienia kompetencji wychowawczych i więzi rodzicielskich (w tym, w rodzinach z problemem przemocy w myśl zasad Ustawy o pomocy społecznej z 2005 r.). Działania mają charakter prewencyjny, a pomoc socjalno-pedagogiczna polega na:

- udzielaniu porad w zakresie wychowania,
- indywidualne, celowe wsparcie każdego dziecka,
- integracja dzieci i młodzieży w środowisku lokalnym,
- rozwiązywanie konfliktów małżeńsko-rodzinnych,
- wsparcie w przypadku uzależnień, przemocy i wykorzystywania seksualnego, w związku z tym problemem: nawiązanie współpracy z innymi instytucjami w celu kompleksowej pomocy i wsparcia; kontynuacja pomocy po jej zakończeniu oraz pośredniczenie w pomocy.

Wspólną cechą wyżej wymienionych działań jest orientacja na pracę socjalną, polegająca na uwzględnianiu społecznych kontekstów, odnajdywania socjalnych zasobów

[232] B. Smolońska-Theiss, *Praca socjalna w Niemczech – patchwork środowiskowy idei i działań*, publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

budowania sieci wsparcia, poprzez mobilizowanie krewnych, rodziny, lokalnych instytucji. Jednocześnie tego typu praca, ogranicza środki i racjonalizuje wydatki na sferę socjalną poprzez kontrolowanie i zarządzanie działaniami pomocowymi. Jest to najczęściej zarządzanie systemowe uwzględniające: opracowanie koncepcji, określenie tożsamości, planowanie, kontrolowanie, zarządzanie jakością, kierowanie, rozwijanie organizacji i zarządzanie innowacjami[233].

Inną formą jest wolontariat, czyli dobrowolna, bezpłatna, świadoma działalność na rzecz innych lub całego społeczeństwa, wykraczająca poza związki rodzinne, koleżeńskie czy przyjacielskie[234]. O ile założenie m wolontariatu jest bezinteresowność, o tyle doświadczenia i badania pokazują, iż działalność woluntarystyczna nie musi tak wyglądać. Wolontariusz może otrzymywać różnego rodzaju gratyfikacje, realizować wewnętrzne cele, kierować określonymi motywacjami, które warto poznawać i rozwijać. Angażowanie ofiar przemocy może przynieść bardzo wiele korzyści, po pierwsze organizacja czasu, realizacja ważnych celów i wartości społecznych, pomoc innym, a przede wszystkim działalność woluntarystyczna, może prowadzić do zmiany oceny siebie, wzrost poczucia własności, poczucie sprawstwa i pozbycie się tak długo funkcjonującej myśli, że się „do niczego nie nadaje".

Ogólnie rzecz ujmując, praca nastawiona na rozwijanie mechanizmów i wzmacnianie podmiotów wsparcia społecznego jest sztuką. Polega ona na tym, by w nowoczesny sposób podejmować zadanie, które od dawna w sposób naturalny było realizowane w środowisku. Niedobory tego wsparcia są m.in. przyczyna istnienia problemów, ich rozszerzania lub utrwalania oraz powodem niemożności ich rozwiązania przez same tylko instytucje pomoce. Zasada subsydiarności państwa uwypukla rolę wzmacniania naturalnych sił jednostkowych i społecznych obywateli, ich współodpowiedzialność za społeczny dobrostan.

---

233 B. Smolońska-Theiss, *Praca socjalna w Niemczech – patchwork środowiskowy idei i działań*, publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

234 D. Lalak, T. Pilch, *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa 1999, s. 335.

7. PRACOWNIK SOCJALNY – JAKO OFIARA PRZEMOCY

Ofiarą nazywamy osobę, której dobro objęte prawem zostało naruszone lub zagrożone utratą zdrowia psychicznego lub fizycznego poprzez akt przemocy za sprawą drugiego człowieka.

Większość publikacji naukowych skupia się na ofiarach przemocy w postaci:

- kobiet jako ofiar przemocy,
- dzieci jako ofiary krzywdzenia czy wykorzystywania,
- osoby starsze, czy niepełnosprawne jako ofiary przemocy, a sprawcami niniejszych nadużyć traktuję się przede wszystkich mężczyzn.

O ile zarówno badania naukowe, jak i statystyki, potwierdzają, iż sprawcami przemocy są przede wszystkim mężczyźni, o tyle nie można generalizować tej grupy osób, bowiem kobiety również są autorami zachowań agresywnych skierowanych na innych. Czynnikami, które charakteryzują kobiety jako sprawczynie przemocy jest przede wszystkim doznawanie przemocy wobec siebie w życiu rodzinnym i niższy poziom kontroli nad agresywnymi impulsami. Ponadto wiele kobiet przenosi postawy agresywne od swych ojców czy wujów na partnera, powielając zaobserwowane w dzieciństwie wzorce agresji w swoim własnym związku. Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety częściej stosują przemoc psychiczną, m.in. poprzez werbalna agresję, manipulowanie bliskimi, szantaż emocjonalny[235].

Jednocześnie, niewiele lub w ogóle nie podejmuje się w literaturze przedmiotu tematu przemocy w stosunku do osób świadczących pomoc, a w tym wypadku do pracowników socjalnych.

[235] M. Makara-Studzińska, A. Grzywa, R. Turek, *Kobiece oblicza stosowania przemocy*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii", 2005, nr 14, s. 202.

Praca w zawodzie pracownika socjalnego, o czym wiele osób zapomina, wiąże się z wyraźnymi zagrożeniami dla zdrowia, a nawet życia. Osoby służb społecznych stykają się z osobami uzależnionymi od alkoholu i narkotyków, osobami chorymi psychicznie, chorymi na choroby zakaźne.

Jednym z największych trudności w pracy z klientami jest agresja ze strony podopiecznych. Agresja może przejawiać zarówno w formie werbalnej, jak i w formie fizycznego ataku. Ponadto do zachowań agresywnych należy zaliczyć usiłowanie zdominowania drugiej strony, okazanie lekceważenia i braku szacunku. Osoby, przejawiający zachowania agresywne należą do kategorii tzw. klientów trudnych. Co prawda, kontakty z podopiecznym należą do codziennych obowiązków pracowników socjalnych, jednakże dla wielu pracowników socjalnych przymus stykania się z pewnymi kategoriami podopiecznych stwarza szczególne trudności natury psychologicznej. Do tej kategorii zalicza się osoby z zaburzeniami neurologicznymi, psychicznymi, klienci roszczeniowi, manipulujący, a także sprawcy przemocy[236].

Stwierdzenie to, potwierdzają liczne wyniki badań (J. Brągiel, 1998; T. Kaźmierczak, 1998; A. Keplinger, 1995; A. Kotlarska-Michalska, 1998; 1999; A. Olech, 1996, 1999; Z. Kawczyńska-Butrym, 2001; D. Trawkowska, 2000; M. Łuczyńska 2013). Badania prowadzone w Poznaniu, wskazują, iż 65% respondentów obawiało się ataków ze strony agresywnych podopiecznych.

Inne badanie, pokazują tą samą tendencję. Podstawowym problemem dla pracowników socjalnych w kontaktach z klientami pomocy społecznej okazało się być agresywne zachowanie. Ten rodzaj trudności w relacjach zawodowych wskazało 74,80% katowickich respondentów[237].

Z perspektywy pracownika socjalnego problem ten nie sprowadza się wyłącznie do wypracowania umiejętności niezbędnych w pracy z agresywnymi mężczyznami i kobietami, którzy dość często są klientami pomocy społecznej. Agresja, zarówno werbalna, jak i niewerbalna utrudnia lub wręcz uniemożliwia budowanie relacji zawodowych. Jednocześnie wymaga od pracownika socjalnego znacznych i różnorakich umiejętności interpersonalnych[238].

---

236 P. S. Czarnecki, *Praca socjalna*, Difin, Warszawa 2013, s. 221.

237 D. Trawkowska, *Portret współczesnego pracownika socjalnego, studium socjologiczne*, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 2006, s.299.

238 M. Davis, *Czerpanie przez pracownika socjalnego z zasobów własnego ja*, [w:], J. Kaśniewski, *Praca socjalna. Pomoc społeczna*, Interart, Warszawa 1998.

Obawa, lęk i strach przed agresywnym zachowaniem klientów jest dodatkowo wzmacniany niewystarczającą i niedostateczną ochroną prawną pracownika instytucji pomocy społecznej. Według autora komentarza do ustawy o pomocy społecznej – „…. przedstawiony zakres ochrony prawnej nie gwarantuje tym osobom - pracownikom socjalnym tego, że w przypadku wykonywania swoich zadań służbowych nie będą narażone na zachowania innych osób wyczerpujące znamiona przestępstw, ponieważ prawo może rozszerzyć zakres ochrony prawnej, natomiast nie może dać ochrony faktycznej w konkretnej sytuacji"[239].

Poczucie niedostatku „ochrony faktycznej", towarzyszące pracownikom socjalnym w codziennych kontaktach z klientami potwierdzali także studenci odbywający praktyki w ośrodkach pomocy społecznej[240].

W przypadku, gdy w rodzinie objętej pomocą społeczną, kiedy dochodzi do bestialskiego zabójstwa, śmierci dzieci w wyniku przemocy lub inne dramatyczne wydarzenia, zwykle media pytają: Gdzie był pracownik socjalny? Czy ośrodek pomocy społecznej wiedział o problemach rodziny? Jaką formą pomocy objęta była rodzina? Media podchwytują „gorący" temat, często w swoich wypowiedziach oskarżając instytucję pomocy społecznej za brak wiedzy, zainteresowania i opieszałość. To kreuje społeczny obraz zawodu pracownika socjalnego.

O ile wyżej wymienione są ważnymi tematami, o których powinno mówić, to oskarżanie i stawianie pracownika służb społecznych w takim świetle nie świadczy o profesjonalizmie oraz rzetelności dziennikarskiej. Nikt nie zapyta pracownika socjalnego, jak często w swojej pracy w środowisku narażony jest ze strony klienta na:

- atak słowny lub fizyczny,
- groźby, zastraszenia,
- wulgaryzmy pod swoim adresem,
- naruszenie nietykalności osobistej.

Do opinii publicznej nie docierają doniesienia o tego typu zdarzeniach, a są one na porządku dziennym w aktywności i działaniach pracownika socjalnego. Ma to miejsce zarówno podczas „zwykłej, rutynowej" wizyty w domu podopiecznego, jak i interwencji.

239 G. Szpor, S. Nitecki, Cz. Martysz, *Komentarz do Ustawy o pomocy społecznej*, INFO-TRADE, Gdańsk 1998, s. 197.

240 D. Trawkowska, *Portret współczesnego pracownika socjalnego, studium socjologiczne*, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 2006, s.299.

W ostatnich latach, jedynym takim doniesieniem było zabójstwo pracownika socjalnego podczas wykonywania czynności służbowych w Michałowie na Dolnym Śląsku.

W momencie tworzenia projektów ustawy o zawodzie pracownika socjalnego, z uwagi na trudności zawodowe i specyfikę pracy pracowników socjalnych, proponowano m.in. objęcie pracowników socjalnych taką samą ochroną prawną, jaką objęci są funkcjonariusze publiczni, przyznanie pracownikom o określonym stażu pracy dodatkowego urlopu oraz specjalnego dodatku do wynagrodzenia oraz przyznanie pracownikom socjalnym dodatkowej ochrony osobistej, jeżeli w trakcie wykonywania pracy są oni narażeni na bezpośrednie niebezpieczeństwo itp.

Niestety, zapis w tej kwestii jest jedynie projektem i jak na razie nie wszedł o w życie.

Rozwiązanie problemu jakim jest przemoc wobec pracowników socjalnych pozostaje w gestii dyrektorów, którzy poprzez wewnętrzne zapisy instytucji pomocy społecznej w drodze zarządzenia dyrektora.

Przykładem takiego może być: „…Nie wolno lekceważyć zagrożenia. Jeżeli pracownikowi socjalnemu utrudnia się lub uniemożliwia wykonywanie czynności służbowych lub jeśli jest wobec niego stosowana agresja w postaci groźby, zastraszenia, krzyków i używania wulgaryzmów – pracownik socjalny powinien niezwłocznie wycofać się z mieszkania klienta. W takiej sytuacji pracownik może zwrócić się o pomoc do Policji i kontynuować czynności służbowe w asyście Policji lub ustalić tryb dalszego postępowania przełożonego[241].

Prezydent National Assosiation of Social Work (NASW) James J. Kelly uznał zapewnienie bezpieczeństwa pracowników socjalnych jako pilną potrzebę, nawiązując do śmiertelnego napadu z użyciem noża na pracownika socjalnego w Bostonie, śmiertelnego wypadku pracownika instytucji pomocy społecznej w Kentucky, napaści na tle seksualnym i morderstwie pracownika socjalnego w Wirginii Zachodniej, rozstrzelenie klinicznego pracownik socjalnego przy przychodni zdrowia psychicznego w Bagdadzie i brutalnym zabijaniu pracownika socjalnego w Kansas. Prezydent NASW, w swojej wypowiedzi uznał wymienione przypadki jako przykłady wyniku aktów przemocy skierowanej do pracowników socjalnych. Jednocześnie uznał wymienione

[241] Zarządzenie nr 1/2011 z dnia 31 stycznia 2011 r. dyrektora MGOPS w Bolesławcu w sprawie procedury postępowania w sytuacji zagrożenia agresją ze strony klientów. www. mops.boleslawiec. ibip.pl/public/get_file_contents.php?id=214198

morderstwa, wraz z licznymi napaściami i niebezpieczeństwami przemocy jako kreujący obraz zawodu pracownika socjalnego[242].

Przemoc wobec pracowników socjalnych stała się nieodłącznym ryzykiem zawodu i niewątpliwie potrzeba jest zaakcentowania i skierowanie uwagi na ten aspekt nie tylko na gruncie krajowym, ale światowym. jeden.

Jak wskazuje National Assosiation of Social Work (NASW), pracownik instytucji pomocy społecznej, często sam „wchodzi" samodzielnie do środowiska klienta, często w niebezpieczne dzielnice, gdzie narażony jest na zagrażające życiu sytuacje, agresywnych klientów, w które np. policjant nigdy nie wchodzi bez partnera i broni. Praca w środowisku klienta należy do obowiązków służbowych pracownika socjalnego, w celu „pomocy jednostkom i grupom w lepszym funkcjonowaniu społecznym oraz tworzenia warunków sprzyjających realizacji tego celu"[243]. Kto i co natomiast chroni pracownika socjalnego przed przemocą skierowaną bezpośrednio na niego?

Elizabeth Hoffler, asystent do specjalnych poruczeń do dyrektora wykonawczego NASW, uważa, iż zgodnie z normami etycznymi NASW, pracownicy socjalni powinni być poinformowany o wpływie areny politycznej na praktykę i są zobowiązani popierać zmiany w polityce i ustawodawstwie, w celu polepszenia bytu społecznego, zaspokajać podstawowe potrzeby i promować sprawiedliwość społeczną.

Standard ten stosuje się w odniesieniu do bezpieczeństwa socjalnego, który powinien być fundamentem udanej praktyki socjalnej. Według Hofller, oprócz popierania przez pracowników socjalnych założeń politycznych, zmian w ustawodawstwie, które wpływa na jakość życia klientów, powinni oni również walczyć o własne interesy i zmiany w prawie, poprzez tworzenie bezpiecznych środowisk społecznych klientów. W myśl tej wypowiedzi, poprawa życia klientów, zmieni również sytuację pracowników socjalnych zwiększając ich bezpieczeństwo.

O ile założenie to, ma solidne podstawy ideologiczne, o tyle realizm wskazuje, iż sytuacja czy problemy klientów pomocy społecznej nie zostaną rozwiązane w bardzo szybkim tempie. Tym bardziej, że co dzień proszą o pomoc nowi klienci, wracają „starzy", a ponadto poprzez zmiany cywilizacyjne – pojawiają się nowe problemy, z którymi borykają się jednostki i potrzebują pomocy i wsparcia instytucjonalnego. Ponadto państwo (bez

242 http://www.socialworktoday.com/archive/exc_032511.shtml

243 J. Szmagalski, *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1994, s. 78.

względu na szczytne cele) nie zlikwiduje ani bezdomności, ani przemocy, osób starszych czy niepełnosprawnych, nie zniweluje chorych psychicznie czy przestępców wychodzących na wolność. Jak wiele zbrodni musi zostać dokonanych na pracownikach socjalnych, aby agendy rządowe zainteresowały się tą kwestią i wprowadziły regulacje zapewniające bezpieczeństwo pracowników socjalnych?

Na tym etapie profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego, uwaga ustawodawców powinna skierowana być nie tylko na standaryzacje usług społecznych oferowanych przez instytucje pomocy społecznej, ale także na standaryzację i poprawę warunków pracy osób zatrudnionych na stanowisku pracownika socjalnego. Odnosi się to przede wszystkim do zapewnienia im bezpieczeństwa na możliwym poziomie. Oczywiście, nikt nie da pracownikowi socjalnemu gwarancji, że nigdy nie zostanie zaatakowany przez klienta i nic mu się nie stanie, gdyż z tym związane jest ryzyko wykonywania tego zawodu, ale może przyczynić się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa w psychice pracownika socjalnego. Jednocześnie klient również będzie miał świadomość reperkusji związanych ze swoim zachowaniem skierowanym do pracownika instytucji pomocy społecznej.

8. METODY UDZIELANIA WSPARCIA OFIAROM PRZEMOCY – ZALECENIA DO PRACY DLA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH – DOBRE PRAKTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE

Wśród dobrych praktyk udzielania pomocy i wsparcia ofiarom przemocy z pewnością zaliczyć można działalność Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia". Powstało w 1995 r., jako placówka Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Organizacja realizuje zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie zlecone przez instytucje państwowe, samorządowe, a także zagraniczne. Zadania realizowane finansowane są przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Urząd Miasta Stołecznego Warszawy, fundusz PHARE, oraz Fundusz Inicjatyw Społecznych.

W chwili obecnej realizuje następujące zadania i programy:

- Telefon dla ofiar i świadków przemocy w rodzinie: warszawska Niebieska Linia,
- Poradnia pogotowia Niebieska Linia, która oferuje stacjonarny program pomocy psychologicznej,
- Poradnia mailowa,
- Poradnia prawna,
- Centrum Informacji o Przemocy Domowej,
- Ośrodek Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przestępstwem – skierowany do mieszkańców województwa mazowieckiego,
- Algorytmy działania w przypadku przemocy w rodzinie

Ponadto, Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie posiada ofertę edukacyjną dla osób chcących i pracujących z ofiarami przemocy. Prowadzi m.in. Niebieską Akademię Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Kolejną organizacją, zajmującą się szeroko rozumianą pomocą dzieciom krzywdzonym, ich rodzinom i opiekunom jest Fundacja Dzieci Niczyje, która funkcjonuje na rynku od 1991 r.

Celem Fundacji Dzieci Niczyje jest zapewnienie każdemu dziecku bezpiecznego dzieciństwa, ochrona dzieci przed krzywdzeniem i pomoc tym, które doświadczyły przemocy. Misja organizacji realizowane jest poprzez:

- naukę dorosłych, jak traktować dzieci, żeby ich nie krzywdzić,
- pokazywanie rodzicom, jak reagować, gdy podejrzewają, że dziecku dzieje się krzywda,
- edukację dzieci w celu uniknięcia przemocy i wykorzystywania,
- oferowanie krzywdzonym dzieciom i ich opiekunom pomocy psychologicznej i prawnej,
- zaangażowanie w kampanie społeczne, projekty naukowe,

Organizacja realizuje następujące projekty:

- ➔ Dziecko w sieci – dawniej Akademia Bezpiecznego Internetu,
- ➔ Dobry Rodzic – Dobry Start,
- ➔ Bezpłatny Telefon Zaufania,
- ➔ Dziecko Świadek,
- ➔ Program przeciwdziałania komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci,
- ➔ Dzieciństwo bez krzywdzenia – ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Środkowo-Wschodniej,
- ➔ Warszawska Sieć Pomocy Dzieciom,
- ➔ Helpline.org.pl
- ➔ Akademia Ochrony Przed Przemocą.

Prowadzi dwie stacjonarne placówki: Praskie Centrum Dziecka i Rodziny im. Aliny Margolis Edelman oraz Centrum Pomocy Dzieciom Mazowiecka.

Długie tradycje działania w obszarze przemocy ma Fundacja Centrum Praw Kobiet, której celem jest działanie na rzecz równego statusu kobiet i mężczyzn w życiu publicznym oraz rodzinie. Fundacja jest pomysłodawcą oraz realizatorem szeregu programów na rzecz osób i rodzin z problemem przemocy. Wśród nich warty podkreślenia jest projekt „Terapia poprzez teatr – Kobiecy Ośrodek Teatralny", zainicjowany w działaniach terapeutyczno-teatralnych w ramach projektu PIW EQUAL „Praca i godne życie kobiet ofiar przemocy". KOT organizuje spektakle, happeningi, warsztaty, które nadają artystyczny wymiar doświadczeniom, potrzebom i postawom kobiet wobec ważnych kwestii społecznych, przez:

- udzielanie wsparcia i zmniejszenie poczucia osamotnienia kobiet, które doświadczyły przemocy i dyskryminacji,

- zainteresowanie i uwrażliwienie opinii publicznej na problemy przemocy i dyskryminacji wobec kobiet,
- umożliwienie równości osób i ekspresji twórczej kobietom wykluczonym[244].

Ponadto CPK od wielu lat uczestniczy w międzynarodowych projektach, których założeniem jest wypracowanie rozwiązań systemowych służących skuteczniejszemu przeciwdziałaniu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Przykładem takiego projektu jest projekt stworzenia w Europie „Centrów Sprawiedliwości Rodzinnej" wzorując się na modelu „Family Justine Center" (FJC) z USA. Niniejszy projekt finansowany jest z funduszy EU w ramach programu DAPHNE i administrowany przez organizację holenderską MOVISIE. Model FJC opiera się na koncepcji udzielania **kompleksowej pomocy ofiarom przemocy domowej i ich dzieciom w jednej lokalizacji** przez przedstawicieli różnych instytucji i organizacji i w oparciu o wspólnie wypracowane podejście, zasady i procedury. Kobiety, które doświadczyły przemocy, mogą uzyskać tam kompleksowe wsparcie i nie będzie to tylko pomoc prawna, psychologiczna, socjalna czy z zakresu aktywizacji zawodowej. Mogą również uzyskać tam pomoc dla dzieci i opiekę nad nimi, gdy same korzystają z usług FJC. Innowacyjne w koncepcji FJC jest to, że w tym samym miejscu kobieta może spotkać się z funkcjonariuszem policji, prokuratorem, złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, uzyskać pomoc medyczną, pomoc w uzyskaniu bezpiecznego schronienia, mieszkania, żywność, środki higieniczne i odzież. Dostępność na miejscu przedstawicieli służby zdrowia to nie tylko zapewnienie pokrzywdzonym dostępu do pomocy medycznej, ale także większe możliwości zabezpieczania dowodów w sprawie.

W FJC nie funkcjonuje system zapisów na wizyty do specjalistów. Kobieta potrzebująca pomocy przychodzi do ośrodka, gdzie może porozmawiać z osobą „pierwszego kontaktu", po przeprowadzeniu wstępnej analizy jej sytuacji i ocenie stanu zagrożenia kobieta kierowana jest do specjalistów. Wybór form pomocy, z jakich kobieta chce skorzystać, pozostaje jej wyborem. W ramach interdyscyplinarnej współpracy różnych służb w FJC tworzony jest indywidualny plan bezpieczeństwa i pomocy dla każdej pokrzywdzonej kobiety i jej bliskich. Ważnym elementem planu jest ocena zagrożenia dla życia i zdrowia ofiary przemocy[245]. Charakterystyczną cechą modelu FJC jest również stworzenie domowych warunków i przyjaznej atmosfery w placówce.

W USA działa ponad 80 takich centrów i ich działanie należy do wysoko skutecznych i dobrze ocenianych.

[244] Informacje na podstawie www.
[245] Informacje na podstawie http://www.cpk.org.pl/281,family-justice-center.html

Jednocześnie CPK realizuje zadania zlecone przez instytucje państwowe i samorządowe, którego przykładem jest program „Udzielanie specjalistycznej pomocy osobom dorosłym doznającym przemocy w rodzinie współfinansowany ze środków m.st. Warszawy w ramach umowy PS/B/VI/1/6/81/2013. Celem zadania jest:

1. poprawa funkcjonowania kobiet doznających przemocy oraz ich dzieci w sferze zdrowia psychicznego i pełnionych ról społecznych. Cel ten realizowany jest poprzez:
   - zapewnienie kompleksowej i interdyscyplinarnej pomocy kobietom doznającym przemocy oraz ich dzieciom,
   - wszechstronne wsparcie interwencyjne dla kobiet i dzieci w kryzysie w związku z doznaną przemocą
   - zapewnienie pomocy psychologicznej kobietom, które doznawały przemocy w przeszłości.
2. wzmocnienie współpracy z innymi instytucjami/organizacjami działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy, w tym z dzielnicowymi Zespołami Interdyscyplinarnymi.

Zadanie jest realizowane w następujących formach: pomoc indywidualna, w tym konsultacje diagnostyczne prowadzone przez osobę pierwszego kontaktu (diagnoza sytuacji, w tym zagrożenia ciężkim uszkodzeniem ciała i zabójstwem, diagnoza potrzeb i sporządzenie planu bezpieczeństwa i pomocy dostosowanego do indywidualnych potrzeb klientki i stopnia zagrożenia), konsultacje specjalistyczne: psychologiczne, prawne, socjalno- zawodowe, działania interwencyjne w tym za pośrednictwem całodobowego telefonu interwencyjnego, asysta w kontaktach z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, grupowe formy wsparcia i edukacji (grupy: wsparcia i terapeutyczno-teatralna, WENDO, arteterapia, warsztaty finansowe)[246].

Ważnym głosem i w działaniu na rzecz osób i rodzin z problem przemocy jest Stowarzyszenie Współpracy Kobiet NEWW, który od 2004r. pełni rolę Międzynarodowego Sekretariatu Wschodnio-Zachodniej Sieci Współpracy Kobiet. Jednym z priorytetów jest walka z przemocą wobec kobiet: przemocą w rodzinie, przemocą seksualna i nielegalnym handlem kobietami). Wśród działań stowarzyszenia w obrębie zjawiska przemocy znajdują się następujące programy:

- ➔ Bezpieczeństwo Kobiet 2012 – kampania społeczna przeciwko przemocy kobiet,
- ➔ Południowy Bałtyk strefą wolną od przemocy domowej wobec kobiet, którego głównymi założeniami jest stworzenie sieci współpracy, która pomoże sprzeciwić się

[246] Informacje na podstawie http://www.cpk.org.pl/354,udzielanie-specjalistycznej-pomocy-osobom-doroslym-doznajacym-przemocy--w-rodzinie.html

przemocy wobec kobiet organizacji pozarządowych, polityków, przedstawicieli samorządu, biznesu, mediów,

- Przerwałam przemoc – I co dalej?
- Rodzina wolna od przemocy, w ramach którego prowadzone jest specjalne poradnictwo, prowadzenie mediacji[247] dla rodzin z problemami oraz porady prawne, zarówno osobiście jak i w systemie on-line[248].

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej co roku organizuje ogólnopolską kampanię dotyczącą przemocy w rodzinie, w ramach której produkowane i dystrybuowane do Wydziałów Polityki Społecznej Urzędów Wojewódzkich są materiały informacyjne. Ponadto ministerstwo zaangażowane jest w:

- Kampanię Rady Europy – przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej,
- Kampanię społeczną na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych, realizowaną w ramach działań Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,
- Ogólnopolską Kampanię Społeczną „Kocham – Reaguję" na rzecz przeciwdziałania krzywdzenia dzieci.

Na zlecenie Ministerstwa przeprowadzane są różnego rodzaju diagnozy i badania zjawiska przemocy. W 2011 r. **MillwardBrown SMG/KRC przeprowadziła dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej[249]:**

- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski,
- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: komentarz do wyników badań,
- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie – badanie pilotażowe w jednostkach penitencjarnych,
- Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych,

[247] Mediacja – jest formą pomocy ofiarom przemocy, bardzo rzadko występująca usługa oferowana nie tylko przez instytucje publiczne, ale także organizacje pozarządowe.

[248] Informacje na postawie: www.neww.org.pl

[249] Informacje na podstawie: http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce/

- Diagnoza dotycząca realizacji zadań wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wykonywanych przez zespoły interdyscyplinarne/ grupy robocze, a także realizacji procedury „Niebieskie Karty" w oparciu o rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty" oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta" 2012
- Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie – doświadczenia dotyczące sposobów pomagania i nasilenia stresu pourazowego (PTSD) z perspektywy osób dotkniętych przemocą w rodzinie, *Raport z badania, 2013*.

W propagowanie działań przeciwko przemocy zaangażowane jest również Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Od 1 stycznia 2014 roku, wprowadzony został „Program algorytmów i kwestionariuszy" z inicjatywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przez Komendę Główną Policji we współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje oraz Ogólnopolskim Pogotowiem dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia", w ramach którego przeszkolonych zostało ok. 35 tysięcy policjantów, realizujących zadania związane z przemocą w rodzinie[250].

Aktywny w programy na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec dzieci zaangażowane jest Biuro Rzecznika Praw Dziecka, dzięki wspieraniu różnego rodzaju przedsięwzięcia oraz samodzielne inicjatywy. W ramach działań, aktywny jest m.in. Telefon Zaufania dla dzieci, które doświadczyły przemocy oraz dorosłych mających informacje na ten temat. Biuro Rzecznika Praw Dziecka zaangażowany jest w Kampanię Rady Europy „Podnieś rękę przeciwko biciu dzieci". Ponadto jest autorem Kampanii Rzecznika Praw Dziecka „Reaguj na przemoc wobec dzieci – masz prawo", której celem jest zmiana biernej postawy ludzi wobec ataków krzywdzenia dzieci oraz zmniejszenia przyzwolenia na stosowanie przemocy[251].

Obszerną informację na temat dobrych praktyk w Polsce zawiera przygotowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej raport „Krzywdzenie dzieci w Polsce". Obejmuje m. in. działania realizowane przez ministerstwa na szczeblu krajowym oraz przykłady dobrych praktyk realizowanych przez różne instytucje z obszaru całego kraju.
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Janowie Lubelskim jako jednostka powołana do realizacji w zakresie pomocy społecznej, w strategii rozwiązywania problemów społecznych położyła szczególny nacisk na problem przemocy.

W programie budowania lokalnego systemu wsparcia dziecka i rodziny uwzględniła następujące zadania:

250 Informacje na podstawie: https://msw.gov.pl/pl/aktualnosci/11709,Program-algorytmow-i-kwestionariuszy.html
251 Informacje na podstawie: http://jakreagowac.pl/o_kampanii.html

- tworzenie specjalistycznej poradni psychoprofilaktyki i terapii rodzin – Trzecie ogniwo,
- tworzenie mieszkań chronionych,
- prowadzenie kompleksowego programu korekcyjno-edukacyjnego dla rodzin dotkniętych przemocą domową Mosty zamiast murów,
- szkolenie i doskonalenie zawodowe kadry pomocy społecznej.

Z uwagi na fakt, że problem przemocy w rodzinie jest skomplikowany i wymaga wielu działań, aby zapewnić ochronę i bezpieczeństwo ofiarom, powiat janowski podjął działania w celu udzielenia profesjonalnej pomocy osobom i rodzinom przezywającym kryzys. Wynikiem tego powstał Punkt Interwencji Kryzysowej, która oprócz standardowych działań na rzecz ofiar: schronienie, pomoc psychologiczna, prawna, socjalna, oferuje badania psychologiczne, terapię długoterminową, podjęcie współpracy z kuratorską służbą sądową. Ponadto PCPR w Janowie Lubelskim wdraża programy korekcyjno-edukacyjne wobec sprawców przemocy, poprzez realizacje programu „Mosty zamiast murów", którego celem jest[252]:

- powstrzymanie osób stosujących przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy,
- rozwijanie umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie,
- kształtowanie umiejętności w zakresie wychowania dzieci bez używania przemocy,
- uznanie przez osobę stosującą przemoc w rodzinie faktu stosowania przemocy,
- zdobycie i podniesienie wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie.

Jednocześnie działalność Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Janowie Lubelskim wiąże się z systematycznym szkoleniem własnych pracowników w zakresie diagnozy, psychoterapii i interwencji w środowisku. Założeniem szkoleń jest to, iż dobrze wykwalifikowana i przygotowana kadra pomocy społecznej to walor decydujący o powodzeniu nowej wizji pomocy społecznej, jakości świadczeń i efektywności pracy socjalnej. Natomiast podwyższenie poziomu pracy socjalnej służy polepszeniu usług dla podopiecznych oraz zwiększenie prestiżu pracownika.

Na poziomie lokalnym, do dobrych praktyk można zaliczyć kampanię „Dotyk który boli… nie reagujesz, jesteś współwinny", która zrodziła się z inicjatywy Sądu Okręgowego w Opolu, we współpracy z Samorządem Województwa Opolskiego, przy udziale licznych instytucji i organizacji pozarządowych stykających się na co dzień z tym problemem oraz

[252] Informacje na podstawie: http://www.pcprjanow.pl

opolskich mediów, jest uwrażliwienie społeczeństwa na problem molestowania seksualnego, wskazanie jak pomagać ofiarom i gdzie szukać pomocy poprzez, z jednej strony, szeroko zakrojoną akcję informacyjną, z drugiej strony – przeprowadzenie szkoleń sędziów, prokuratorów, kuratorów i dziennikarzy.

Ideą kampanii jest:

- zwrócenie uwagi na problem molestowania seksualnego dzieci i młodzieży;
- zaakcentowanie potrzeby reagowania na wszelkie niepokojące sygnały (hasło: *nie reagujesz, jesteś współwinny*);
- pomoc w diagnozowaniu objawów przemocy seksualnej np. w oświacie, ochronie zdrowia, pomocy społecznej, uczulenie osób pracujących z dziećmi i młodzieżą, jakie objawy mogą wskazywać na problem molestowania, pokierowanie do miejsc zajmujących się pomocą prawną i terapeutyczną;
- uwrażliwienie rodzin na problem, który może mieć miejsce „pod ich bokiem", a którego nie widzą;
- uświadomienie osobom, które doświadczyły przemocy seksualnej (molestowania), że nie ponoszą winy za to, co się stało, oraz, że mogą dochodzić sprawiedliwości nawet po latach. Wskazanie, gdzie w województwie opolskim można uzyskać fachową pomoc (dziś wiele osób jest kierowanych poza województwo, do większych miast)[253].

Innym przykładem jest „Lokalne Partnerstwo na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie: interdyscyplinarność w działaniu". Lokalny projekt współpracy to formalne partnerstwo instytucji i organizacji działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, mające na celu sformułowanie realnych przesłanek do optymalizacji istniejących interdyscyplinarnych rozwiązań, a także wymianę doświadczeń i lobbing na rzecz poprawy systemu przeciwdziałania przemocy w Mieście Sosnowiec. Jest to wspólna intencja łącząca środowisko specjalistów, instytucje, ośrodki akademickie, społeczność lokalną oraz organizacje pozarządowe[254].

W 2012 r. Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Jaworznie realizował projekt Program „Jaworzno stawia na rodzinę - Słowo rani bardziej niż ręka", którego celem były działania mające na celu poprawę sytuacji rodzin zagrożonych zjawiskiem przemocy w rodzinie.

Założenia projektu obejmowały:

[253] Informacje na podstawie: http://dotykktoryboli.pl/o-kampanii/cel
[254] Informacje na podstawie: http://www.sosnowiec.pl/_upload/file/lokalny_projekt_wspolpracy_01.pdf

1. Zwiększenie świadomości społecznej dotyczącej zagrożeń płynących z przemocy w rodzinie.
2. Poszerzenie wiedzy na temat skutków przemocy w rodzinie.
3. Zapobieganie powielaniu złych wzorców rodzinnych i środowiskowych, propagowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich.
4. Zwiększenie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych.
5. Realizacja programów profilaktyczno – edukacyjnych mających na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrażania prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie.
6. Rozszerzenie dostępu do pomocy specjalistycznej w dni wolne od pracy w Ośrodku Interwencji Kryzysowej w Jaworznie[255].

Zapoznając się z działalnością instytucji świadczących pomoc i wsparcie osobom z problemem przemocy, a także lokalnymi projektami instytucji pomocy społecznej, uważam, że coraz sprawniej budujemy świadomość społeczeństwa w tym zakresie, a jakość świadczonych usług jest coraz lepsza.

W odniesieniu do mobbingu, na zwrócenie szczególnej uwagi zasługuje Ogólnopolskie Stowarzyszenie Antymobbingowe OSA, które realizuje szereg projektów i programów na rzecz przeciwdziałania mobbingowi. Są to m.in.:

1. Programy[256]:
   - „Powiedz głośno, że jesteś krzywdzona(y)" - program profilaktyczno-edukacyjny zrealizowany w formie otwartej grupy wsparcia w Punkcie Konsultacyjnym w Gdańsku ze środków Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Fundacji OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet", Samorząd Województwa Pomorskiego, Miasto Gdańsk,
   - "Mówię stop mojemu krzywdzeniu" program psychoprofilaktyczny zrealizowany w formie zamkniętej grupy wsparcia w Punkcie Konsultacyjnym w Kielcach w ramach projektu „Pomagajmy sobie" i „Pomagajmy sobie wzajemnie" dofinansowywany ze środków Fundacji OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet",

[255] Informacje na podstawie: http://www.oik.jaworzno.pl/rodzina.php
[256] Informacje na podstawie: http://osa-stow.republika.pl/cele_programy.html

- „Drogowskaz"- program doskonalenia umiejętności radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych dla osób poszkodowanych przemocą w miejscu pracy w formie zamkniętej grupy wsparcia, dofinansowany ze środków Fundacji OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet",
- "Otrzyj łzy, wybierz uśmiech" - program pomocy psychologicznej zrealizowany w Punkcie Konsultacyjnym Zarządu OSA,
- „Pracuj bez lęku" – program psychoprofilaktyczny realizowany od lipca 2011r. w formie otwartej grupy wsparcia dający podstawowe wsparcie psychologiczne, szybką i skuteczną interwencję dla osób poddanych działaniom mobbingowym, dofinansowany przez Miasto Gdańsk.
- „Mobbing się nie opłaca"- patologia organizacji, aspekty prawno psychologiczne zjawiska mobbingu.

2. Projekty[257]:
   - „Powiedz głośno, że jesteś krzywdzona" - projekt pomocy psychologicznej, dofinansowany przez Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn Kancelarii Prezesa Rady Ministrów,
   - „Pomagajmy sobie" - projekt pomocy psychologicznej, zrealizowany w okresie, dofinansowany przez Fundację OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet",
   - „Pomagajmy sobie wzajemnie" - projekt pomocy psychologicznej, dofinansowany przez Fundację OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet",
   - „Mobbing - zalążek klęski czy sukcesu??", dofinansowany ze środków Unii Europejskiej - Counterpart Funds przez Fundację „Fundusz Współpracy" z siedzibą w Warszawie,
   - „Walczmy o prawo do godnego życia" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Stołeczne Warszawy,
   - „Walczmy o swoje prawa i godność"- projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Pełnomocnika Rządu RP ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn,
   - „Pomóżmy osobom będącym w kryzysie" - projekt pomocy prawnej., dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,

[257] http://osa-stow.republika.pl/cele_programy.html

- „Nie odwracaj się, okaż serce, pomóż" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,
- „Pomóż, okaż serce" – projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,
- „Wspierajmy osoby znajdujące się w kryzysie" - projekt pomocy prawnej zrealizowany w okresie 29.05.2006r. do 20.12.2006r., dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,
- „Wiedza i działanie przeciwko przemocy i dyskryminacji" - projekt pomocy psychologicznej, dofinansowany przez Fundację OŚKa z Programu Wspierania Polskich Organizacji, Inicjatyw i Grup Kobiecych "Fundusz dla Kobiet",
- „Na ratunek sobie" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,
- „Wspieranie osób znajdujących się w kryzysie" - projekt pomocy prawnej, dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,
- „Pomoc wobec osób uwikłanych w przemoc" - projekt pomocy psychologicznej zrealizowany, dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,
- „Uwierz, można żyć inaczej" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,
- „Zawsze jest czas na godne życie" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,
- „Pomoc osobom uwikłanym w przemoc" – projekt pomocy psychologicznej dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,
- „Pomoc osobom uwikłanym w przemoc" – projekt pomocy psychologicznej dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego,
- „Czas na godne życie" - projekt pomocy prawno-psychologicznej, dofinansowany przez Miasto Gdańsk,

Aktualnie, realizowane są:

- ➔ „Powrót do godnego życia" – aktualnie realizowany projekt pomocy prawno – psychologicznej, w okresie od 24.02.2012r. do 31.12.2012r. dofinansowany przez Miasto Gdańsk
- ➔ „Pomoc osobom znajdującym się w trudnych sytuacjach życiowych - ofiarom przemocy w pracy" – aktualnie realizowany projekt pomocy prawno – psychologicznej, w okresie od 31.05.2012r. do 15.12.2012r., dofinansowany przez Samorząd Województwa Pomorskiego[258].

[258] http://osa-stow.republika.pl/cele_programy.html

Modelowym działaniem z zapobieganiu przemocy w USA są m.in. Centra Informacji Prawnej, powstałe 2003 roku z inicjatywy prezydenta Stanów Zjednoczonych George W. Busha. Zadaniem ośrodków jest kompleksowe oddziaływania na rzecz rozwiązywania problemów ofiar przemocy w rodzinie i ich dzieci.

Model Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny został uznany za system dobrej praktyki w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej. Udokumentowane i opublikowane wyniki wskazują na: zmniejszenie liczby zabójstw, zwiększenie bezpieczeństwa ofiar, zwiększenie niezależności ofiar, zmniejszenie poczucia strachu, zmniejszenie ilości wycofywanych oskarżeń przez ofiary, zwiększenie sprawności osób udzielających pomocy, zwiększenie odpowiedzialności sądowej sprawców oraz istotny wzrost poparcia społecznego dla działań pomocowych na rzecz ofiar przemocy w rodzinie i ich dzieci[259].

Na podstawie informacji zebranych w trakcie wdrożenia programu, wyróżniono następujące dobre praktyki:

- Zapewnienie w jednym miejscy wielozakresowej, multidyscyplinarnej pomocy dla ofiar przemocy w rodzinie i ich dzieci wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa i dostępu do pomocy.
- Zwiększenie odpowiedzialności sprawcy poprzez wprowadzenie w Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny polityki obowiązkowego zatrzymania/aresztu.
- Polityka zatrzymania/egzekwowania odpowiedzialności sprawcy za popełnione czyny zmniejsza rewiktymizację ofiary.
- Bezpieczeństwo ofiar/doradców jako najwyższy priorytet w Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny, które określa procedury działania oraz odpowiednio przygotowany personel zapewniający ofierze ochronę w trakcie interwencji. Wszystkie Centra posiadają procedury gwarantujące pełne bezpieczeństwo swoim pracowników i klientom.
- Poufność w relacjach z ofiarą jako fundamentalny element działania Centrum.
- Zakaz udzielania pomocy/informacji sprawcom na terenie Centrum.
- Zwiększenie skuteczności działania Centrów poprzez poznanie i odpowiednie wykorzystanie realiów funkcjonowania danej społeczności i jej dotychczasowego doświadczenia w sytuacjach przemocy w rodzinie.

[259] Informacje na podstawie: http://www.niebieskalinia.pl/pismo/rocznik-2013/153-czasopismo/artyluly-nl/4552-rodzinne-centra-w-ameryce-przyklad-dobrej-praktyki

Każde Centrum powinno posiada informacje na temat dotychczasowych doświadczeń z przemocą w rodzinie w danej społeczności. Odnosi się to do występowania konkretnych rodzajów przemocy, a tym samym konieczności wykorzystania odpowiednio wyspecjalizowanych ekspertów (doradców, funkcjonariuszy policji, prokuratorów, pracowników sądu, pracowników medycznych oraz innych ekspertów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie). W przypadku braku informacji na ten temat, Centrum powinno zapewnić możliwie wszechstronne wyszkolenie wszystkich partnerów i pracowników, ze szczególnym uwzględnieniem zapewnienia bezpieczeństwa i pomocy ofiarom oraz zapewnienia dostępności wszelkich środków pomocy w jednym miejscu.

- Poparcie ze strony lokalnych władz podnosi prestiż Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny.
  Wszystkie nowo powstałe Centra powinny posiadać silne poparcie lokalnych władz samorządowych. Prezydencka Inicjatywa w sprawie Centrów nie przewiduje bowiem ich bezterminowego finansowania z funduszy federalnych. Dlatego każdy ośrodek powinien dążyć do uzyskania stałego wsparcia finansowego ze strony władz lokalnych.

- Planowanie strategiczne jest niezbędne do osiągnięcia sukcesu w działaniu Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny.

- Silne i różnorodne wsparcie ze strony społeczności lokalnej zwiększa możliwości niesienia pomocy ofiarom i ich dzieciom.
  Wszystkie Centra wymagają silnego i różnorodnego wsparcia ze strony społeczności lokalnej. Strategiczne planowanie, w skład którego wchodzi tworzenie dobrego klimatu społecznego dla uzyskania wsparcia w zakresie działań pomocowych ze strony lokalnego samorządu, rządu stanowego, biznesu, związków zawodowych, organizacji społecznych, jak również ośrodków wyznaniowych, zwiększa ilość i rodzaj środków pomocy dostępnych dla ofiar przemocy i ich dzieci w Centrach Informacji Prawnej ds. Rodziny[260].

Od czasu opublikowania pierwszego krajowego raportu o przemocy domowej w Wielkiej Brytanii w 2005 roku, który zawierał propozycje innowacyjnych pozaustawowych instrumentów do walki z przemocą domową, kolejne rządy nie zaprzestały

[260] *Na podstawie materiałów Office on Violence Against Women* oprac. Grzegorz Wrona

starań mających na celu zwiększenie efektywności brytyjskiej polityki antyprzemocowej. Wśród inicjatyw rządowych, finansowanych głównie ze środków pozostających do dyspozycji ministerstwa spraw wewnętrznych (Home Office) należą m.in.[261]:

- Specjalistyczne sądy ds. przemocy domowej (Specialist domestic violence courts – SDVCs).
  W chwili obecnej w Wielkiej Brytanii funkcjonuje 141 sądów specjalizujących się w rozpoznawaniu spraw z zakresu przemocy domowej. Sędziowie pokoju oraz prokuratorzy w nich pracujący są specjalnie przeszkoleni do rozpoznawania tego rodzaju spraw, które dodatkowo trafiają na wokandę w trybie przyspieszonym. Jakkolwiek często SDVC mieszczą się w budynkach ogólnych sądów pokoju, mają specjalne wyjścia i poczekalnie dla ofiar przemocy pozwalające na uniknięcie kontaktu między nimi a sprawcami. Sądy współpracują w szerokim zakresie zarówno z partnerami publicznymi (policją, pomocą społeczną), jak i społecznymi (organizacje pozarządowe specjalizujące się w udzielaniu pomocy ofiarom przemocy).

- Niezależni doradcy z zakresu przemocy domowej (Independent Domestic Violence Advisers– IDVAs)
  Są nimi przeszkoleni specjaliści udzielający merytorycznego wsparcia osobom zagrożonym przemocą domową w celu zapewnienia bezpieczeństwa im i ich dzieciom. Są najczęściej osobami pierwszego kontaktu dla ofiary przemocy, ustalają z nią plan wyjścia z kryzysu, towarzyszą jej w toku postępowań sądowych.

- Interdyscyplinarne zespoły oceny ryzyka (Multi-Agency Risk Assessment Conferences– MARACs).
  Funkcjonują one na terenie całej Wielkiej Brytanii od 2003 roku. Tworzone są na poziomie lokalnym pod przewodnictwem przedstawiciela lokalnej policji, a w ich skład wchodzą pracownicy socjalni, przedstawiciele organizacji pozarządowych, pracownicy służby zdrowia i niezależni doradcy w dziedzinie przemocy domowej. Zespoły spotykają się raz w miesiącu celem analizy najbardziej niebezpiecznych przypadków przemocy domowej zaistniałych w okręgu, dla którego są właściwe. Zasadniczo przedmiotem zainteresowania zespołów są ofiary przemocy domowej zagrożone ciężkim uszkodzeniem ciała lub śmiercią.

- Program zabezpieczania mieszkań osób dotkniętych przemocą (Sanctuary Scheme).

[261] K. Słubik, Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza Prawnoporównawcza, „Analizy Raporty Ekspertyzy", nr 1/2013, s. 42

W ramach programu Sanctuary Scheme112osobom dotkniętym przemocą, które zdecydowały się pozostać w dotychczas zajmowanym mieszkaniu po opuszczeniu go przez sprawcę przemocy, oferuje się usługę polegającą na wzmocnieniu zabezpieczeń zajmowanego lokalu. Może to oznaczać zamontowanie mocniejszych drzwi, zamków czy systemu alarmowego. Docelowo w mieszkaniu osoby zagrożonej przemocą powinno znajdować się jedno bezpieczne pomieszczenie, w którym może się ona schronić w momencie zagrożenia, zadzwonić z niego na policję i oczekiwać na jej interwencję.

Rząd brytyjski niejednokrotnie podejmuje dyskusje o potrzebie akceptowanych strategii korzystania z technologii oraz przegląd aktualnych rozwiązań prawnych związanych z nadużywaniem technologii oraz działa również w zakresie przeciwdziałania przemocy w Internecie.

W 2008 r. w Wielkiej Brytanii organizacja pożytku publicznego wdrożyła program „CyberMentors – program on-line, oferujący ofiarom wszelkich postaci mobbingu rówieśnika-mentora, z którym mogą rozmawiać o swoich doświadczeniach.

Inne podejście zastosowała organizacja Childnet International, której głównym założeniem jest edukacja. Dostarcza uczniom, rodzicom i nauczycielom informacji, w jaki sposób kontaktować się z operatorami sieci komórkowych, administratorami serwisów społecznych, platformami hostingu multimediów, dostarczycielami komunikatów internetowych i czatów w sytuacjach, gdy rozsyłane są agresywne czy krzywdzące komentarza lub zamieszczane są zdjęcia czy filmiki[262].

Wiele dostępnych interwencji dostarcza sugestii „co robić", jeśli dziecko lub nastolatek stanie się ofiarą cyberbullingu. Dobrym przykładem jest australijska strona (www.reachout.com.au) oferująca porady i wsparcie dla młodzieży. Zaleca ona następujące działania w obrębie przemocy w Internecie:

- Notuj (godzinę i datę). To może pomóc Tobie (lub/i policji) w zidentyfikowaniu, kto wysyła wiadomości,
- Powiedz komuś. Porozmawiaj z kimś, komu ufasz, z rodzicem, przyjacielem, psychologiem szkolnym czy nauczycielem. Sprawdź zakładkę „Znajdź pomoc", w celu znalezienia większej ilości informacji, w jaki sposób te osoby mogą Ci pomóc,

[262] Department for Children, Schools and Families, *Cyberbulling. Safe to Learn: Embreadding Antibulling Work in Schools.*

- Skontaktuj się z ze swoim dostawcą usług internetowych czy operatorem sieci komórkowej i zgłoś, co się dzieje. Mogą Ci pomóc w zablokowaniu wiadomości czy telefonów od określonych nadawców,
- Jeśli wiadomości zawierają groźby i brzmią one poważnie, zgłoś się na policję. Cyberbulling, jeśli obejmuje groźby jest karalny. Nie musisz się na to godzić,
- Nie odpowiadaj na takie wiadomości. Tylko pogorszysz swoje położenie. Jeśli odpowiadasz, napastnik dostaje to, czego chce. Często, jeśli nie będziesz odpowiadać, mobber po prostu zostawi Cię w spokoju,
- Zmień szczegółowe informacje dotyczące kontaktu z Tobą. Zmień nick, którym posługujesz się w sieci, załóż nowe konto e-mailowe, zmień numer telefonu i podaj te dane jedynie bliskim osobom.
- Nie ujawniaj nikomu swojej nazwy użytkownika i haseł. Trzymaj swoje osobiste informacje w tajemnicy, żeby nie dostały się w niepowołane ręce.

9. ZASADY PRACY PRACOWNIKA SOCJALNEGO Z OSOBAMI DOŚWIADCZAJĄCYMI PRZEMOCY

Pracownicy socjalni, jako przedstawiciele służb społecznych, czyli „zorganizowanych, względnie trwałych i wyspecjalizowanych zespołem ludzi, działających w ścisłym związku lub ramach pewnych instytucji i organizacji, których zadaniem jest wspomaganie jednostki, rodziny oraz innych grup i zbiorowości w sytuacjach, gdy nie mogą one z powodów subiektywnych lub obiektywnych zaspokoić swoich potrzeb na wystarczającym poziomie, lub w zadowalającej formie"[263].

Cechą charakterystyczną zawodu pracownika socjalnego jest bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem i to człowiekiem potrzebującym, praca z emocjami klientów i na ich emocjach.
Praca z klientem jest zawsze sytuacją spotkania i wejścia w bliską, czasem bardzo intymną relację z drugim człowiekiem. Odnosząc się do faktu, iż osoba korzystająca z pomocy pracownika socjalnego jest najczęściej bezradna czy też z różnych powodów niezdolna do samodzielnego zaspakajania swych potrzeb i rozwiązania swych problemów, relacja ta jest bardzo trudna i delikatna, szczególnie w przypadku osób czy rodzin z problemem przemocy.

Efektywna praca z osobami doświadczającymi przemocy wymaga od pracownika socjalnego przede wszystkim wiedzy na temat tego zjawiska, przepisów prawa odwołujących się do problemu przemocy – obowiązków zawodowych i możliwości działania tej grupy zawodowej oraz innych służb współpracujących. Istotnym elementem profesjonalnego niesienia pomocy są określone kompetencje, umiejętności praktyczne. Nieodzownym częścią holistycznego podejścia do działań usługowych w przypadku tej grupy zawodowej jest znajomość zasad etyki zawodowej.

---

[263] B. Szatur-Jaworska, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*„ Warszawa 1993, s. 102.

9.1. Etyka pracy z ofiarami przemocy.

Swoistość działalności pracowników socjalnych jest pomoc i wsparcie osobom, które z różnych powodów znalazły się trudnej sytuacji życiowej i którzy, z racji doświadczanych problemów, jest słaby, bezbronny a tym samym narażony na krzywdę.

Praca socjalna nie jest jednak pracą z problemem czy kryzysem, ale pracą z osobą, która znajduje się w kryzysie – jest pracą z jednostką posiadającą niezbywalną godność i zdolność do samostanowienia. Dla pracowników socjalnych jest ona wartością podstawową, eksponowaną przez kodeks etyki zawodowej opracowany przez środowiska pracowników socjalnych w różnych krajach.

W przypadku osób czy rodzin z problemem przemocy, godność została mocno naruszona przez jej sprawcą, dlatego też zasadniczą kwestią w relacji z klientem jest uświadomienie mu o prawie do godności. Jednocześnie osoba ta ma nie tylko określone potrzeby, które muszą być zaspokojone, ale także określone prawa, poglądy, przekonania i cele. Profesjonalna i rzetelna praca socjalna musi być zatem oparta na wartościach, które rozpoznają jej międzyosobowy charakter. Musi opierać się na zasadach, które zapewniają poszanowanie godności klienta, i zagwarantują, że dobro klienta będzie jej naczelnym celem[264].

Wyżej przedstawiona kwestia jest szczególnie ważna w przypadku pracy z ofiarami przemocy, które na skutek jej doznawania zatraciły zdolność lub odwagę podejmowania autonomicznych decyzji, nauczyły się bezradności i bezwolnego podporządkowywania się rozkazom i wymaganiom sprawcy czynów zabronionych.

Kluczową zasadą etyczną, jaką powinni respektować osoby pracujące z ofiarami przemocy, jest zasada szacunku. Reguła ta wymaga od „pomagacza" traktowanie osoby z problemem przemocy z ogromnym respektem i życzliwością, tak aby pozostawić jej władzę i przestrzeń do samodzielnego decydowania o własnym życiu. Z zasady tej wynika powszechny obowiązek kształtowania się relacji pomocowej w duchu partnerstwa, a nie paternalizmu.

Istotne jest, aby pracownik socjalny nie dyktował ofierze przemocy rozwiązań, które w jego odczuciu są „jedynym, najlepszym i najszybszym sposobem pokonania trapiących jednostkę problemów". Nie wolno mu również wymuszać na ofierze podejmowania działań, które w jego przekonaniu są racjonalne. Osoba doświadczająca przemocy, bez względu

[264] S. 98-99

na jej formę ma prawo decydować, co jest dla niej ważne i słuszne. Człowiek, któremu udziela się pomocu, powinien pozostać osobą wolną w tym znaczeniu, że ma ona prawo mieć wpływ na toczących się prces wspomagania. Ma prawo współdecydowania o kolejnych etapach działania i jego wolność wyraża się ostatecznie w akceptacji bądź braku akceptacji dla toku prowadzonej interwencji. Pracownik socjalny musi zdawać sobie sprawę z tego, że ofiara przemocy ma również prawo do popełniania błędów. Jeśli na skutek doświadczanej przemocy nie jest w stanie tego czynić, rolą pracownika socjalnego jest przywrócić jej sprawczość i wiarę we własne możliwości poprzez różnego rodzaju poradnictwo i pomoc psychologiczną.

Obowiązkiem pracownika socjalnego jest respektować przekonania, wartości, wybory klienta z problemem przemocy, jeśli są one zgodne z prawem i nie prowadzą do pokrzywdzenia innych osób, w szczególności małoletnich dzieci. Osoba pomagająca musi nauczyć się cierpliwości i dać ofierze czas na przemyślenia i na to, by dojrzała do podjęcia określonych decyzji, zwłaszcza najtrudniejszych, dotyczących rozwodu czy opuszczenia mieszkania wspólnie zajmowanego ze sprawcą. Musi mieć w sobie zgodę na „porażkę" – na to, że ofiara odrzuci oferowaną jej pomoc, wróci do relacji ze sprawcą przemocy i odstąpi od planu pomocowego.

Stwierdzić należy, że zasada szacunku nie oznacza, że pracownik socjalny ma nie wykonywać ciążących na nim obowiązków prawnych, w szczególności informowania organów ścigania o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy.

Ogromne znaczenie w relacji pracownik socjalny – klient ma zasada prawdomówności, która działa jako sprzężony mechanizm. Ofiara przemocy ma prawo do pełnej, jasnej informacji na temat swojej sytuacji i trudnościach z jakimi przyjdzie mu się zmierzyć. Jednocześnie zasada prawdomówności oznacza, że klient zobowiązany jest do udzielania prawdziwych informacji, niezbędnych dla właściwego procesu pomagania.

Ze wspomnianą zasadą prawdomówności ściśle wiąże się zasada poufności uzyskanych informacji. Oznacza to, że pracownik socjalny nie może udostępniać informacji dotyczących ofiary przemocy osobom nieuprawnionym. Ponadto, w sytuacji, gdy konieczne jest na przykład skonsultowanie działania z innym profesjonalistą, co związane jest przekazaniem mu pewnych informacji, niezbędna jest w tym przypadku zgoda klienta.

Obok wymienionych wyżej zasad obowiązujących pracownika socjalnego w pracy z osobą czy rodziną z problem przemocy, należy zwrócić uwagę również na zasadę

kontrolowanego zaangażowania emocjonalnego. Oczywiste jest, iż relacja zawodowa z klientem nacechowana jest emocjami (szczególnie w przypadku dzieci maltretowanych, wykorzystywanych seksualnie itp.), jednakże stanowi to duże zagrożenie dla osoby świadczącej pomoc. Ujawnia się ono wówczas, gdy pracownik socjalny zbytnio identyfikuje się z ofiarą, co przejawia się nieumiejętnością wyznaczenia granicy pomiędzy swoimi profesjonalnym obowiązkami, a obowiązkami klienta w zakresie rozwiązywania problemów, Nadmierna identyfikacja z klientem sprzeczna jest z zasadą neutralności. Niedopuszczalne jest nadmierne spoufalanie się, litowanie się nad nim, przyjmowanie postawy nadopiekuńczości. Pracownik socjalny musi pamiętać, iż jest nie tylko osobą pomagającą, ale i reprezentantem pewnej instytucji. Aczkolwiek nadmierny dystans emocjonalny i chłód może być odbierany za obojętność. Zatem podkreśla się istotę ograniczonego lub kontrolowanego zaangażowania.

9.2. Praktyczne zasady komunikowania się z ofiarami przemocy

Osobie doświadczającej przemocy, nie jest łatwo prosić o pomoc, z uwagi na emocje i uczucia, które jej towarzyszą, m.in.: wstyd, poczucie winy i strach przed reakcją sprawcy często przez lata blokują ją przed ujawnieniem problemu. Przyznanie, że jest się ofiarą nadużywania siły fizycznej, psychicznej czy na tle seksualnej ze strony osoby bliskiej jest zawsze bardzo trudne i bolesne. Jeżeli osoba taka zdecydowała się na szukanie pomocy i wsparcia, oznacza to, że jest już bardzo zmęczona walką ze sprawcą i utrzymywaniem pozorów „szczęścia, spokoju, porządku". To także sygnał, że czuje się bardzo zagrożona i zupełnie bezradna. Bardzo łatwo ją zatem zranić i dodatkowo skrzywdzić. Rozmawiając z ofiarą, należy zawsze o tym pamiętać i mieć na uwadze to, iż podstawową potrzebą osoby doświadczajcie przemocy jest odzyskanie bezpieczeństwa, zarówno fizycznego, jak i emocjonalnego.

Podaje się kilka podstawowych wskazówek, jak rozmawiać z ofiarą przemocy w rodzinie, aby uniknąć sprawiania jej niepotrzebnego bólu czy dodatkowego upokorzenia.

Pracując z osobami i rodzinami z problemem przemocy, należy przestrzegać następujących zasad[265]:

- Zanim pracownik socjalny przystąpi do rozmowy, należy upewnić się, że ofiara ma zagwarantowane poczucie prywatności i bezpieczeństwa. Rozmowa powinna

[265] J. Różyńska, Przemoc wobec kobiet w rodzinie, Warszawa 2007, s. 101-103.

być przeprowadzona w oddzielnym pokoju, z dala od sprawcy oraz osób postronnych (innych pracowników socjalnych, nie będących brać udziału w działaniach).

- W kwestii przemocy nie można zachowywać neutralności. Istotne jest, aby pracownik służb społecznych wyraził/-ła negatywną ocenę zachować osoby krzywdzącej klienta. W komunikacie przekazywanym ofierze, musi znaleźć się informacja, że nie jest ona winna aktom przemocy. Jednocześnie powinna dowiedzieć się, że ma prawo się bronić, a czyny sprawcy zasługują na karę i potępienie.
- Na informację o przemocy nigdy nie można reagować zdumieniem, zaskoczeniem czy niedowierzaniem. Należy zachęcić klienta do otwartości, wzmacniając w niej decyzję o szukaniu pomocy.
- Pracownik socjalny powinien w odniesieniu do ofiary reprezentować bardzo dużą dozę empatii. Zachowanie i elementy temu towarzyszące, tj.: postawa ciała, ton głosu i kontakt wzrokowy – powinno dawać klientowi poczucie zainteresowania ze strony słuchającej, zrozumienia sytuacji i problemów, w których ofiara się znalazła.
- W przypadku kobiet doświadczających przemocy, często zdarza się, że trafia do profesjonalisty z towarzyszącymi jej emocjami: rozpaczy, żalu, złości oraz w sytuacji ogromnego stresu. Dlatego ważne jest profesjonalista powinien starać się uspokoić ofiarę, a jednocześnie pozwolił jej okazać emocje i na każdym etapie rozmowy okazać zrozumienie dla nich.
- Nie należy obwiniać klienta za doznawaną przemoc. Ofiara przez długi okres trwania sytuacji niebezpiecznej żyła w świadomości narzuconej przez sprawcę, że jest winna jego zachowaniu. Akt przemocy odbierany jest jako kara za złe zachowanie i w takim przeświadczeniu funkcjonuje ofiara.
- Nie należy etykietować klienta, używając określeń takich jak: rodzina patologiczna, dysfunkcyjna, patologia. Może to spowodować krzywdę, rozżalenie, a często także rezygnację z oferowanej pomocy.
- Pracownik socjalny zawsze powinien zachowywać się profesjonalnie, unikając traktowania ofiary protekcjonalnie. Powinno się rozmawiać na płaszczyźnie równości. Pomimo, że pracownik służb społecznych ma większa wiedzę na temat prawa i problematyki przemocy w rodzinie, mechanizmów jej towarzyszących – to jednak klient jest jej ofiarą i zna swoją sytuację.
- Nie powinno się wdawać z osobą doświadczającą przemocy w bezcelowe dyskusje, zwłaszcza wtedy, gdy jej gniew jest skierowany w stronę pracowników pomocy społecznej. Profesjonalnemu zachowaniu nie przystoi traktowania ataków słownych osobiście.
- Usługodawca pomocy winien poinformować klienta, że jego obowiązkiem jest powiadomienie policji lub prokuratury o tym co usłyszał.

- Należy uświadomić ofierze, że prawo jest po jej stronie. Pracownik socjalny musi udzielić rzetelnych informacji p prawnych możliwościach przeciwdziałania przemocy, poinstruować co powinna zrobić lub wskazać miejsca, gdzie powinna szukać dalszej pomocy. Każda placówka świadcząca pracę socjalną winna mieć przygotowana listę placówek i instytucji świadczących pomoc w takich sytuacjach.
- Ważne jest, aby ofiara zdawała sobie sprawę z granic możliwości i kompetencji pracownika socjalnego. Oczywiście powinna mieć poczucie, że osoba świadcząca pomoc – zrobi wszystko, aby jej pomóc, ale nie można obiecywać rzeczy, których nie możesz zrobić lub co do których skuteczności nie masz pewności.
- Obowiązkiem osoby świadczącej pomoc jest uświadomienie ofiary, że sprawca przemocy się nie zmieni i nic nie powstrzyma go przed dalszym jej stosowaniem. Jedynie konsekwentne wzywanie pomocy i policji przy każdym epizodzie czy zachowaniu z użyciem siły może ograniczyć jego agresywne reakcje.
- Pracownik socjalny zobowiązany jest także do upewnienia się czy ofiara będzie bezpieczna, kiedy wróci do domu. Jeśli nie, należy udzielić jej wskazówek, co może zrobić po rozmowie, aby mieć zagwarantowane bezpieczeństwo.
- Trzeba nauczyć ofiarę, jak może chronić się w przyszłości. Służy temu plan bezpieczeństwa, który powinien zostać stworzony wspólnie przez pracownika socjalnego i klienta. To indywidualny plan, tworzony z myślą o konkretnej ofierze przemocy, mający na celu nauczyć ją i jej najbliższych, jak bezpiecznie wydostać się z niebezpiecznej sytuacji.

W przypadku, gdy pracownik socjalny ma do czynienia z przemocą seksualną skierowaną na dziecko, należy pamiętać, że sami rodzice/opiekunowie wymagają wsparcia i ukierunkowania. Przeżywają oni silne emocje: złości, winy, lęku, bezradności i wstydu. Rodzice/opiekunowie najczęściej obwiniają się, że niedostatecznie chronili swoje dziecko, że wcześniej nie zauważyli w jego zachowaniu niczego niepokojącego. Są zagubieni i nie do końca rozumieją zasady postępowania prawnego. Obawiają się, że procedura ta jeszcze bardziej skrzywdzi ich dziecko.

Zadaniem osoby pomagającej takiej rodzinie jest:

- Dostarczenie opiekunom dziecka wiedzy dotyczącej procedur prawnych, praw ofiar i rodziców dzieci-świadków,
- Wskazanie instytucji i organizacji, które mogą być przydatne w takich okolicznościach,
- Przekazanie wskazówek dotyczących opieki i wsparcia dziecka w trudnej sytuacji[266].

[266] J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu,* [w:]M. Sajkowska *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010, s. 103-104.

Dla właściwej współpracy z rodzicem/opiekunem niezbędne jest zadbanie o przestrzeganie następujących zasad[267]:

1. przedstawienie się,
2. wykazanie zrozumienia dla trudnej sytuacji rozmówcy,
3. określenie swojej roli i konieczność zebrania szczegółowych danych,
4. prowadzenie rozmowy w sposób rzeczowy, spokojny, bez pośpiechu,
5. stawianie pytań w określonym porządku,
6. zachowanie wymaganego dystansu emocjonalnego wobec diagnozowanego problemu,
7. unikanie pouczania, ocen oraz pochopnych stwierdzeń i rozpoznań,
8. używanie języka zrozumiałego dla rozmówcy,
9. odwoływanie się do własnych kompetencji, doświadczenia zawodowego,
10. udzielenie odpowiedzi na pytania rozmówcy,
11. pokazanie rodzicowi/opiekunowi dziecka, że nie jest sam ze swoim problemem,
12. pokazanie możliwości pomocy.

Dbając o budowanie pozytywnej relacji z dzieckiem krzywdzonym/wykorzystywanym seksualnie, w bezpośrednim kontakcie z nim należy przestrzegać następujących zasad[268]:

- Zwracać się do dziecka po imieniu, najlepiej w formie, w której ono lubi.
- Nie przekraczać przestrzeni fizycznej dziecka, pozostając w bezpiecznej dla niego odległości.
- Unikać nadmiernej mimiki i gestykulacji.
- Utrzymywać odpowiedni kontakt wzrokowy z dzieckiem, bez nadmiernego obserwowania go.
- Mówić powoli, wyraźnie, spokojnym tonem.
- Posługiwać się prostym, zrozumiałym dla dziecka językiem.
- Wyjaśniać z dzieckiem znaczenie używanych przez nie określeń, zwłaszcza kluczowych dla akty przemocy.
- Używać prostych konstrukcji gramatycznych, w stronie czynnej, nie zawierających podwójnej negacji.
- Wyrażać swoje zainteresowanie dzieckiem i podawanymi przez niego treściami gestem lub w sposób werbalny.
- Okazywać zrozumienie dla ujawnianych przez dziecko emocji.

---

267 A. Budzyńska, Diagnoza *psychologiczna wykorzystywania seksualnego dzieci,* [w:] M. Sajkowska, *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna,* Warszawa 2010, s. 39.

268 Tamże, s. 34-35.

- Zaczynać od pytań i kwestii łatwiejszych, mniej obciążających emocjonalnie i stopniowo przechodzić do kwestii trudniejszych.
- Stosować pytania otwarte.
- Nie pośpieszać dziecka, należy dać mu wystarczającą ilość czasu.
- Nie zmuszać go do odpowiedzi.
- Dopytywać dziecko o niezrozumiałe kwestie.
- Przeformułować pytanie, jeśli nie jest do końca zrozumiałe dla dziecka i dłuższy czas nie odpowiada na nie.
- Nie oceniać dziecka oraz jego najbliższych.
- Nie komentować opisywanych przez dziecko sytuacji zgodnie z wyobrażeniami dorosłych.
- Nie reagować zdziwieniem na podawane przez dziecko treści.
- Nie składać dziecku obietnic bez pokrycia.
- Unikać pytań budzących w dziecku poczucie winy, współodpowiedzialności za przebieg przedmiotowych zdarzeń.

Odnosząc się do dziecka, które jest ofiarą cyberprzemocy, podczas rozmowy z nim należy[269]:

1. Zapewnić go, że zrobił dobrze, mówiąc Ci o tym, co się stało,
2. Powiedzieć, że widzisz i rozumiesz, że jest mu trudno ujawnić to, co go spotkało,
3. Poinformować go, że nikt nie ma prawa tak się zachowywać wobec niego,
4. Zapewnić go, że nie ma tolerancji społecznej i prawnej na tego typu formy przemocy i zrobisz wszystko aby mu pomów, uruchamiając odpowiednie procedury interwencyjne,
5. Należy być uważnym na pozawerbalne przejawy uczuć dziecka, m.in. zażenowanie, skrępowanie, wstyd, lęk, przerażenie, smutek, poczucie winy.

Jak wynika z wyżej zaprezentowanych zasad komunikowania się z osobami z problemem przemocy, bez względu na to kim jest ofiara (dzieckiem czy osobą dorosłą) i jakiego rodzaju przemocy doświadczyła ofiara, pracownik socjalny powinien porozumiewać się z nią w sposób rozważny, delikatny, a jednocześnie stanowczy, przemyślany, ale przede wszystkim w sposób zapewniający jej poczucie bezpieczeństwa i komfortu psychicznego. Rozmowa z osobą doświadczającą przemocy jest niezwykle trudna i emocjonalna, dlatego ogromnie ważne są umiejętności i narzędzia odpowiedniej komunikacji ze strony pracownika socjalnego.

---

[269] A. Borkowska, D. Macander, System reagowania w szkole na ujawnienie cyberprzemocy, [w:] Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół, Ł. Wojtasik (red.), Warszawa 2011, s. 19.

Podsumowanie

Analiza teoretyczna pozwala odpowiedzieć na postawione pytania w niniejszej publikacji.

Pierwsze pytanie brzmiało: Jakie są ustalenia teoretyczne przemocy? Analiza wybranych definicji i podejść teoretycznych do zjawiska przemocy w aspekcie pedagogiki, psychologii, socjologii, polityki społecznej i prawa dała pełny obraz zjawiska w kwestii ustaleń terminologicznych. W niniejszej publikacji przyjęto za I. Pospiszyl, iż „przemoc to wszelkie zachowania brutalne, naruszające wolność osobistą jednostki, nieliczenie się z jej dobrem. Służy celom postawionym przez sprawcę, przyczyniając się do fizycznej lub psychicznej szkody drugiego człowieka, wykraczając poza społeczne normy wzajemnych kontaktów międzyludzkich"[270].

Kolejne pytanie odnosiło się do cech charakterystycznych przemocy (rodzaje, formy). O ile w piśmiennictwie wyróżnia się trzy podstawowe formy przemocy, jakimi są: przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna, autor publikacji dokonał charakterystyki i opisu nowych form przemocy, do których zalicza się mobbing, stalking i cyberstalking. Zwrócenie uwagi na te kwestie wprowadza specjalistów zajmujących się pomocą osobom i rodzinom z problemem przemocy w nowy obszar zainteresowań, zmuszając jednocześnie do rewizji własnej wiedzy, umiejętności i metod pracy w tym zakresie. Nowe formy przemocy stanowią kolejne wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej, gdyż za chwilę może okazać, że osoby doświadczające przemocy za pośrednictwem Internetu i nowych technologii staną się kolejną kategorią osób uprawnionych do korzystania z usług instytucji pomocy społecznej.

Pracownicy socjalni podejmując działania wobec osób i rodzin z problemem przemocy korzystają z wiedzy pedagogicznej, psychologicznej, medycznej czy socjologicznej

[270] I. Pospiszyl, *Razem przeciwko przemocy*, Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 1999, s. 16.

opierając się o nauki prawne w odniesieniu do polityki społecznej państwa. Dziś pracownik socjalny – to zarówno pedagog, jak i psycholog, czy terapeuta, przy czym musi posiadać umiejętności zarządzania przypadkiem. Często na stanowisku pracownika socjalnego zatrudniane są osoby będące z zawodu psychologami, terapeutami, socjoterapeutami, którzy pracują z poszczególną kategorią klientów. Jest to praktykowane przede wszystkim w krajach zachodnich. Tam też tylko wybrani pracownicy socjalni współpracują z osobami lub rodzinami z problemem przemocy.

Jak wygląda system usług i instytucji społecznych działających w zakresie pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy w Polsce i na świecie? to kolejne pytanie, na które autor próbował odpowiedzieć. Rozwiązania prawne czy instytucjonalne w odniesieniu do pomocy i wsparcia osób i rodzin z problemem przemocy jest odmienny w poszczególnych krajach. Systemy pomocy społecznej uzależnione są od rodzaju polityki społecznej prowadzonej przez administrację rządową i samorządy. Bez względu na przyjęty model polityki społecznej – praca socjalna wpisana jest w ogólny schemat świadczeń pomocowych. Jednocześnie działania w obrębie zjawiska przemocy należą do priorytetów w każdym z zaprezentowanych krajów. Usługi społeczne dostępne dla ofiar przemocy uzależnione są od środków i opracowanych standardów pracy z osobami i rodzinami z problemem przemocy. Bogaty pakiet usług oferują przede wszystkim organizacje pozarządowe, realizując zadania państwa. W publikacji znajduje się charakterystyka poszczególnych usług społecznych skierowanych zarówno do ofiar jak i sprawców przemocy uwzględniając wszystkie formy i rodzaje przemocy. Tym samym autor zwraca uwagę na interdyscyplinarność oraz holistyczne podejście do zjawiska przemocy. W Polsce mamy niszę w zakresie pomocy psychologicznej i oddziaływań skierowanych do sprawców przemocy, gdyż w modelu pracy krajów zachodnich, w tym w Stanach Zjednoczonych dostępne są usługi dla wszystkich osób zaangażowanych w przemoc (ofiara, sprawca i uczestnik/obserwator). Polscy pracownicy socjalni dysponują jedynie programem korekcyjno-edukacyjnym skierowanym do osób pozbawionych wolności.

W działaniu pracownika socjalnego w obszarze pracy socjalnej z osobami i rodzinami z problemem przemocy przyjmuje się trzy klasyczne metody pracy socjalnej: praca socjalna z jednostką (metoda indywidualnych przypadków), metoda grupowa oraz w środowisku lokalnym. W zależności od przyjętej metody, pracownik socjalny zapewnia w pierwszej kolejności bezpieczeństwo ofierze, a następnie w zależności od potrzeb i dostępnego pakietu usług: wsparcie psychologiczne, prawne, socjalne. Kolejną formą pracy z klientem jest motywowanie i umożliwienie dostępu do innych form pomocy, rozwijanie zdolności i umiejętności przydatnych w radzeniu sobie z doświadczaną przemocą. W niektórych

przypadkach, przede wszystkim, gdy w grę wchodzą małoletnie dzieci pracownik socjalny podejmuje interwencję w środowisku rodzinnym, w celu zapobieżenia pogłębiającej się dysfunkcji. Praca prezentuje metody pracy zarówno z dorosłymi ofiarami przemocy, jak i dziećmi, uwzględniając charakterystyczne formy zjawiska.

Praca osób zatrudnionych w instytucji pomocy społecznej rozpoczyna się w momencie zgłoszenia o przemocy:

- osoby doświadczającej przemocy lub przypadku dzieci,
- zgłoszenia pracowników innych grup zawodowych (policja, służba zdrowia, szkoła etc.) w przypadku dzieci lub
- od momentu zauważenia zdarzenia.

Wtedy następuje intensyfikacja działań, w które zaangażowana jest instytucja pomocy społecznej. Pracownik socjalny podejmuje kolejne następujące po sobie kroki w celu udzielenia kompleksowej pomocy ofierze przemocy. Największym wyzwaniem dla pracownika socjalnego jest opracowanie indywidualnego, specjalistycznego programu pomocy przy współpracy innych służb społecznych. Podczas podejmowania działań istotne wydaje się czas trwania przemocy, doświadczenia i stan emocjonalny ofiary, a także jej potrzeby, dlatego też praca z klientem – ofiarą przemocy musi być prowadzona w sposób rozważny, aby działania nie wywołały większych szkód.

Autor publikacji podjął się również odpowiedzi na pytanie: Czy i w jaki sposób pracownik socjalny doświadcza przemocy ze strony klienta oraz jakie są formy przeciwdziałania temu zjawisku z perspektywy Polski i świata? Oczywiście pracownik socjalny narażony jest na niebezpieczne sytuacje w środowisku klienta, a także na przemoc z jego strony. Częste są przypadki „podniesienia ręki" na pracownika publicznego, wyzwiska, groźby, są również incydenty kończące się śmiercią pracownika socjalnego. Są to ciemne strony zawodu pracownika socjalnego. Autor próbuje wskazać możliwości przeciwdziałaniu temu zjawisku z perspektywy doświadczeń w innych krajach. Sytuacja ta jest obecna nie tylko w Polsce, ale również na świecie, gdzie na przykład w Stanach Zjednoczonych stale toczą się dyskusje na temat bezpieczeństwa pracowników socjalnych, odszkodowań za utratę zdrowia podczas pełnienia obowiązków służbowych etc.

Bardzo istotne w pracy socjalnej są zasady pracy osób zatrudnionych w instytucjach pomocy z klientem z osobami doświadczającymi przemocy. Pracownik socjalny winny jest przestrzegać zasad etycznych obowiązujących w pracy socjalnej. Niniejsza praca daje

również praktyczne wskazówki komunikowania się z ofiarami przemocy, aby uniknąć sprawiania jej niepotrzebnego bólu czy dodatkowego upokorzenia.

Zawód pracownika socjalnego należy do grupy zawodów opartych na bezpośrednim kontakcie z klientem, nacechowanym emocjami. W przypadku pracy z osobami i rodzinami z problemem przemocy – emocji, bólu i cierpienia jest bardzo wiele, bez względu na jej rodzaj czy formę. Podejmuje on pracę z klientem bez względu na uprzedzenia, własne opinie, z uwagi na przyświecającą mu misję zawodu – pomoc i wsparcie osobom potrzebującym. Czasem jest to bardzo ciężkie, np. gdy odbiera dzieci z rodziny naturalnej. Profesjonalizm pracownika socjalnego polega na zdystansowaniu się do sytuacji w celu rzetelnej pomocy i wsparcia klienta.

Z uwagi na obciążenia psychiczne, uważam, iż pracownicy socjalni powinni być objęci pomocą superwizyjną, gdzie będą mogli podzielić się trudnościami i otrzymać wskazówki do dalszego działania. Jednocześnie przez cały czas powinni korzystać z podnoszenia własnych kompetencji w pracy z ofiarami. W związku z pojawiającymi się nowymi formami przemocy, powinni zdobywać wiedzę o nich, ale również szkolić się w celu modyfikacji i ulepszania dotychczasowych metod i strategii działania.

Spis wykresów

Wykres 1. Opinia nt. skali przemocy psychicznej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat

Wykres 2. Opinia nt. skali przemocy fizycznej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat.

Wykres 3. Opinia nt. skali przemocy fizycznej w rodzinie na przestrzeni ostatnich 5 lat

Spis tabel

Tabela 1a. Segmentacja polskiego społeczeństwa pod względem ich stosunku do zjawiska przemocy w rodzinie

Tabela 1b. Segmentacja polskiego społeczeństwa pod względem ich stosunku do zjawiska przemocy w rodzinie

Tabela 2. Przemoc fizyczna wśród kobiet w UE

Tabela 3. Doświadczenie przemocy fizycznej i/lub seksualnej 12 m-cy przed badaniem wśród kobiet w UE

Tabela 4. Emocjonalne skutki przemocy od roku do 15 lat, według typu przemocy i sprawcy wśród kobiet w krajach UE

Tabela 5. Długoterminowe konsekwencje przemocy od roku do 15 lat, według typu przemocy i sprawcy wśród kobiet w krajach UE

Tabela 6. Przemoc psychiczna w czasie trwania związku przez sprawcę wobec kobiet w krajach UE

Tabela 7. Formy przemocy psychologicznej wobec kobiet w krajach UE

Tabela 8. Powszechne formy stalkingu

Tabela 9. Pomoc dla kobiet, ofiar przemocy we Francji

Bibliografia

J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001.

W. Badura-Madej, *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej*, 1996.

W. Badura – Madej, A. Dobrzyńska – Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie.*

Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

M. Bąkiewicz, M. Grewiński, *Praca socjalna w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2009.

D. Becelewska, *Wsparcie emocjonalne w pracy socjalnej*, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 2005.

J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2006.

J. Brągiel, A. Kurcz, *Pracownik socjalny. Wybrane problemy zawodu w okresie transformacji społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2002.

J. Brągiel, *Zrozumieć dziecko krzywdzone*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1998.

A. Brzezińska, S. Jabłoński, M. Marchow, *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa,* Wydawnictwo Humaniora, Poznań 2003.

B. Ciepła*, Standardy świadczenia usług z zakresu pomocy i integracji społecznej we Francji,*

publikacja ze środków UE w ramach Europejskiego funduszu Społecznego, Warszaawa 2010,

P. S. Czarnecki, *Praca socjalna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.

M. Czechowska-Bieluga, *Poczucie zadowolenia z życia pracowników socjalnych w socjopedagogicznej perspektywie uwarunkowań pełnionej roli zawodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 2013.

Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: przemoc w rodzinie z perspektywy dorosłej populacji Polski.

A. Domińczak, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracowników schronisk,* Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2008.

B. DuBois, K. Krogsrud Miley, *Praca socjalna*, Wydawnictwo „Interart", Warszawa 1996.

S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, C.L. Cooper, *Bulling and Emotional Abuse in the Workplace. International Perspectives in Research and Practice*, Taylor and Francis, London 2003.

Ewaluacja lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie – doświadczenia dotyczące sposobów pomagania I nasilenia stresu pourazowaego (PTSD) z perspektywy osób dotkniętych przemocą w rodzinie – Raport z badania, Warszawa 2013.

Z. Frączek, B. Szulz, *Koncepcje pomocy człowiekowi w teorii i praktyce,* Rzeszów 2006,

K. Fronczyk, M. Sacewicz, 1999, *Alkohol, przemoc, agresja*, „Alkohol i Nauka" nr 1/2001.

A. Ganley, M. Hobart, *Social Worker's Practice Guide to Domestic Violence,* Washington State Department of Social and Heatth Services, Washington 2010.

M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 2006.

M. Grewiński, B. Skrzypczak, *Środowiskowe usługi społeczne – nowa perspektywa polityki i pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011.

S. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, PARPA, Warszawa 2002.

B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna,* Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 732.

D. Iwaniec, J. Szmagalski, *Zaburzenia rozwojowe dzieci krzywdzonych emocjonalnie,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002, s. 160.

D. Jaszczuk-Kuźmińska, *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, MPiPS, Warszawa 2010.

P. Jordan, Ośrodek Społeczności Lokalnej – renesans pracy środowiskowej, Centrum Wspierania Aktywności *Lokalnej* CAL, Warszawa 2007.

M. Jarczyk, *Aktywna Społeczność Lokalna,* Lubelski Ośrodek Samopomocy, Lublin 2002.

I. Jundziłł, *Dziecko ofiara przemocy*, WSiP, Warszawa 1993.

A. Kaczyńska, *Etyka służb społecznych*, IPSiR UW, Warszawa 1998.

E. Kantowicz, A. Olubiński, *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku,* Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", Toruń, 2003.

S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Pedagogika rodziny. Obszry i panorama problematyki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

J. Kędzior, A. Ładyżyński, *Współczesne wyzwania pracy socjalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

L. Kirwil, *Wpływ telewizji na dzieci i młodzież,* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze", nr 6/1995.

B.Kłos, *Mobbing*. Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Warszawa 2002.

Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci – prostytucja i pornografia dziecięca. Internet

a wykorzystywanie seksualne dzieci, „Dziecko krzywdzone. Teoria Badania Praktyka"., nr 2/2003.

A. Kotlarska-Michalska, *Diagnozowanie i projektowanie w pracy socjalnej,* Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1999.

B. Krajewska, I*nstytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe, Kraków* 2009.

B. Kerbein, P. Pröbsting, *Stalking,* ZRP, 2002..

A. M. Kruk, *Instytucje społecznej. Organizacja, zarządzanie, wybrane aspekty prawne i gospodarcze,* Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2010.

J. Kwaśniewski, *Praca socjalna. Pomoc społeczna,* Wydawnictwo Interart, Warszawa 1998.

D. N. Kyriacou, D.Anglin, E. Taliaferro, S. Stone, T. Tubb, J. A. Linden, R. Muellean, E. Barton, J. F. Kraus, *Risk factors for injury to women from domestic violence*, The New England Journal of Medicine 1999, no. 341, s. 1892-1898.

S. M. Litzke, Horst Schuh, *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2007.

J. Lizut, *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych,* Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie, Warszawa 2014.

M. Łuczyńska, *Pracownicy socjalni w procesie profesjonalizacji*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013.

J. Maciaszek, *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty,* Wydawnictwo Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie, Stalowa Wola 2010.

M. Makara-Studzińska, A. Grzywa, R. Turek, *Kobiece oblicza stosowania przemocy*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii,", 2005, nr 14.

E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Pickorski, *Profesje społeczne w Europie z problemów kształcenia i działania,* Wydawnictwo Naukowe „Śląsk, Katowice 2001.

E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, D. Urbaniak-Zając, *Pedagogika społeczna i praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze,* Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 1998.

K. Marzec-Holka, *Nie będziesz bił dziecka swego! Studium z zakresu profilaktyki społecznej,* Bydgoszcz 1996.

J. Mazur, Przemoc w rodzinie, teoria i rzeczywistośc, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.

J. Mellibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009.

W. Mikołajewicz, *Praca socjalna jako działanie wychowawcze*, Wydawnictwo „Interart" Warszawa 1995.

M. Milczarek, *Workplace Violence and Harassment: a European Picture*, European Agency for Safety and Health at Work, 2010.

C. P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole, w domu, w miejscu pracy,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012,

A. Morawska*, Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problemu w perspektywie międzynarodowej,* Dziecko krzywdzone, Teoria, badania, praktyka, Nr 2/2003.

A. Olech, A. K. Sobczak, *Jakość i organizacja pracy w ośrodkach pomocy społecznej*, Raport z badań, IRSS.

B. Pawlak-Jordan, J. Zmarzlik, *Pomoc dzieciom wykorzystywanym seksualnie. Poradnik dla nauczycieli i opiekunów dziecka*, Wydawnictwo FDN.

J. Papież, A. Płukis, *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowe,* Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998.

K. Pernamen, *Alkohol and Human Violence*, "The Guilford Press", New York 1991.

T. Pilch, I. Lepalczyk, *Człowiek w zmieniającym się świecie*, Warszawa 1993.

T. Pilch, I. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo „Żak", Warszawa 1995.

T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 2003.

P. Piotrowski, *Przemoc i marginalizacja. Patologie społecznego dyskursu*, Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 2004.

I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.

Przemoc domowa wobec kobiet – raport, Komisja Europejska, 2010.

C. de Robertis, *Metodyka działania w pracy socjalnej*, Katowice 1998.

J. Różyńska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracownika socjalnego,* Wydawnictwo CPK, Warszawa 2007, s. 26-27.

M. Rymsza, *Czy podejście aktywizujące ma szanse. Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej. Raport z badań*, ISP, Warszawa 2011.

M. Sajkowska, *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Wydawnictwo FDN, Warszawa 2010.

M. Sajkowska, *Jak organizować lokalny system pomocy dzieciom krzywdzonym,* Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2002.

P. Sałustowicz, *Pomoc społeczna w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Instytut Służb Społecznych, Warszawa 2009.

I. Sierpowska, *Prawo o pomocy społecznej*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2007.

R. A. Skidmore, M. D. Thackeray, *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Warszawa 1996.

K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza Prawnoporównawcza*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, „Analizy Raporty Ejspertyzy" Nr1/2013.

J. H. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett, *Cyberbulling: its nature and impact in secondary school pupils*, "Journal of Child Psychology and Psychiatry", 49.

B. Smolińska-Theiss, *Praca socjalna w Niemczech – patchwork środowiskowych idei i działań*, publikacja ze środków UE w ramach Europejskiego funduszu Społecznego, Warszawa 2011.

O Speck, *Być nauczycielem*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

B. Stępień, A. Synakiewicz, *Przeciwdziałanie przemocy i przemocy seksualnej wobec dziewcząt. Poradnik dla nauczycieli*, Fundacja Famoteka, 2008.

Statystyki Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" realizowanego przez Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia" na zlecenie PAPRA (lata 2008-2010).

R. Szarfenberg, *Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja wobec wybranych grup – diagnoza i standaryzacja usług i modeli instytucji*, Warszawa 2011.

B. Szatur-Jaworska, *Służba społeczna, Służby społeczne, Usługi społeczne – zagadnienia terminologiczne*, wykład 2009.

J. Szmagalski, *Stres i wypalenie zawodowe pracowników socjalnych*, Wydawnictwo IRSS, Warszawa 2008.

J. Szmagalski, *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1994.

G. Szpor, S. Nitecki, Cz. Martysz, *Komentarz do Ustawy o pomocy społecznej*, INFO-TRADE, Gdańsk 1998.

M. Szpringer, *Profilaktyka społeczna: rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2004.

A. Szumilak, *Jak się bronić przed agresją w Internecie,* pod. red., „Świat Wiedzy", 3/2011.

L. Tomaszewska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik policjantów,* Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007.

M. Titterton, S. Pelling-Deeves, P. Nolan, *Usługi i instytucje opieki społecznej w Wielkiej Brytanii*. Ekspertyza, publikacja ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, 2010.

P. A. Tompsen, *An* episode of flaming: a creative narrative. ETC: A Review of General Semantics, 51, 1994.

D. Trawkowska, *Portret współczesnego pracownika socjalnego, studium socjologiczne,* Wydawnictwo „Śląsk", Katowice 2006.

Violence against women: an EU-wide survey. Main results, FRA European Union Agency fof Fundamental Rights, Luxemburg 2014,

E. Urban, D. Cianciara, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik lekarza,* Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2008.

B. Wasilewski, *Następstwa psychologiczne i fizyczne mobbingu*, 2005, s. 69-76.

J. Wawrzyniak, *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*, Wydawnictwo WSH-E w Łodzi, Łódź 2007.

A. Widera-Wysoczańska, *Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie,* Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

N. E. Willard, *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*, Research Press, 2007.

Ł. Wojtasik, *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Wydawnictwo Fundacji Dzieci Niczyje, Warszawa 2009, s. 6.

W. Woźniak, M. Lattanzi, *Stalking – między przemocą a uzależnieniem,* Wydawnictwo Bernard Cichosz, Kutno 2010, s. 9.

A. Woźnica, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracodawcy*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2007.

D. Zalewski, *Opieka i pomoc społeczna. Dynamika instytucji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Akty prawne

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz.593).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. Nr 180, poz. 1493).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. Nr 147, poz. 1231).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 16, poz. 95).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94).

Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. (Dziennik Ustaw nr 50 poz. 259 z 8 marca 2011 r.).

Rozporządzenie Ministra i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływań korekcyjno-edukacyjno (Dz.U. 2011 r., nr 50, poz. 259).

Strony internetowe

Zarządzenie nr 1/2011 z dnia 31 stycznia 2011 r. dyrektora MGOPS w Bolesławcu w sprawie procedury postępowania w sytuacji zagrożenia agresją ze strony klientów.

http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4551-aktualnie-w--ameryce, z dnia 16 maja 2014 r.

http://www.cpk.org.pl/1,strona-glowna.html z dnia 13.05.2014 r.

www.hauts-de-seine.net/solidarites/aide-victimes/violence-scolaire/protection-enfance-prevention.

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202072638/http://dcsf.gov.uk/everychildmatters/

http://www.richmond.gov.uk/domestic_abuse_multiagency_risk_assessment_conference

http://www.womensaid.org.uk/landing_page.asp?section=000100010019&sectionTitle=About+us

http:/www.dvis.org/dvip/aboutdvis.html

http://www.berlin.de/sen/justiz/opferbeauftragter/hilfsangebote.html

http://www.hhs.gov/

http://nnedv.org/

http://nnedv.org/about.html

http://nnedv.org/policy/issues/fvpsa.html

http://www.acf.hhs.gov/programs/fysb/programs/family-violence-prevention-services/about

http://www.mopssopot.pl/pik.php

http://www..ifsw.org.

http://www.socialworktoday.com/archive/exc_032511.shtml

NOTATKI

O projekcie

Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich jest realizatorem projektu systemowego pt.:„*Szkolenia e-learningowe z nowatorskich metod pracy socjalnej i publikacja specjalistycznej literatury z zakresu polityki społecznej i pracy socjalnej*", który jest realizowany w ramach Działania 1.2 Wsparcie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej POKL, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

Celem ogólnym projektu jest przybliżenie oraz poszerzenie wiedzy wśród pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej z nowatorskich metod i technik pracy socjalnej.

Projekt zakłada opracowanie oraz przetłumaczenie specjalistycznej literatury dotyczącej pomocy i integracji społecznej, w tym w szczególności nowatorskich technik i metod pracy socjalnej, jak również przygotowanie oraz realizację szkolenia e-learningowego z nowatorskich metod i technik pracy socjalnej z osobami korzystającymi ze świadczeń pomocy społecznej.

Projekt skierowany jest do pracowników Instytucji Pomocy i Integracji Społecznej do których należą w szczególności: regionalne ośrodki polityki społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa w tym rodzinnego, ośrodki wsparcia, ośrodki interwencji kryzysowej, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej.

Założeniem projektu było wydanie serii publikacji - literatury specjalistycznej z zakresu polityki społecznej i pracy socjalnej, w tym nowatorskich metod i technik pracy socjalnej.

Centrum RZL wyraża nadzieję, że lektura 20 publikacji książkowych oraz 10 dotychczas niewydanych w Polsce tłumaczeń angielskojęzycznych zagranicznych publikacji książkowych spotka się z dużym zainteresowaniem pracowników socjalnych. Możliwość wykorzystania w codziennej pracy wiedzy merytorycznej o różnorodnej tematyce, a także umiejętności organizacyjnych prezentowanych w wydanej serii publikacji przyczyni się do podniesienia jakości działań w bezpośrednim kontakcie i pracy z klientami, a tym samym korzystnie wpłynie na podniesienie jakości funkcjonowania Instytucji Pomocy i Integracji Społecznej a tym samym na postrzeganie w społeczeństwie zarówno samych Instytucji, jak i ich pracowników.

Wydawca: **Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich**
Aleje Jerozolimskie 65/79, 00-697 Warszawa
Tel.: 22 237 00 00 | Fax: 22 237 00 99 | e-mail: sekretariat@crzl.gov.pl | **www.crzl.gov.pl**

ISBN 978–83–7951–301–7 (seria)
978–83–7951–309–3 (8)

Publikacja bezpłatna

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.